

เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็น
จัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน

ร.ศ. ๑๐๓

และ

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

หม่อมสมสนิท กฤดากร

ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง

วันที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็น
จัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน

ร.ศ. ๑๐๓

และ

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

หม่อมสนิท กุฎาคาร

ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง

วันที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

ห้องสมุดวัดเขาวงทราย

เลขทะเบียน 03347

เลขเรียก ก จ - 2510

เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็น
จัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน

ร.ศ. ๑๐๓

พิมพ์ครั้งแรก ในงานฉาปนกิจศพ หม่อมสนิท กฤดากร พ.ศ. ๒๔๑๐

พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบาย
แก้ไขการปกครองแผ่นดิน

พิมพ์ครั้งแรก	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ ในงานทรงบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันทรง กัณวินสววรรคตของรัชกาลที่ ๕	พ.ศ. ๒๔๗๐
พิมพ์ครั้งที่สอง	งานพระราชทานเพลิงศพ กุณฑิงไม้ เกษมสุขการี	พ.ศ. ๒๔๙๓
พิมพ์ครั้งที่สาม	งานศพ นางภักดีศรีสุพรรณภูมิ (ทิม สุนทรสารทูล)	พ.ศ. ๒๕๐๓
พิมพ์ครั้งที่สี่	ในงานฉาปนกิจศพ หม่อมสนิท กฤดากร (พิมพ์พร้อมกับเรื่องเจ้านายและข้าราชการ กราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง ราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓)	พ.ศ. ๒๕๑๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรมสรรพสามิต ถนนนครไชยศรี พระนคร

ร.ต. ประสพ จุลละเกศ ผู้พิมพ์, ผู้โฆษณา พ.ศ. 2510

คำนำ

ม.ร.ว. ทັນพงษ์ กฤดากร อธิบดีกรมตำรวจ ได้แจ้งแก่กรมศิลปากร ว่า ประสงค์จะจัดพิมพ์หนังสือเพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมฉันท์ กฤดากร มารดา กำหนดงานวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๓๐ ณ เมรุวัดธาตุทอง พระนคร ใครจะได้หนังสือที่เกี่ยวกับ พระราชกรณียกิจของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ ทรงเกี่ยวข้องด้วย เจาหมายได้ตรวจค้นเอกสารราชการที่ ๕ ซึ่งเก็บรักษาไว้ ณ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ได้พบเอกสารเรื่องเจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอบคำถามเห็นของผู้จะให้เปลี่ยนการปกครอง กับเรื่องพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบาย แก่ไขการปกครองแผ่นดิน จึงแจ้งให้ ม.ร.ว. ทันพงษ์ กฤดากร ทราบ ซึ่ง ม.ร.ว. ทันพงษ์ ยินดีรับพิมพ์เรื่องดังกล่าว กรมศิลปากรจึงอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

เอกสารที่นำมาจัดพิมพ์เผยแพร่ในครั้งนี้ นับว่าเป็นเอกสารสำคัญในด้านประวัติศาสตร์การปกครองของไทยเรื่องหนึ่ง เพราะจะช่วยให้เราผู้เป็นประชาชนได้ทราบว่า ความคิดริเริ่มที่จะมีการปกครองประเทศไทยตามระบอบประชาธิปไตยนั้น ได้มีขึ้นในเมืองไทยมาช้านานแล้ว นับตั้งแต่ ร.ศ. ๑๐๓ คือ พ.ศ. ๒๔๒๗ และที่สำคัญควรสนใจก็คือ ความคิดริเริ่มระบอบการปกครองประชาธิปไตยนี้ ได้เกิดขึ้นจากบรรดาเจ้านายและขุนนาง และได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระประมุข บริหารประเทศตั้งแต่สมัยยังคงใช้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เอกสารนี้จะช่วยให้เราทราบถึงลำดับัญญา ความคิด ความเฉลียวฉลาดเฉียบแหลมของเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ของไทย ว่าได้ใส่ใจศึกษาสภาพเหตุการณ์บ้านเมือง และมีความรู้ความคิดทันเหตุการณ์อยู่เสมอ ความคิดริเริ่มที่ได้กล่าว

(๒)

บังคับทุกความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดินนั้นเป็นไปเพื่อประสงค์
จะปรับปรุงให้บ้านเมืองเข้าสู่อารยธรรมทัดเทียมกับต่างประเทศทางยุโรป

การที่ ม.ร.ว. ทนพงษ์ กฤดากร เลือกหนังสือเรื่องนอกพิมพ์เผยแพร่ ก็นื่อง
จากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ ทรงเป็นเจ้านายพระองค์หนึ่งที่มี
ส่วนร่วมในการกราบบังคมทูลเสนอความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
บ้านเมืองนี้ ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จมิได้ทรงสนอง
ตอบโดยสมบูรณ์ตามความคิดเห็นที่เสนอ แต่เห็นได้ว่าได้ทรงสนองตอบในประการ
สำคัญหลายประการ ในการที่ได้ทรงแก้ไขการปกครองแผ่นดินตามพระราชดำริ
ที่ทรงแถลงใน ร.ศ. ๑๐๓ นั้น ก็ได้ทรงพิจารณาเลือกหลักการที่จะเข้าใช้กับ
บ้านเมืองไทยและที่จะอำนวยความสะดวกแก่ราษฎรทั้งปวงเป็นหลักสำคัญดังที่ทรงแถลงไว้ว่า

“ประสงค์ที่จะจัดการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ด้วยเหตุผลประการใดและประสงค์
จะวางรูปแบบเปลี่ยนรูปเท่านั้นอย่างไร เมื่อท่านทั้งปวงได้เข้าใจความประสงค์หัวข้อ
เช่นนี้แล้ว ขอให้ประมทกันคิดจัดข้อบังคับสำหรับที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปตาม
ความประสงค์ดังนี้ให้เรียบร้อยตลอดทุกตำแหน่ง ซึ่งข้าพเจ้าจะได้แจ้งในที่ประชุม
ปรึกษาการทั้งปวงนั้นด้วยต่อไป เมื่อคิดการได้ตลอดทั่วถึงเรียบร้อยแล้วจะเปลี่ยน
แบบอย่างใหม่ เพื่อให้เป็นการมั่นคงในการที่เป็นเอกราชของกรุงสยามเป็นความสุข
แก่ราษฎรทั้งปวงสืบต่อไป”

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่ง ม.ร.ว. ทนพงษ์
กฤดากร ได้บำเพ็ญอุทิศแด่ หม่อมฉันท์ กฤดากร มารดา และได้ให้จัดพิมพ์
หนังสือแจกเป็นวิทยาทาน ขออำนาจแห่งกุศลทั้งปวงจงเป็นผลานิสงส์สั่งเสริมให้
หม่อมฉันท์ กฤดากร ผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้ประสบแต่ความสุขเกษมสมบูรณ์ ด้วย
ทิพสมบัติในต้นปรายภพ สัมตามเจตจำนงของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐

หม่อมสนธิ กุลดากร

ชื่อาตมะ	๔	มิถุนายน	๒๔๒๗
มรณะ	๒๓	พฤศจิกายน	๒๕๐๙

ประวัติ

หม่อมสนิท กฤดากร เกิดที่ตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ (สมัยนั้นเป็นเมืองนครเขื่อนขันธ์) เมื่อวันพุธ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๗ ปีวอก จุลศักราช ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๒๗ หม่อมสนิทเป็นบุตรนายสุก และ นางพริ้ง สังข์ไทย

เมื่อหม่อมสนิทยังเยาว์วัย คุณหญิงโหมด ดำรงครุฑพลชั้นที่ ๓ ภรรยา พระยาดำรงครุฑพลชั้นที่ ๓ (จ้อย คชเสนี) เจ้าเมืองนครเขื่อนขันธ์รับไปอุปการะที่บ้านปากกลัด ครั้นถึงเวลาที่ต้องได้รับการศึกษา หม่อมสุภาพ กฤดากร พระชายาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศรวรฤทธิ์ ผู้เป็นน้องของนายสุก สังข์ไทย (หรืออาว์ของหม่อมสนิท) ได้รับหม่อมสนิทมาอยู่ที่กรุงเทพฯ และให้เข้าเรียนที่โรงเรียนมิสซิสโคล ที่วังหลัง

หม่อมสนิทได้ทำการสมรส กับ พลโท หม่อมเจ้าเศรษฐศิริ กฤดากร พระโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศรวรฤทธิ์ และ หม่อมสุภาพ กฤดากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ หม่อมสนิทได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตติยจุลจอมเกล้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕

หม่อมสนิท และ หม่อมเจ้าเศรษฐศิริ มีบุตร ธิดา รวม ๖ คน คือ

๑. พลตรี หม่อมกฤดากรราชเสนา (ม.ร.ว. เทียมพันธ์ กฤดากร)
๒. ม.ร.ว. ทันพงษ์ กฤดากร

๓. ม.ร.ว. ทรงพิฒ กฤดากร
๔. ม.ร.ว. พัดเฝ้า กฤดากร
๕. ม.ร.ว. เถาพงศ์ กฤดากร
๖. ม.ร.ว. วงศ์ศิริ ลาภเกษร

หม่อมสนธิทพวยเป็นน้องในองค์นี้ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๕
ได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า และถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๓
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๕ อายุ ๘๑ ปี ๕ เดือน ๑๕ วัน.

สารบัญ

เจ้านายและข้าราชการบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง	หน้า
ระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓	๑
ฉันทโดยฉนวนารทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเรื่องจัดการเปลี่ยนแปลง	
ระเบียบราชการแผ่นดิน จ.ศ. ๑๒๔๗	๔๗
พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้จะให้เปลี่ยน	
การปกครอง จ.ศ. ๑๒๔๗	๕๓
พระราชนิพนธ์คำนำ	(ก)
พระราชปรารภที่จะแก้ไขการปกครอง	๖๑
ว่าด้วยการปกครองแต่เดิมซึ่งจัดเป็น ๒ กรม	๖๒
ว่าด้วยหน้าที่กรมมหาดไทยและกรมพระกลาโหม	๖๒
ว่าด้วยเหตุที่กรมท่าได้บังคับการหัวเมือง	๖๓
ว่าด้วยคำดำรัสระความกรมมหาดไทยและกลาโหม	๖๓
ว่าด้วยกรมมหาดไทยและกลาโหมได้ว่าภาษีอากร	๖๔
เทียบตำแหน่งกรมมหาดไทยและกลาโหมกับเสนาบดีต่างประเทศ	๖๕
ว่าด้วยเสนาบดี & ตำแหน่งที่เรียกว่าจุตุสดมภ์	๖๕
ว่าด้วยหน้าที่พระคลัง กรมท่า	๖๕
ว่าด้วยหน้าที่กรมเมือง	๖๖
ว่าด้วยหน้าที่กรมวัง	๖๗
ว่าด้วยหน้าที่กรมนา	๖๗
ว่าด้วยความบกพร่องของกรมทั้ง ๖	๗๐
ว่าด้วยกรมแยกใน ๖ กรมแบ่งได้เป็น ๔ พวก	๗๐
ว่าด้วยกรมแยกทั้ง ๔ พวก	๗๑

	หน้า
ว่าด้วยราชการพลเรือนที่แบ่งไว้ฝ่ายพลเรือน	๗๑
ว่าด้วยหน้าที่กรมพระตำรวจ	๗๑
ว่าด้วยหน้าที่กรมลูกขุน	๗๒
ว่าด้วยศาลที่กำหนดมาในพระราชธรรมนูญ	๗๖
ว่าด้วยศาลหลวง	๗๖
ว่าด้วยศาลอาญา (ศาลกรมพระกตโหม)	๗๗
ว่าด้วยศาลกระทรวงพาณิชย์ (ศาลกรมมหาดไทย)	๗๗
ว่าด้วยศาลกระทรวงนครบาล	๗๗
ว่าด้วยศาลกรมวัง	๗๘
ว่าด้วยศาลแพ่งกลางและศาลแพ่งเกษม	๗๙
ว่าด้วยศาลกระทรวงมรดก	๗๙
ว่าด้วยศาลกระทรวงกรมท่ากลาง	๗๙
ว่าด้วยศาลกระทรวงกรมนา	๘๐
ว่าด้วยศาลพระคลังมหาสมบัติ	๘๐
ว่าด้วยศาลกระทรวงธรรมการ	๘๐
ว่าด้วยศาลกระทรวงยุติ	๘๐
ว่าด้วยศาลกระทรวงแพทย	๘๑
ว่าด้วยศาลแยกในกรมท่า	๘๑
ว่าด้วยศาลรับตั้ง	๘๑
ว่าด้วยศาลราชตระกูล	๘๒
ว่าด้วยวิธีกระบวนการพิจารณาความ	๘๒
ว่าด้วยกรมธรรมการตั้งฉกรร	๘๕
ว่าด้วยกรมราชบัณฑิต	๘๖

	หน้า
ว่าด้วยกรมหมอ	๙๗
ว่าด้วยกรมพระอาลักษณ์	๙๗
ว่าด้วยกรมพระคลังต่าง ๆ	๙๘
ว่าด้วยพระคลังสินค้า	๙๙
ว่าด้วยคลังในซ้ายในขวา	๑๐
ว่าด้วยคลังราชการ	๑๑
ว่าด้วยคลังวิเศษ	๑๑
ว่าด้วยกรมพระคลังสวน	๑๑
ว่าด้วยประโยชน์แห่งการคลัง	๑๒
ว่าด้วยกรมภูษามาดา	๑๒
ว่าด้วยราชการทหารแต่แบ่งไว้ในฝ่ายพลเรือน	๑๓
ว่าด้วยกรมด้อมพระราชวัง	๑๓
ว่าด้วยราชการทหารแบ่งไว้ในฝ่ายทหาร	๑๔
ว่าด้วยกรมแต่งปืนโรงใหญ่	๑๔
ว่าด้วยกรมช่างกรมม้า	๑๔
ว่าด้วยกรมอาษาแปดเหล่า	๑๕
ว่าด้วยกรมอาษาญี่ปุ่น กรมอาษาจาม กรมฝรั่งแมนปัน กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง กรมเตร่ตั้งขี กรมกุดองชนะ	๑๖
ว่าด้วยกรมกองมอญ	๑๖
ว่าด้วยกรมพระตำรวจหน้าแปดกรม กรมพลพัน กรมทนายเดือก กรมคู่ชัก กรมทหารใน กรมรักษาพระองค์	๑๗
ว่าด้วยกรมทหารที่เกิดขึ้นภายหลัง	๑๗
ว่าด้วยการฝึกหัดทหารในปลายรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔	๑๗

	หน้า
ว่าด้วย การเกณฑ์ทหารในรัชกาลที่ ๕ .	๑๐๐
ว่าด้วย กรมช่างตีเหล็ก	๑๐๒
ว่าด้วย ความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงรูปการเดิม	๑๐๒
ว่าด้วย แบ่งราชการเป็นสิบสองส่วน	๑๐๓
ว่าด้วย การประชุมตามแบบเดิม	๑๐๕
ว่าด้วย การตั้งทปรัษาราชการแผ่นดินและทปรัษาส่วนพระองค์	๑๐๕
ว่าด้วย การเปลี่ยนกฎหมาย โดยไม่ประกาศเจกด้านล่างของเกา	๑๐๖
ว่าด้วย ไม่มีกฎหมายกำหนดพระบรมราชานุภาพของ พระเจ้าแผ่นดินสยาม	๑๐๗
ว่าด้วย พระราชประสงค์ที่จะแก้ไขการปกครอง	๑๐๘

เจ้านายและข้าราชการ
กราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง
ระเบียบราชการแผ่นดิน

ร.ศ. ๑๐๓

ข้าพระพุทธเจ้า ผู้มีชื่อในท้ายหนังสือนี้ ขอ
พระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณา
ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

เหตุทั้งปวงซึ่ง
ทำให้ผู้มิชื่อใน
หนังสือนี้มิ
ประสงค์และ
สามารถกราบ
บังคมทูลตาม
ข้อความซึ่งมี
ในหนังสือนี้.

ด้วยอำนาจความกตัญญูต่อฝ่าละอองธุลีพระบาท แด
ความรักชาติบ้านเมืองซึ่งเป็นของไทยมาหลายร้อยปี จึงทำให้
ข้าพระพุทธเจ้าตั้งใจเอาร่างกายและชีวิตเข้าดองพระเดชพระคุณ
ทำราชการให้บ้านเมืองเจริญ ได้เป็นที่ดำรงมั่นเป็นเอกราช
ในประเทศของตน แดทั้งอำนาจพระพมณซึ่งข้าพระพุทธเจ้าถือ
เอาเป็นที่หมายว่า ฝ่าละอองธุลีพระบาทมีพระราชหฤทัยเชื่อถือ
ในความดีของข้าพระพุทธเจ้า แดทั้งพระราชหฤทัยที่จะทะนุ
บำรุงข้าราชการและราษฎรทั้งหลายในพระราชอาณาเขต ให้มี
ความสุขความเจริญทั่วไป ทั้งสัญญาซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้แสดง
ทุกเกล้า ๆ ถวาย ว่าข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีใจซื่อสัตย์กตัญญู
คิดจะทำราชการดองพระเดชพระคุณ โดยเต็มกำลังและปัญญา
ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้สามารถกราบบังคมทูลพระกรุณา ในสมัย
กาลปัตยบัน ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า เป็น
เวลาทองคราวจะมาถึงกรุงสยามได้ด้วยเหตุภัยต่าง ๆ แดซึ่ง
ข้าพระพุทธเจ้าถือว่า ถ้ามิได้กราบบังคมทูลพระกรุณาตามวิธี
แล้ว ก็เป็นการขาดจากความกตัญญูและนาพระพมณ ทั้งความรัก
ใครในฝ่าละอองธุลีพระบาท แดทั้งพระราชอาณาเขตซึ่งเป็น
ของข้าพระพุทธเจ้าชาดสยามทุกคนหมด

ความซึ่งข้าพระพุทธเจ้า จะได้กราบบังคมทูลพระกรุณา
ต่อไป มีอยู่ตามข้อเป็นประธาน

อันตรายเป็น

มีมาถึงกรุงสยาม.

๑. คือภัยอันตรายซึ่งจะมีมาถึงกรุงสยามได้ ด้วยความ
ปกครองของกรุงสยามอย่างเช่นมีอยู่ในบัดนี้นั้น จะเป็นไปได้
ด้วยเหตุต่าง ๆ ดังเช่นมีตัวอย่างของชาติที่มีอำนาจใหญ่ ได้
ประพาศต่อชาติซึ่งหาอำนาจป้องกันปกครองมิได้

ทางซึ่งจะ

ป้องกัน

อันตรายได้.

๒. คือการที่จะรักษาบ้านเมืองให้พ้นภัยอันตราย ที่จะ
เกิดขึ้นได้ด้วยการปกครองของบ้านเมืองอย่างมีอยู่ในบัดนี้นั้น
โดยทางยุติธรรมฤๅยุติธรรมของคดีคดี ต้องอาศัยความ
เปลี่ยนแปลงในทางทะนุบำรุงรักษาบ้านเมือง ตามทางญี่ปุ่นที่ได้
เดินทางยุโรปมาแล้ว แต่ซึ่งประเทศทั้งปวงที่มีศรัทธา นั้นกันว่า
เป็นทางอันเดียวที่จะรักษาบ้านเมืองได้

ทางป้องกัน

นั้นจะสำเร็จ

มิสำเร็จ

อาศัยสิ่งอันใด.

๓. ที่จะจัดการตามข้อต้องให้สำเร็จได้จริงนั้น อาจเป็นไปได้
ได้อย่างเดียว แต่จะตั้งพระราชหฤทัย ว่าสรรพสิ่งทั้งปวงต้องจัด
ให้เป็นไปโดยจริงอย่างอุกฤษฏ์ทุกสิ่งทุกประการ ไม่นั่นอย่าง

อันตรายเป็น

ว่าด้วยอันตรายเป็น

ทั้งปวงซึ่งจะมา

ถึงกรุงสยาม

ด้วยชาติยุโรป

จะเบียดเบียน

และยกขึ้นอ้างว่า

เป็นยุติธรรม

ด้วยเหตุใด.

ซึ่งจะกราบบังคมทูลพระกรุณาในเรื่องภัยอันตราย ที่จะ
มาถึงกรุงสยามนั้นเป็นความยืดยาวมาก แลความเหล่านักได้ทรง
ทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทโดยมากแล้ว เพราะฉะนั้นพระ-
พุทธเจ้าจะขอรับ พระราชทานพระบรมราชานุญาตกราบบังคมทูล
พระกรุณา แต่ข้อสำคัญพอเป็นดังเขป ภัยอันตรายที่จะมีมานั้นคง
มาแต่ข้างนอกพระราชอาณาเขต แลจะมาจากประเทศที่มีอำนาจ
มากกว่ากรุงสยาม มีประเทศหนึ่งประเทศใดในยุโรปเป็นต้น ได้ฝ่า
ละอองธุลีพระบาทได้ทรงทราบแล้วว่าชาติยุโรปชาติหนึ่งชาติใด

จะต้องประสงค์เมืองหนึ่งเมืองใดแล้ว ต้องมีทางที่เขาเรียกว่า
ยติธรรมที่จะเอาเมืองนั้น ๆ ได้ ทางธรรมตาที่ชาตินุโรปใช้อยู่
นั้น
มีอยู่เป็นต้น

อ้างความกรุณา
มนุษย์.

๑. อ้างว่าเป็นธรรมตามีความกรุณาต่อมนุษย์ด้วยกัน
ทั่วไป ต้องประสงค์ที่จะให้มนุษย์มีความสุขความเจริญ แต่
ได้รับความยุติธรรมเสมอกัน

อ้างความเจริญ
ของประเทศยุโรป
และความไม่เจริญ
ของเอเชีย.

๒. อ้างเอาความเจริญความศิวิไลซ์ของชาวยุโรป แต่
ความไม่เจริญของประเทศเอเชีย แล้วจึงเห็นต่อไปว่า ไซ้แต่
เป็นการกีดขวางความเจริญของเอเชียเท่านั้น ไม่ แต่ยังเป็นทาง
กีดขวางของความเจริญแห่งประเทศซึ่งเดินทางศิวิไลซ์ด้วย จึงเป็น
ข้อให้ประเทศหนึ่งประเทศใดในยุโรปคิดเข้าเป็นผู้ปกครองจัดการ
บ้านเมืองนั้นให้เจริญเพื่อจะได้ประโยชน์ร่วมกัน

อ้างว่าโจรผู้ร้าย
และการบำรุง
รักษาไม่เรียบร้อย
ทำให้เกิดอันตราย
ถึงชาวยุโรปด้วย.

๓. ยกเอาความไม่เรียบร้อยในการบ้านเมืองไม่เรียบร้อย
จึงมีโจรผู้ร้ายทำอันตรายต่อชีวิต แลทรัพย์สินสมบัติทั้งปวง แต่
อันตรายนั้นมาถึงชาวยุโรป ซึ่งทำผลประโยชน์อยู่ในประเทศนั้น ๆ
ด้วย จึงเป็นข้อหนึ่งหนึ่งของชาวยุโรปที่จะเข้าจัดการบ้านเมือง
นั้นได้ เพื่อประโยชน์ที่จะได้ให้ความสุขทั่วไปทั้งชาวยุโรปและคน
ในชาตินั้น ๆ แต่ทั้งนี้จะกำจัดคนพาดด้วย

อ้างการที่ไม่เปิด
บ้านเมืองให้เกิด
ผลต่อมนุษย์ด้วยกัน
เป็นการเห็นยว
ความเจริญของ
ชาวยุโรป.

๔. ชาตินุโรป ในประเทศยุโรปซึ่งมีความเจริญใหญ่โต
มาแล้ว และจะคงอยู่ต่อไปก็ดี ต้องอาศัยการค้าขายเป็นกำลัง
เหตุฉะนั้นบ้านเมืองใดซึ่งมีสินค้าแลทรัพย์สินแผ่นดิน แต่หาได้เปิด
แลคิดให้เป็นทางการค้าขาย เพื่อเป็นกำลังแลประโยชน์ต่อตนแล
เท่านั้น ก็เป็นช่องที่ชาวยุโรปจะมาเปิดบ้านเมืองให้เป็นทาง
ค้าขาย และทำบ่อแร่บ่อทองให้เป็นประโยชน์ขึ้น

รวมทางซึ่ง แต่ทางทั้ง ๔ ข้อซึ่งชาวพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณา
ประกอบสี่ข้อ มาแล้ว ต้องมารวมอยู่ในข้อเดียวว่า ทางให้ความสุขแก่มนุษย์เสมอ
ข้างบนนี้ลงความ กันเกิด อารมณ์ความเจริญของประเทศยุโรปก็ดี ทางระงับโจรผู้ร้าย
อย่างใด. ฤๅเปิดทางค้าขายก็ดี ต้องประกอบไปด้วยการปกครองรักษา
แผ่นดินของเมืองนั้น ๆ ทั้งต้น เมื่อเมืองใดมีแผ่นดินนิมิตร์พยุใน
แผ่นดิน แต่มีราษฎรอยู่ในแผ่นดินนั้นตามสมควร แต่เมืองนั้น
ไม่มีอำนาจแสดงความคิดที่จะจัดแจงปกครองบ้านเมืองของตน ให้
เป็นประโยชน์แก่ตนแต่ท่านได้แล้วก็ไม่ควรที่จะยึดเหนี่ยวเอา
แผ่นดินแต่ทรัพย์สิน ซึ่งเป็นของสำหรับให้มนุษย์ทั้งโลกได้ส่วน
ประโยชน์แสดงความดีในนั้นด้วยให้ไปเสีย ๆ ไปเล่า ๆ ความซึ่ง
ยุโรปคิดดังนี้ เป็นการถูกโดยทางยุติธรรมของโลกอันยิ่ง เหมือน
ยุติธรรมของ หนึ่งกฎหมายไทยซึ่งมีอยู่ข้อ ๑ ว่าถ้าผู้จับของเรานำไฉนอาจสามารถ
ยุโรปเสมอ ที่จะทำให้เป็นผลประโยชน์ได้ เมื่อพันพระราชกำหนดแล้วผู้หนึ่ง
ยุติธรรมใน ผู้ใดจะมาจับของไปทำให้เป็นประโยชน์ ผู้ที่เป็นเจ้าของเดิมก็ไม่มี
กฎหมายไทย. อำนาจที่จะขัดขึ้นได้ ฉะนั้นการที่ประเทศยุโรปได้เที่ยวครอบครอง
ความประสงค์ ครอบครองด้วยอย่างใดก็ตาม แต่ความประสงค์ของยุโรปนั้น
อันประเสริฐ มีอยู่อย่างเดียวแต่ที่จะบำรุงความเจริญ “คือใจเซชั่น” ของโลก
ของยุโรป ให้มนุษย์มีความสุขเสมอทั่วกัน ดังที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบ
สามารถปิดทาง บังคมทูลพระกรุณามาข้างต้นนั้นแล้ว

ป้องกันมิให้ ... แต่ประเทศที่ตองกัวนี อยู่ในใต้ปกครองของชาวยุโรปนั้น
ยุโรปเบียดเบียน ก็ยังคิดเห็นไปต่าง ๆ ด้วยยุโรปทำการข่มเหงเพราะว่ามีอำนาจน้อย
เอเซียได้ ... แต่เมื่อได้พิจารณาเหตุโดยละเอียดแล้ว ... จะเห็นได้ว่าการที่ทานน
เป็นทางเมตตากรุณา แต่เพื่อประโยชน์แก่ความสุขของตน แล
ราษฎรในเมืองซึ่งได้อยู่ในการปกครองด้วย

อ้างข้อความใน ... ดังว่าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณาในทางยุโรป
หนังสือพิมพ์ที่ ... เดิม แลความคิดความเห็นของชาวยุโรป ในการที่เขาเห็นควรจะ
แปลออกมา ... เข้าปกครองบ้านเมืองใด ๆ ซึ่งเห็นว่าบำรุงรักษาตัวเองมิได้ ข้า-
วนี้เป็น ... พระพุทธเจ้าต้องขอรับพระราชทานพระบรมราชาอนุญาต ชักเอา
ตัวอย่างของ ... ความซึ่งเป็นตัวอย่างของชาติที่มีอำนาจมากได้ประพฤติดูชาติ
ทางที่ประเทศ ... เล็กน้อย เพื่อได้ทรงพระราชดำริเปรียบเทียบในความอันตราย
ยุโรปกตัญญูและ ... อย่างหนึ่งอย่างใด ตามในหนังสือซึ่งว่าพระพุทธเจ้าได้คัดความ
เข้าครอบครอง ... จากหนังสือพิมพ์คัดมาทูลเกล้า ฯ ถวายใน^(๑)

ประเทศเอเซีย. ... เมื่อได้ทรงทราบในใต้มาละของรัชพระบาท ราชชาติยุโรป
หนังสือสอด ... ได้ทำแก่ชาติเล็กน้อยด้วยทางยุติธรรมกตัญญูธรรมกต ... แต่ด้วยมี
นำเบอร์ ๑, ๒, ๓. ... ความประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใด ตามว่าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคม
ทูลพระกรุณามาในข้อทง. ๔ ข้างต้นแล้ว

เหตุใดชาติยุโรป ... ชาติยุโรปอื่น ๆ ก็พลอยเห็นดี หาได้คิดที่จะช่วยชาติเล็กน้อย
จึงเข้ากันใน ... ไม่ เพราะว่าการที่ชาติใดจะไปช่วยนั้น เขาต้องมีประโยชน์อย่าง
ทางเบียดเบียน ... หนึ่ง ถ้าเมื่อชาติใดไปข่มเหงเมืองเล็กน้อย ประโยชน์ของเขาที่
ชาติเอเซีย ... ได้อยู่จะพลอยเสียไปด้วยหนึ่ง แต่ทงต้องขอ ชาติที่จะช่วยยังต้อง
คิดเหมือนกัน ว่าเมืองที่มีกำลังน้อยนั้น ... ตั้งอยู่ตามนิตยประเทศ
เอเซียแล้ว เขาก็จะมีผลประโยชน์มากนักน้อยเท่าใด และถ้าอยู่ในใต้

(๑) ไม่พบหนังสือพิมพ์คัด

ความปกครองของชาติยุโรปชาติหนึ่งชาติใด ผลประโยชน์ของเขา
จะประมัตตชนๆ ไม่ เมื่อคิดไปดังนี้แล้ว ตามความเห็นของชาวยุโรป
ต่าง ๆ ก็พร้อมเพรียงกันว่า ชาติเล็กน้อยนั้นถึงชาติใด ๆ ในยุโรป
จะมีประโยชน์ในการค้าขายอยู่หนึ่งสิ่งใดมาอยู่แล้วก็ดี แต่ให้
อยู่ในความปกครองของชาติหนึ่งชาติใดในยุโรปแล้ว ชาติที่บงกช
คงจะต้องได้ผลประโยชน์มากขึ้นเป็นแน่ การที่ทำให้เขาคิดดังนี้
ก็เพราะการปกครองรักษาของชาติเล็กนั้นไม่พอ ภูมิภาคของความ
ปกครองของชาติยุโรป ที่จะทำให้แก่ชาติใดได้บังคับของเขาได้

การปกครอง

กรุงสยามทุกวันนี้

เป็นช่องที่จะ

ให้ยุโรป

เบียดเบียน.

อันตรายซึ่งจะ

เกิดขึ้นด้วย

ฝรั่งเศสมี

เขตแดนใกล้

กรุงสยาม

ด้วยเหตุใด.

เมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้คิดเห็นแต่ทราบเกล้า ๆ ตามที่
ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณามาแล้ว ข้าพระพุทธเจ้า
เห็นด้วยเกล้า ๆ อย่างเดียวว่ากรุงสยาม หมดความปกครองอย่าง
ทุกวันนี้ เป็นช่องเป็นทางอันใหญ่ที่ชาติหนึ่งชาติใด จะมารบหา
ปกครองด้วยอุบายทางหนึ่งทางใด ดังมีตัวอย่างที่ข้าพระพุทธเจ้า
ได้กราบบังคมทูลพระกรุณามาแล้วนั้น

ในเวลาทุกวันนี้ฝรั่งเศสได้ไปใกล้กรุงสยามมาก และคิด
ขึ้นมาเวลาใดก็อาจตามารถที่จะทำได้ในเวลานั้นเอง เพราะการที่
ฝรั่งเศสได้ทำต่อประเทศต่าง ๆ ดังที่ได้กราบบังคมทูลพระกรุณา
มาแล้วนั้น มีช่องมีโอกาสนั้นในกรุงสยามพอที่เขาจะจับได้เหตุเขาได้
เหมือนกัน ข้าพระพุทธเจ้าจึงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า อันตรายนั้นเป็น
การใกล้กรุงสยามอย่างที่สุด จนมีหนึ่งข้อพมพ้อออกความเห็น
เวลาทำนายว่าไม่ช้าใน ๕ ปีคงจะต้องเกิดเหตุการณ์ ข้าพระพุทธ
เจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณามิใช่ด้วยการตนตกใจ แต่เป็น
ความที่คิดเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า กรุงสยามถ้าจะคิดรักษาแล้ว ต้อง
เป็นการจำเป็นที่จะนั่งอยู่คงไม่ได้เลย.

การแก้ไข

ว่าด้วยทางแก้ไข
ป้องกันอันตราย

ดังที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณาถึงรัช-
สมัยตรายมาแล้วอนัน ข้าพระพุทธเจ้ามีความเชื่อถือเป็นอันแน่ว
เมื่อได้ทรงพระราชดำริโดยทางที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคม
ทูลพระกรุณาแล้ว ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทคงจะตั้งพระราชหฤทัย
ที่จะแก้ไขวิชากรุงสยามให้พ้นภัยอันตราย

ทางป้องกันซึ่ง
ได้คิดแล้วไม่เป็น

ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็น โดยเต็มใจเต็มตาแล้วว่า ได้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาทแต่ขาดละอองธุลีพระบาท ซึ่งมีความรักบ้านเมือง

ทางป้องกัน

ได้คิดถึงทางแก้ไขต่าง ๆ แต่ได้เดินทางนั้นซึ่งเห็นว่าเป็นทางที่พ้น
ภัยอันตรายได้ แต่ทางเหล่านั้นก็ดหรือทศกถกันอยู่ว่าจะเดินต่อไป

ได้จริง

ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าไม่เป็นทางที่ป้องกันอันตรายได้
จริงเลย.

ว่าด้วยทาง
ป้องกันซึ่งได้คิด
แล้วใช้ไม่ได้
อย่างใด.

ข้าพระพุทธเจ้าต้องขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
กราบบังคมทูลพระกรุณาในทางนั้น ๆ ต่อไป เพื่อประสงค์ที่จะ
ได้ทรงพระราชดำริ แต่เปรียบเทียบกับในทางนั้น

ทางอ่อนหวาน

๑. คือทางมีความอ่อนหวาน พยายามละมุนละม่อมด้วยเมตตา
ศรัทธาจับดาเหตุจับข้อที่จะเข้ามาเกี่ยวของด้วย เพื่อประสงค์ให้
ศรัทธามีความลงดังร่อนผันให้บ้างพอดำริได้ ตลอดไปได้เป็นเมื่อ
เป็นคราว แต่โดยถ้าจะเสียดพระราชาณาเขตบ้างถูกคำปรับไหมก็
ยอม เพราะมีความประสงค์ดังที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูล
พระกรุณาแล้ว แต่ความคิดอ่อนน้อมยินยอมอนัน ข้าพระพุทธเจ้า
จะกราบบังคมทูลพระกรุณาได้กระจำง ว่า เป็นความคิดผิดแต่ใช้

อะลุ่มอล่วย

ใช้ไม่ได้อย่างใด.

หนังสือสอด

นำเบอร์ ๔, ๕, ๖.

ญี่ปุ่นได้เดินทาง

อ่อนหวานผิดไป

อย่างใด.

ไม่ได้ ด้วยตัวอย่างซึ่งชาติมีอำนาจได้ประทุติแก่ชาติหาอำนาจ
มิได้ ดังได้คัดความจากหนังสือพิมพ์ลอร์ดทอลล์กล่าวถวายนานี่(๑)
ความคิดอ่อนหวานอันนี้ ญี่ปุ่นได้ใช้มานานแล้ว แต่
เป็นการที่เขาเห็นว่าใช้ไม่ได้ก็ต่อไป เพราะได้เห็นชัดในการอ่อน
น้อมอะลุ่มอลวยตามไปนาน มีแต่จะเสียทุนเข้าไปทุกคร้งทุกคราว
แต่เพื่อประสงค์ที่จะให้เขาดังดาร์นน ก็เป็นประกันได้แต่เพียง
ผ่อนผันให้เป็นยาว แต่ต่อไปถ้าเหตุเภทภัยแล้วไปนั้น ก็คงกลับมา
ให้เป็นข้อเป็นเหตุตามเดิมต่อไป จนญี่ปุ่นเห็นจริงใจว่า การที่จะให้
ยุโรปดังดาร์นน ได้อย่างเดียวแต่ที่จะจัดการบ้านเมืองของตน
ให้สมควรที่เขาจะส่งดาร์นแลเกรงใจได้ ญี่ปุ่นจึงมีได้คิดหวังใจใน
การอุดหนุน หรือความส่งดาร์นของประเทศยุโรปเลย ตั้งใจแต่จะ
จัดการให้เป็นยติ ขรรวมและเอาข้อยติ ขรรวมนั้นเป็นเครื่องกดขี่ให้
ประเทศยุโรปนั้นถือ ย่อมให้มีทางได้เสียเสมอกันจนในเร็ว ๆ นี้
จะได้ใช้กฎหมายของญี่ปุ่นให้ชาวยุโรปที่อยู่ในเมืองนั้นปฏิบัติตาม
เหมือนดังราษฎรญี่ปุ่นเอง แต่ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า
เมืองใด ๆ ที่มีอำนาจน้อย ต้องยอมไว้ทางอ่อนหวาน แต่เมือง
นั้น ๆ เมื่อเวลาที่มีอำนาจใหญ่จะต้องประสงค์แล้ว ทาง
อ่อนหวานนั้นยอมเท่านั้น ก็ไม่ปรากฏว่าทำให้บ้านเมืองรอดจาก
เป็นเข้าได้

ทางที่จะป้องกัน

ด้วยกำลังทหาร

เป็นทางผิด

ป้องกันไม่ได้

ด้วยเหตุใด.

๒. ทางที่จะต่อสู้ด้วยกำลังทหาร เมื่อเวลาที่ยาฮอนคราย
ภายนอกมาถึงนั้นเป็นทางที่ใช่ไม่ได้เหมือนกัน ข้าพระพุทธเจ้า
กราบบังคมทูลพระกรุณาดังนี้ เพราะได้สังเกตตามพงศาวดาร
ยุโรปที่เข้ามา ยังหาได้ทราบเกล้า ๆ จนสักคร้งหนึ่งไม่ว่าชาวยุโรป
รบชาติใดกว่าซึ่งเป็นชาติในเอเชียเป็นต้น ที่ได้มีความอับราชัย

(๑) ไม่พบหนังสือพิมพ์คัด

แก่ชาติเอเชียกัน ๆ ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ประสงค์ที่ทราบบังคับทุก
พระกรุณา ว่าชาติยุโรปมิได้พ่ายแพ้ในการรบเล็กน้อยเป็น
ครั้งคราวเลย แต่ข้าพระพุทธเจ้าประสงค์จะอ้างว่า ในการรบ
ใหญ่หลายกองทัพหลายคราว แต่ในเวลาต้นตอนรบนั้น ชาติ
ยุโรปคงจะมีชัยชนะ แต่อาจสามารถที่จะทำสัญญาเอาตาม
ประสงค์ของเขาในตอนปลายได้ แต่เมื่อชาติยุโรปได้รบเมืองใด
ชนะแล้วก็ยอมคิดเอาเงินค่าที่ใช้ในการรบที่เขาต้องเสียไปนั้นแก่
ชาติที่แพ้จนเหลือเกิน ก็จะนึกเอาว่าชาติยุโรปที่ไหนจะมารบเรา
เพราะเขากลับเสียเงินนั้น คิดคงไม่ถูก เพราะเขารบครั้งใดเงิน
ที่เสียไปก็ไดคืน ยังซ้ำกลับคิดเอากำไรทุกครั้ง เขาจะต้องถั่ว
เสียเงินทำไม

ชาติยุโรปเห็น
ชัยชนะชาติ
เอเชียต่อชาติ
ยุโรป เหมือน
ทำให้ชาติ
เอเชียขึ้นเดิน
ถอยหลังในทาง
ประเสริฐไป

ความคิดที่ได้พูดจากันในยุโรปนั้นอยู่เต็มอ่าว ถ้าชาติ
ยุโรปชาติใดได้ไปรบแล้วพ่ายแพ้แก่ชาติน้อย เป็นความเสีย
อันใหญ่ดังไปทำให้ชาติเล็กนั้นกลับเดินถอยหลังในความรุ่งเรือง
เจริญ (คิวิไลเซชัน) ในบ้านเมืองนั้น ทั้งเป็นการเสีย
ผลประโยชน์และความบั่นทอนอันตรายของชาติยุโรปเป็นอัน
ด้วย ถ้ายุโรปได้รบแล้วควรต้องเอาชัยชนะให้ได้ตามความ
ประสงค์ แต่เมื่อใดเมืองนั้น ๆ ไฉไลแล้ว ก็อาจสามารถที่จะทะนุ
บำรุงให้เจริญขึ้นได้

จะว่าโดยทางละเอียดขึ้นอีก ที่สุดไทยจะมีทหารที่จะ
ต่อสู้ได้อย่างมากเพียง ๕๐,๐๐๐ แต่การที่จะจัดหาให้ได้ ๕๐,๐๐๐
ก็ต้องออกพระราชทรัพย์ช้ออาวุธต่าง ๆ แลเครื่องสำหรับทหาร
พร้อมทุกสิ่งทุกอย่าง เงินที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ประมาณคิดถั่ว
ทั้งค่าอาวุธเครื่องแต่งตัวเครื่องใช้ในการรบ ใหม่ค่ายแลเครื่อง

เกวียนบรรทุกพร้อมทุกสิ่ง ให้ได้จริงเหมือนทหารในยุโรปแล้ว
คิดตัวอย่างตามเขาต่อคนเป็นประมาณ คิดเอาคนละ ๑ ชั่ง ก็เป็น
เงิน ๕๐,๐๐๐ ซึ่งอย่างน้อยในการที่จะต้องใช้ในชั้นต้น แดงแต่
เวลาที่มาทหารนอนเมืองอยู่ถึง ๕๐,๐๐๐ คงมี เงินค่าเบียดเบียนกอง
เดียวเต็มมือเป็นอันมาก ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า จะออก
พระราชทรัพย์ในคราวแรกถึง ๕๐,๐๐๐ ซึ่งนั้นไม่ได้ หรือถ้าจะคิด
ออกแต่ปีละครั้งทีละน้อยพอจะออกได้นั้น การที่จะจัดทหารให้
ดำเรจขึ้นได้มากถึง ๕๐,๐๐๐ นั้น ก็ต้องใช้เวลานานหลายปี

จัดทหารไม่
สำเร็จทันการ
ด้วยเหตุใด.

ดังที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณามาแล้ว ว่า
อันตรายนั่น ใกล้กรุงสยามที่สุด เวลาที่จะระจัดทหารให้ถึง
๕๐,๐๐๐ คงมี หาพอกันกับเวลาที่อันตรายนะมาถึงไม่โดยถ้าเวลา
มีพอหรือจะรอไปให้จนตัวออกแล้วจึงจะคิดจัดนั้น การหาซื้อ
เครื่องคัดตราอาวุธมิใช่เป็นการเร็ว ต้องเสียเวลานานเหมือนกัน
แต่ถ้าเมืองหนึ่งเมืองใดในยุโรปหรืออเมริกา ทราบข่าวว่าเมือง
ไมตรีของเขาจะทำสงครามกับไทย แดงเขาจะคิดอิจฉาวิธียา
กันเองก็ดี เคาเวอนเมนต์ไทยคงจะได้ความลำบากมาก ที่จะขอ
อาวุธแะเครื่องต่าง ๆ สำหรับทหาร มีแบบอย่างมาเหมือนหนึ่ง
จนได้ว่า ให้หาเรือรบไว้ที่เมืองเยอรมัน แล้วทำปืนที่เมือง
อังกฤษ ครั้นเมื่อจนกับฝรั่งเสร็จจะรบกันขึ้นครั้น เรือรบนั้นแล้ว
เสร็จเยอรมันก็ไม่ยอมให้เรื่อนั้นออกไปเมืองจีน อังกฤษก็ไม่ยอม
ให้เขารับไปจากเมืองอังกฤษ แต่เยอรมันแะอังกฤษก็เข้าใจกัน
อยู่ว่า เป็นศัตรูกับฝรั่ง แต่ถึงเวลารบเข้าแล้วเขาก็ตดตมตมขอ
กันเขาต่างน

เหตุใดถ้ากรุงสยาม

มีชัยชนะแล้ว

ยังรักษาต่อไป

ไม่ตลอดได้.

ถึงไทยจะรักษา

ด้วยกำลังทหาร

สำเร็จก็ไม่ใช่

การเจริญ

ต่อบ้านเมืองได้

ด้วยเหตุใด.

ข้าพระพุทธเจ้าต้องขอรับพระราชทาน พระบรมราชานุญาต
กราบบังคมทูลพระกรุณาต่อไปว่า ถ้ากรุงสยามรบกับชาติใด
ชาติหนึ่งในยุโรป จะนับเอาว่าทหารของเรามี ๕๐,๐๐๐ นั้นเป็นพอ
ข้าพระพุทธเจ้ายังเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ถึงเราจะมิชัยชนะแก่ข้าศึก
ก็เป็นแต่จะชนะได้เป็นคราว แต่ที่เราจะมีอำนาจกดขี่ให้เขายอม
หรือไม่ให้คิดมารบเราอีกต่อไปนั้น ข้าพระพุทธเจ้าหาเห็นช่องที่
กำลังทหาร ๕๐,๐๐๐ จะทำไปได้ไม่ ชาติยุโรปคงจะไม่ยอมแพ้
ด้วยอย่างหนึ่งอย่างใด แลคงจะคิดรบสู้ต่อไปอีกเต็มอจนกว่าเรา
จะสิ้นศอ อนึ่งทหารของเราโดยอย่างจะฝึกหัดให้แข็งแรงกด ก็
คงจะมีชำนาญสู้ทหารยุโรปได้ แลถึงวันที่จะใช้อาวุธ ยุโรป
เป็นเจ้าของเองก็อาจตามารบจะใช้ได้แน่นอนกว่า แลโดยที่สุด
จะเปรียบกำลังทหารต่อทหาร ก็สู้กันไม่ได้เป็นอันขาด ข้าพระ-
พุทธเจ้ายังหาเห็นด้วยเกล้าฯ ไม่ทไทย์กิด ถ้าชาติใด ๆ กิด จะมี
ชัยชนะแก่ชาติยุโรปไปได้ แต่ถ้าไทยจะมีชัยชนะแก่ชาติยุโรปแล้ว
ข้าพระพุทธเจ้าเห็นต้องกันกับความเห็นของชาวยุโรป ว่าจะเป็น
การเดินถอยหลังของความเจริญแห่งบ้านเมือง เพราะว่าไทยเมื่อ
เวลาที่มีชัยชนะแก่ชาติยุโรปแล้ว ความประสงค์อันตอนยุติธรรม
ของยุโรป เป็นต้นการเปิดสินค้า การระงับโจรผู้ร้าย แล
ทั้งการให้ความสุขแก่มนุษย์ให้เต็มอทั่วกัน ฯลฯ ฯลฯ เหล่านี้ก็ไม่
อาจจะเป็นไปได้โดยจริงที่จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง ข้าพระ-
พุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ขนบธรรมเนียมของไทยทุกวันนี้
อย่างตกมาก ทลุดทั้งทางโลกทางธรรมแพคม แลถ้า
ธรรมเนียมเหล่านั้นมิได้เปลี่ยนแปลง แลชาติยุโรปจะไปบังคับ
ให้เปลี่ยนแปลง ถ้าไทยขัดขึ้นได้ด้วยกำลังทหารแล้ว ธรรมเนียม

นั้น ๆ ก็คงยังตงอยู่เดิม. แต่เมื่อดังอยู่ตราบได้. จำเป็นต้อง
กิดขวางความเจริญของกรุงสยามแลราชอาณาจักรทั่วไป

เหมือนดังกรุงสยาม. เป็นเมืองที่ยังไม่มีอำนาจแลความ
เจริญเลย. แต่จะบำรุงความเจริญให้ขึ้นในระหว่างซึ่งยังมี
ธรรมนิยมอันชดปนอยู่ดังนี้. ไหนเลยจะมีความเจริญขึ้นได้. แต่
เมืองทมความเจริญรุ่งเรืองแล้ว. แลมีอำนาจใหญ่ดังเมืองเตอร์ก
เมืองจีนเป็นต้น. ถ้าจะเปรียบกับเมืองเราก็คงได้กลั่นหลายเท่าหลาย
ต่อนัก. ยังเป็นอันตราบย่อยยับดังทุกที่ ๆ. เรื่องราวเหล่านี้ก็ได้
ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่แล้ว. แต่ความซึ่งข้าพระ-
พุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณาพรวณนามา ดังนี้. ใช้ว่า
จะดีเดียนว่าการทหารจะไม่ประโยชน์เลยทีเดียวก็หาไม่ได้. การ
ทหารเป็นของต้องจำเป็นตองจัดขึ้นเหมือนกัน. เพราะเป็น
ประโยชน์. ในชั้นต้นดังท้าวพระพุทธเจ้าจะได้กราบบังคมทูลพระ-
กรุณาในภายหลัง

ความเห็น
ในทางอาศัย
ภูมิประเทศ
ของกรุงสยาม
เป็นท่ป้องกัน
อยู่แล้ว. ไม่
ป้องกันได้จริง
ด้วยเหตุใด.

๓. ยังมีความเห็นอีกทางหนึ่ง. ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้ใคร่-
ครวญตามภูมิประเทศของกรุงสยาม. ทมเขตแดนติดต่อกับประเทศ
ซึ่งอยู่ในบำรุงของชาติของยุโรปทั้งสอง. คืออังกฤษแลฝรั่งเศส
จึงยังเป็นทเหตุให้เห็นจริงได้อีกทางหนึ่งว่า. กรุงสยามจะต้อง
ตั้งอยู่เป็นเอกราชได้. เหมือนเมืองอียิปต์ตุเมอเบเลียม. แล
เมืองดีลชีเซอร์แลนด์เป็นต้น. เพราะจะได้เป็นกำแพงในระหว่าง
เขตแดนอังกฤษแลฝรั่งเศส. ด้วยชาติทั้งสองนั้นคงตองประดงค์
ให้เมืองอยู่ในระหว่าง. เพื่อกันเขตแดนมิให้ติดต่อกัน. แลทำ
ให้การป้องกันระวงรักษาของประเทศทั้งสองงายขึ้น. แลถ้าไทย
รักษามันเมืองให้เรียบร้อย. แลรักษาทงพระราชไมตรีทง
สองชาติให้เจริญ. ก็มิตองกลัวภัยอันตรายออกไปเลย

ที่จะถอยเอาตงน ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าเป็นการ
ถูกต้อง แต่จะต้องเข้าใจว่ากรุงสยามที่จะตั้งอยู่ตงน อยู่ได้
เหมือนนกกาแพงกันเขตแดนของชาติตงต้องเท่านั้น แต่เขาจะยอม
ให้มียอแต่แผ่นดินอย่างแคบที่สุด แต่ยาวพอดตลอดเขตแดน
ของเขาได้ กรุงสยามที่อยู่ในระหว่างประเทศใหญ่ตงต้องตงน
ประเทศตงต้องมอานาจที่จะบังคับบัญชาช่วยเป็นพระในการรักษา
จัดแจงบ้านเมืองให้คุ้มโจรผู้ร้าย ซึ่งจะหลบหลัดมาแต่เขตแดน
ตงต้อง ซึ่งมีกฎหมายและการรักษาอันแข็งแรง กรุงสยามจะมี
แต่ความเดือดร้อน แต่ความวุ่นวายเกยรของของชาติเหตานั้น
เป็นประมาณ แต่ทั้งประโยชน์พชพวรรณก็จะตกอยู่ในอังกฤษ
แต่ฝรั่งเศสทั้งตง

อังกฤษและ
ฝรั่งเศสไม่ริษยา
กันและกัน
จะแบ่งเขตแดน
ไทยให้เหลือน้อย
เป็นกำแพงกัน
เท่านั้น.

การที่อังกฤษกับฝรั่งเศสคิดจะแบ่งเขตแดนกรุงสยามให้
เหลือพอเป็นกำแพงกัน เมืองตงต้องใดคิดแสดงมือทำอยู่แล้ว
อังกฤษยอมให้ฝรั่งเศสเอาเมืองเขมร แลอังกฤษเองก็คิดลงตาม
เข้ามาเอาเขตแดนมลายู เป็นทให้เห็นได้ว่าเขามีความริษยา
ซึ่งกันแลกัน การที่แบ่งบ้านเมืองไทยให้เหลือเป็นแต่กำแพงตงน
เขาอาจทำได้ด้วยทางต่าง ๆ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคม
ทูลพระกรุณามาในรัชอันตรราย แลจะคิดว่าทางแก้ไขของการ
อันนี้ เพียงแต่จะรักษาทางพระราชไมตรี แลจัดการรักษา
บ้านเมืองอย่างเดิมตงนไม่ได้ คงจะต้องเสียรอยหรือเข้าไปทุกที

เถียงว่าไทย
ได้จัดแจงบำรุง
บ้านเมืองอยู่แล้ว
อย่างทุกวันนี้

๕. อีกทางหนึ่ง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าเป็นการ
เป็นการถอผิด ๆ คือมีความหวังใจว่าชาติหนึ่งชาติใดจะมาข่มเหง
กดขี่ด้วยกำลังอำนาจ แลขอเราครอบครองกรุงสยามด้วยความยุติ-
ธรรม คืออ้างว่าไทยไม่จัดการให้มีผลประโยชน์จะเข้ามาจัดการให้

ไม่ล้างความที่
ยุโรปถือว่า
เป็นยุติธรรม
ในการที่เขา
ไปเบียดเบียน
ด้วยเหตุใด.

เกิดความเจริญขึ้นแก่ไทย โดยไทยยังจะมีข้อเถียงตามยุติธรรมให้
โลกเห็นจริงแต่ดังดำรัสได้ว่า ไทยได้จัดการบ้านเมืองบริบูรณ์
ขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า จนมีราชทูตดำหรีบประเทศยุโรป
มีการก่อสร้างประกอบผลประโยชน์เหมือนมีด้ายโทรเลขแตรกรม
ไปรษณีย์เป็นต้น และได้เลิกทาสเลิกธรรมเนียมหมอบคตตาม
เป็นต้น แล้วเขาธรรมเนียมยุโรปเข้าเป็นแบบแผนหลายอย่าง มี
การแต่งตัวแลมีโซไซเซตบริบรองอย่างยุโรปเป็นต้น ทั้งได้มี
สัญญาทางพระราชไมตรี แลทางค้าขายต่อชาติยุโรปเป็นอันมาก
แล้ว การที่ชาติมีอำนาจมากดขี่ชนเหง่โดยทางพาลดังนั้นไม่ได้
ธรรมดาบ้านเมืองค่อยเจริญค่อยไป จะให้กลับหันมอเป็นหลังมือ
ในทันใดนั้นที่ไหนจะเป็นได้ แลที่ไทยทำได้เพียงนี้ ก็มีการคุม
เกรงรักษาพออยู่แล้ว แต่ท่านแต่ก่อนนั้นได้จัดแจงอย่างไรเล่า
จึงรักษาบ้านเมืองมาได้จนปานนี้ ต่อไปก็คงจะพลัดแพลงแก้ไข
ให้จงได้เหมือนกัน

แต่ทว่าบัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าเป็นการผิด
ข้ออย่างหนึ่งด้วยการปกครองท่าทางชนบท หาใช่การจัดแจงให้
ชนแต่พรวนรากของการไม่ เป็นแต่เพิ่มเติมชนให้เข้าพวกยุโรปได้
ในเวลาจำเป็น แต่การที่หยิบยกเอาของประเสริฐของยุโรปซึ่ง
เป็นเครื่องอุดหนุนของความเจริญ ไปทำไปสร้างชนในพินบ้าน
พินเมืองของเรา ของเหล่านี้เป็นต้นว่ากรมไปรษณีย์โทรเลขแด
โรงเรียนซึ่งเป็นของประเสริฐจริง เมื่อไปตั้งอาศัยอยู่ด้วยของ
อื่น ๆ ของเรา คือแบบแผนจัดการพินบ้านเมือง ซึ่งมีโครงกระดูก
อันไม่แน่นอนหา ก็ต้องพากันเลี้ยวไปด้วยทางต้น เป็นต้นว่าตราเครื่อง
พระราชอิสริยยศ ซึ่งเป็นของประเสริฐ ที่เห็นว่ามีคุณค่าในประเทศ

ยุโรป เมื่อไทยได้จำลองเอาธรรมเนียมไป ก็ได้ไปใช้ให้เกิด
ทางแต่ความประสงค์ของยุโรปไป เพราะตรานั้นหาได้เป็นเครื่อง
หมายของความดีความชอบ ฤๅเป็นที่บำรุงใจให้ชาวราชการคิดตั้ง
หน้าหาดีประพฤติไม่ เป็นเครื่องประดับสำหรับผู้มีศรัทธา
เดียวโดยมาก จึงเห็นได้ว่าที่เอียงเอียงหาทางยุติธรรมว่า การนั้นเป็น
การได้จัดแจงบ้านเมืองให้ดี แต่เป็นทางป้องกันบ้านเมืองได้นั้น
ไม่ได้เลย การที่ทรงราชทูตซึ่งเป็นการประเสริฐจริงนักเหมือนกัน
ถ้าการบ้านเมืองยังไม่เรียบร้อย ราชทูตก็ไม่มียศประโยชน์ในการ
คุ้มครองรักษาได้เต็มตามสมควร เพราะราชทูตยังต้องอาศัยประเพณี
บ้านเมือง จึงมีอาจะช่วยเหลือในการป้องกันได้เต็มตามอย่างราชทูต
ในประเทศยุโรป ขนบธรรมเนียมซึ่งจำลองไปจากยุโรป มีการ
แต่งตัวแต่ยืนเฝ้าจะยกขึ้นพูดว่าเป็นการเจริญไม่ได้ เพราะเป็น
การบำรุงตาเท่านั้น

ถือสัญญาทาง
ไมตรีเป็น
ที่
ป้องกัน
อันตรายนั้นผิด
ด้วยเหตุใด.

๕. อนึ่งที่ว่ากรุงสยามมีสัญญาทางพระราชไมตรีต่อ
ประเทศนั้น ๆ จะเป็นที่ยกกันกีดขวางต่างประเทศเบียดเบียนได้ก็
หาไม่ ประเทศจีนได้สัญญากับต่างประเทศทั้งหมดเหมือนกัน แต่
ในสัญญาอเมริกันซึ่งมีข้อว่าอเมริกันจะช่วยเหลือตัดดินแดนเกิดเมื่อ
เวลาที่ชาติใดมาข่มเหง ครั้นบัดนี้เราจริง อเมริกาก็มิได้ช่วย
ฤๅสัญญากับประเทศที่ป้องกันมิอาจคุ้มครองได้

สัญญาที่ต่างกันประเทศนั้น เป็นเครื่องป้องกันการกดขี่
ได้แต่ในครั้งแรกเท่านั้น เพราะถ้ากรุงสยามมิได้ยอมรับทำ
สัญญาให้ผลประโยชน์แก่ต่างประเทศเสียแต่เดิมแล้ว ก็คงจะ
เข้ารอบพ่วงกดขี่ให้ทำจนได้ ถ้ามิทำก็คงจะต้องเสียบ้านเมือง

ผลประโยชน์
ต่างประเทศ
ในกรุงสยาม
ไม่กีดกันการ
เบียดเบียนของ
ต่างประเทศได้
ด้วยเหตุใด.

๖. การค้าขายแลผลประโยชน์ของชาวยุโรป ซึ่งว่ามีใน
กรุงสยามจะเป็นที่กีดขวางต่อประเทศยุโรปก็เหมือนกัน จะเป็น
ที่กีดขวางได้ก็จริง แต่เมื่อต่างประเทศได้ผลประโยชน์เต็มตามที่
บ้านเมืองเจริญได้ด้วยความบำรุงรักษานั้นเปรียบร้อยต่ออย่างประเทศ
ยุโรป จนถึงจะมีชาติยุโรปมาบำรุงก็ไม่เกินความดีความเปรียบร้อย
ของเราขึ้นไปได้

การค้าขายในเมืองจีน ซึ่งยุโรปได้ผลประโยชน์ทั่วกันนั้น
มีมากกว่าในกรุงสยามโดยมาก ยังมีอาชญากรรมที่กีดกันประเทศ
ฝรั่งเศสเบียดเบียนได้ เพราะฝรั่งเศสไปเบียดเบียนนั้น เพื่อ
ด้วยความประสงค์จะให้ผลประโยชน์ของยุโรปประมัตตยิ่งขึ้นทุก
แต่โดยระหว่างที่เกิดรบพุ่งกันขึ้น ผลประโยชน์ด้านค้าขายที่
ชาติใดจะเสียไป ทั้งที่อุปราชก็ต้องใช้ค่าสินค่าที่เสียไปนั้นด้วย

ถือว่าแต่ก่อน
รักษามาได้ดังนี้
คงรักษาต่อไป
ได้ดังทุกวันนี้
ไม่ได้ด้วยเหตุใด.

๗. อีกข้อหนึ่ง ที่ว่าท่านแต่ก่อนทำไมจึงรักษามานาน
มาได้เดานั้น ถ้าได้พิจารณาไปก็เห็นได้ว่า แต่ก่อนนั้นการไป
มาหากัน แลข่าวคราวกรุงสยามจะรู้ได้ถึงประเทศยุโรปนั้นยาก
เพียงใด ความติดต่อกับประเทศยุโรปแต่ก่อนมีน้อย
แลธรรมชาติยุโรปก็ ประเทศใด ๆ ก็ ที่จะหาบ้านเมืองเข้า
ในได้ปกครองก็ต้องหาชนใดที่ละบ้านที่ละเมือง แต่ในเวลาक्रम
ประเทศเอเชียซึ่งเปรียบเหมือนอาหารของประเทศยุโรป ก็ยังมี
เมืองยังมีชาติที่ไม่ผ่อนผันตามกาลตามเวลาอยู่หลายเมือง เพราะ
ฉะนั้นยุโรปยังหาเกินได้ในเมืองที่ไม่มีความเจริญกว่า ฤๅผ่อน
ตามกาลตามเวลาอย่างไทย เป็นต้นว่าพม่าเมืองขึ้นของจีนแลแขก
ทงปอง จึงเห็นได้ตรงว่าแต่ก่อนนั้นการรักษาบ้านเมืองของไทยก็

ง่ายอยู่เองด้วยการเกี่ยวของของประเทศยุโรปยังไม่มีมาก ซึ่งก็
เป็นสาเหตุให้เกิดภัยอันตรายก็ยังไม่มี ทั้งยุโรปก็ยังไม่รู้การตั้ง
อิทธิฤทธิ์ ขนบธรรมเนียมของชาวสยามเหมือนเขารู้ได้พึงละเอียด
อย่างทุกวันนี้ จึงเป็นการรักษาง่ายตาย แต่บัดนี้ประเทศ
ทั้งปวงซึ่งเป็นอาหรัภักหมักไปแล้ว ถ้าไม่คิดแก้ไขเดี๋ยวนี้ สยาม
สยามจะต้องเป็นไปตามประเทศนั้น ๆ เหมือนกัน

ถือความป้องกัน

ด้วยยุติธรรม

ตามกฎหมาย

อินเตอร์เนชันแนล

นั้นผิดไป

ด้วยเหตุใด.

๘. อีกประการหนึ่ง ซึ่งบางท่านยังหลงเชื่ออยู่ว่าเป็นทาง
ป้องกันของกรุงสยามได้ คือถือเอาตามอินเตอร์เนชันแนล ซึ่ง
ประเทศเอกราชทั้งปวงต้องยอมได้รับความเคารพแลนับถือ แล
สมควรที่จะวันไว้ของกฎหมายทุกอย่าง
การที่จะเชื่อไปดังนี้ ด้วยลืมนึกไปว่ากฎหมายอินเตอร์เนช
แนลนั้น แต่งขึ้นไว้สำหรับประเทศซึ่งมีคิวิไลซ์ มีความคิดความเห็น
ผิดชอบชัดทางเดียวกัน แลมียุติธรรมถือกฎหมายตัดสินด้วย
ความ แลขนบธรรมเนียมก็คล้ายคลึงกัน จึงจะได้รับแต่ถือตาม
กฎหมายนั้นได้ แลถ้าได้ตรึงตรงเปรียบเทียบดังซึ่งผิด ๆ กัน ใน
ระหว่างประเทศยุโรปกับเอเชีย ในทางซึ่งว่ามาแล้วนี้ ก็คงจะ
เห็นได้ว่าเป็นการจำเป็นที่ยุโรปจะยอมให้ประเทศในเอเชียมีไว้
ตามกฎหมายอินเตอร์เนชันแนลไม่ได้

แต่ญี่ปุ่นได้บำรุงความเจริญของบ้านเมืองตามทางคิวิไลซ์
มากมาก ยังหาได้รับอนุญาตของยุโรปให้เข้าในพวกถือกฎหมาย
ไม่ แลญี่ปุ่นนั้นแต่เดิมก็ได้คิดผิดไปในทางนี้เหมือนกัน ว่าควรจะ
ถือแลได้รับไว้ตามอินเตอร์เนชันแนลได้ มัวหลงอยู่จนเสีย
ประโยชน์ไปมาก ที่คิดคอยจ้องขอตามนั้น แลได้เพียงขอแก้
สัญญาในประเทศยุโรป แลขออำนาจตัดสินความวิวาทระหว่าง

ดับแยกต่างประเทศในเมืองแคว้นญูบูน จนภายหลังรู้สึกตน
จึงได้คิดจัดแจงการบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียม แล
กฎหมายทั่วให้คล้ายคลึงกับของยุโรป บัดนี้จึงพูดได้โดยเต็ม
กำลังว่า ควรมีไรต์เดมอประเทศยุโรป แลยุโรปเดยวณก็ตั้งใจ
จะยอมให้ แต่ยังไม่ยอมให้ญูบูนทำกฎหมายให้สำเร็จ แลฝึกสอนคน
จะรักษากฎหมายนั้นได้แลดู ญูบูนคงจะได้รับอินเตอร์เนชแนลไรต์
ในเร็ว ๆ นี้ไม่ต้องสงสัยเลย แลไทยที่จะได้รับไรต์เดมอนนั้นใด ก็
ต้องจัดแจงบำรุงการแผ่นดิน รักษาผลประโยชน์แลราชรัฐใน
พระราชอาณาเขตให้เจริญตามสมัยกาล แลให้เป็นประโยชน์
แก่ชาวยุโรปตั้งญูบูนได้จัดการมาแล้ว ชาตินยุโรปทั้งปวงก็คงจะ
ต้องยอมให้ไทยได้ผลประโยชน์เดมอชาติญูบูนนั้นบ้าง ความ
เจริญนั้นจะเป็นการป้องกันกรุงสยามได้ด้วย

การครอบครอง เมื่อภัยอันตรายแลทางแก้ไขซึ่งใช้ไม่ได้ทั้ง ๘ ทาง ได้
กรุงสยามทุกวันนี้ ทราบในได้ฝ่ายละของสุดพระบาทแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระ
ใช้แต่จะเป็นช่อง ราชทานพระบรมราชานุญาตกราบบังคมทูลพระกรุณาเพิ่มเติม ที่
ให้เกิดอันตราย จะได้ทรงพระราชวินิจฉัยโดยสุขุมต่อไป.

แต่ภายนอก การครอบครองของกรุงสยามอย่างเช่นมีอยู่ในบัดนี้
อย่างเดียวหาไม่ได้ ใช่จะทำให้บ้านเมืองทำลายไปได้ฝ่ายเดียว เพราะศัตรูภายนอกจะ
เข้ารบเอาโดยอำนาจฤทธิชัยนั้นหาไม่ได้ โดยที่ศัตรูปราศจาก
ศัตรูภายนอกแล้วกิตติ การปกครองอันนี้ยังไม่เป็นประโยชน์ของ
บ้านเมืองอันประเสริฐ ฤ็เป็นที่ยึดมั่นได้ว่าจะถาวรอยู่เดมอแต่
เพียงเท่านั้นต่อไป เพราะการครอบครองอันนี้อยู่ได้อุปมาเหมือน
อุบะทแขวนไว้ด้วยเชือกเส้นเดียว พวงอุบะทแขวนด้วยเชือกผู้นั้น
ถามอันตรายเชือกขาดก็จะต้องตกลงพิน ถึงแก่พินาศเปลี่ยนแปลง

รูปพรรณไปได้ต่าง ๆ ฤๅบางที่ทำลายยับเยินสิ้นทีเดียว ฉะนั้นการปกครองทุกวันนี้ คิดด้วยเกล้า ๆ เห็นว่า ถ้าประเทศหนึ่งไม่มีพระองค์ในไฉ่ผดระของขลุ้พระบาท ทรงเป็นพระราชบุตรในเวดาดิแล้ว การบ้านเมืองทุกอย่างก็จะเป็นที่พกชำระดำระดำย แลบางทงจะให้เกิดจลาจลแก่บ้านเมืองได้ ผลประโยชน์การกตซึ่งได้ดำรงไคทาชนใด ก็มซึ่งจะอันตรธานสูญไปได้ เป็นต้นการตงเดเดชนมีชาทุละของขลุ้พระบาทออกมาอยู่ในประเทศยุโรปเช่นเกรงด้วยเกล้า ๆ ว่าจะเป็นการเสียพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ได้ ด้วยการเป็นทไคขตพระองค์ แดตั้งจตราชการอันไคอยู่ในกรมไปรเวดเดเกรตารทงต้น แดทงการในกรมอื่น ๆ ก็เหมือนกันทุกอนนตเป็นการทคองอาศัยกรมไปรเวดเดเกรตารชวยดงชวยจัดอยู่มากมกรมทาคันตน เมื่อมเหตุเกิดขนดงทชาพระพุททเจ้าได้กราบบังคมทลพระกรุณามาข้างต้น การในกรมทุก ๆ กรมก็จะเสียแลมีอาจทจะทำไปได้ แลโดยอย่างทลัดในเวดาทเกิดจลาจลตงนทไมมดงทงดงไคทจะให้เป็นที่มทนหมายได้ ถึงการเกยวข้องของชาติต่างประเทศที่จะเข้ามาชวยดบคความอนนต แดด้วยปกครองเฮาบ้านเมืองเสียด้วย ข้าพระพุทธเจ้าได้พิเคราะห์ในการเปดียนแผ่นดิน แต่ครั้งพระราชพงศาคดาร์หรือในพระบรมราชวงศ์ในบัตยบณน เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าชาทุละของขลุ้พระบาททงปองกพาคนเป็นทคดอนแคตทอนทอนทวด เพราะเหตุทมประเพณอันไมแน่อนแลโดยอย่างทลัดการเปดียนแปลงอนนต อาจทำให้พระบวทลัมเดจพระเจ้าอยู่หัวไมเป็นทจางพระราชหฤทัยแน่อนตงได้ ว่าบ้านเมืองจะเจริญ แลพระบรมวงศ์อันด้นิท จะได้สืบต้นตอวงศ์ต่อไป

ถ้าไผ่ผาดของขลุ่ยพระบาททรงพระราชดำริเห็นภัยอันตราย
ซึ่งจะเกิดขึ้นได้โดยพระราชประเพณีเช่นสืบมานี้ ข้าพระพุทธเจ้ามี
ความห่วงด้วยเกล้า ๆ ว่าคงจะทรงพระราชดำริถึงทางเปลี่ยนแปลง
ที่จะให้ถาวรแต่ให้เป็นที่ยกครองรักษาความดีความเจริญของ
ข้าทูลละของขลุ่ยพระบาท ราษฎรแถบนั้นเมือง

ว่าด้วยทาง
แก้ไขที่จะ
ป้องกันอันตราย
ได้จริง.

ข้าพระพุทธเจ้าต้องขอพระบรมราชานุญาต กราบบังคม
ทูลพระกรุณาถึงทางแก้ไขที่จะให้พ้นภัยอันตรายภายนอก แลพ้น
จากภัยที่จะเกิดขึ้นได้ในบ้านเมือง ด้วยพระราชประเพณีอันไม่
แน่นอน เพื่อประดุจจะมิให้เป็นการที่คิดไม่ตลอด แลนำความ
ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบไผ่ผาดของขลุ่ยพระบาท

เหตุใดทางนี้
จึงเป็นทางเดียว
แลทางที่จะ
ป้องกันอันตราย
ได้จริง.

แต่ทางนี้ตามความเห็นของข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง มีทาง
เดียวแต่ที่จะจัดการบำรุงรักษาตามทางยุโรปทั้งปวง ที่เขาเห็น
พร้อมลงทางเดียวกันว่า ไม่มีทางอื่นที่จะดีไปกว่าทางนี้ เพราะที่จะ
รักษาย่านเมืองให้พ้นจากความกดขี่ซึ่งเป็นต้นเหตุของอันตรายนั้น
ต้องทำให้เป็นชนบถอวางใจซึ่งกันและกันที่เห็นข้อเห็นผิดเห็น
เห็นชอบทางเดียวกัน จึงนับว่าเป็นผู้เห็นทางชอบธรรมได้เหมือนกันได้
แต่การบำรุงรักษาอย่างเช่นมีในกรุงสยามทุกวันนี้ เป็นทางผิดตรง
กันข้ามต่อทางยุโรป ปราศจากแบบแผนแลกฎหมายที่เรียกว่า
คณะนิติวิธี ซึ่งประกอบไปด้วยนิติบัญญัติแห่งราชฎ
เป็นการพร้อมเพรียงกันเป็นประมาณ ซึ่งเขานับกันความยุติธรรม
พวกกันจะทำการสิ่งใดก็สำเร็จได้แท้จริง มีชาวชาวต่างประเทศ
กันตลอดเป็นพยานกันเต็มอยู่ แต่บัดนี้ชาวยุโรปพากันลงมือเข้า
กันเป็นอันมาก จนถึงมีกล่าวในหนังสือเรื่องราวผู้ซึ่งได้เข้ามาใน

ว่าด้วยการจัด
แจงเปลี่ยนแปลง
ให้เดินทาง

กรุงสยามหนึ่งดีของคาดนอกเป็นต้น แดงพิมพ์ว่าการรักษา
กรุงสยามในทุกวันนี้ ไม่มีเดนาบดีแต่เจ้าพนักงานกรมใดเอาใจได้
ในพนักงานหน้าทของตน มีผู้บำรุงรักษาแต่คิดการแผ่นดินอยู่แต่
ไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระองค์เดียว กับผู้ทไต่ช่วยในราชการเป็น
กำลังจริงก็แต่พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ
พระองค์เดียวเท่านั้น กิจราชการใหญ่ราชการน้อยก็ดำริ้อยู่ที่
พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการทั้งสิ้น ถ้าจะมี
กิจอะไรสิ่งใดแล้ว ต้องไปเฝ้าพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์
วโรปการจึงจะได้ดังประสงค์ การเรื่องนาก็คิดไปโดยละเอียด
แล้ว ก็ไปลงเฝ้าดังที่เขากล่าวจริงหมดทุกอย่าง ก็เมื่อการรักษา
บ้านเมืองมีอยู่แต่ไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาทกับพระเจ้าอนงยาเธอ
กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการแต่สองพระองค์เท่านั้น จะมีชาติใดใน
ประเทศยุโรปหรือถือว่ากรุงสยามจะมีความยุติธรรม แต่บำรุง
รักษาใหม่ความเจริญแต่เรียบร้อยไปได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องจำเป็น
ที่จะต้องจัดการบำรุงบ้านเมือง ตามเช่นที่เขาเชื่อเขาถกทกกัน ว่า
การบำรุงรักษาโดยทางที่จะให้ได้ยุติธรรม จะมีได้ก็ต้องอาศัย
ความพร้อมเพรียง ผู้ที่เป็นเดนาบดีก็เป็นผู้แทนของราษฎรซึ่งเลือก
มาต่อ ๆ กันไปเป็นชั้น ๆ ทงต้องรับผิดชอบทกกัน เหมือนอาศัย
ปัญญาแลดความคิดความยุติธรรมของคนมากด้วยกัน การจึงจะ
เป็นที่เชื่อถือว่าเป็นยุติธรรมจริงแน่แท้แต่เจริญรุ่งเรืองได้ เหตุฉะนั้น
จึงจะต้องจัดการบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีของเก่า
ให้เป็นประเพณีทุกอันดัดดัดขึ้นใหม่ ตามทางชาวยุโรป ๆ ให้
ใกล้ทางยุโรปที่สุดที่จะเป็นไปได้ เหมือนดังเมืองญี่ปุ่นซึ่งประเทศ
เดียวในตะวันออกที่ได้เดินในทางยุโรปมาแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าต้อง

ป้องกัน

อันจริงได้.

เปลี่ยนพระราช

ประเพณี

ปกครองให้

เป็นคอนสตี

ตูลาแนล

โมนากี.

ให้เสนาบดี

รับผิดชอบ

และมีอำนาจ

จัดการได้เอง

ไม่ต้องเป็น

พระราชกัณฑ์

ไปทุกอย่าง.

กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ละเอียดขึ้นนอกว่า ทางท้าวพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เป็นคอนสตีตูลชันยุโรปนั้น หาได้ประสงค์ที่จะให้มีปาดิเมนต์ในเวลานั้นไม่ แต่ทางนั้นคือ

๑. ต้องเปลี่ยนแปลงประเพณีปัจจุบัน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องทรงพระราชวินิจฉัยราชการบ้านเมืองทุกสิ่งไป ในพระองค์ ซึ่งมีประเพณีทูลทูลเรียกว่า แอฟโดลด์โมนากี ให้เป็นประเพณีซึ่งเรียกว่า คอนสตีตูลชันแนลโมนากี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นมหาประธานของบ้านเมือง ที่จะทรงพระราชวินิจฉัย มีพระบรมราชโองการเป็นลักษณะการแก้ไขทุกสิ่งของชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทุก ๆ พระองค์ในยุโรป ทมต้องทรงราชการด้วยพระองค์ทูลไปทุกอย่าง

๒. การป้องกันรักษา และทะนุบำรุงบ้านเมืองทุกอย่างนั้น ต้องอยู่ในความคิดความตัดสินใจของข้าราชการผู้ใหญ่ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นไว้เป็นพวกคาบิเนต แลที่จะจัดการไปได้โดยพระบรมราชานุญาตก่อนทุกอย่าง ข้าราชการเหล่านี้ เป็นหัวหน้าของกรมหรือตาดิเมนต์ทุก ๆ กรม แลมีอำนาจตัดสินใจ บังคับการรับผิดชอบในกรมนั้น ๆ ด้วยตนเอง ในการที่ได้ทำไปทุกอย่าง กรมเหล่านั้นต้องสามารถที่จะทำการในกรมนั้นได้เอง คือเครื่องจักรที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องทรงเป็นพระราชกัณฑ์ออกต่อไปต้องมีพระราชประเพณีแน่นอนที่จะสืบตอดิเมนต์ ที่มีตูลให้พระสงฆ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเลือกเมื่อเวลาถึงแก่กาล แต่ให้รู้เป็นแน่นอนทูลกัน เพื่อในเวลาถึงคราวเปลี่ยนแผ่นดิน การบ้านเมืองจะไม่เป็นพระดำรัสด้วย แต่เป็นทางป้องกันเสนาบดีผู้หนึ่งผู้ใดที่จะคิดเอาอำนาจเข้าได้ด้วยตัวเองได้ด้วย

ปิดทางสินบน
ให้ตกหมด
ทุกอย่าง.

๓. ต้องปิดทางสินบนให้หมดทุกทางที่จะมีขึ้นได้ แต่ต้อง
ให้ผู้ทำราชการได้ผลประโยชน์ตรง ๆ เงินเดือนให้พอใช้ตาม
ฐานานุรูปจริง

ให้มนุษย์มี
ความสุขได้เสีย
เสมอกัน.

๔. ต้องให้มนุษย์มีความสุขเสมอกัน แต่ถ้อยกฎหมาย
อันเดียว แต่ในเรื่องเก็บภาษีแต่ต่างหาก ต้องให้ความยุติธรรม
ที่จะไม่เป็นที่ตาเอียงฤๅติเคียนได้ทั้งไทยแลฝรั่ง

เลิกธรรมเนียม
และกฎหมายซึ่ง
เป็นอยุติธรรม
ติเตียนต่อ
ต่างประเทศ.

๕. ขนบธรรมเนียมแลกฎหมายแผ่นดิน ซึ่งเป็นการที่
ยุโรปเป็นติเตียนและจะเป็นข้อกีดขวางความเจริญของบ้านเมือง
แล้ว ฤๅที่ไม่เป็นประโยชน์แท้ ถึงธรรมเนียมนั้นจะมีมาแต่โบราณ
ครั้งใด ๆ ก็ดี ต้องเปลี่ยนแปลงไปให้สมควรแก่การ

เปิดความคิดเห็น
ของราษฎรแล
ข้าราชการให้
เป็นสัดในความ
คิดเห็น.

๖. ข้าราชการของรัชต์พระบาทเดวราชวรทพ พระราชอาณา-
เขต ต้องมีได้ด้อยค่าและความคิดความเห็นของตน ที่เป็นประ-
โยชน์แลมีอำนาจที่จะแสดงออกมาให้ปรากฏในที่ท่ามกลางที่ประชุม
กิต ฤๅในหนังสือพิมพ์กิต แต่การได้ด้อยค่าที่ไม่จริงนั้น
จึงจะมีโทษานุโทษตามพระราชกำหนดกฎหมาย

เลือกแลถอด
ข้าราชการ
ตามกฎหมายที่
แน่นอน.

๗. ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งมีตำแหน่ง หรือหาตำแหน่ง
มิได้กิต ต้องเลือกเอาคนที่มีความรู้ ดังแต่หนังสือ เลข แลภาษา
ไทยขึ้นไป ๑ ต้องมีข้อเดียวแลความประพฤติที่เป็นหลักฐาน ๑
แลมีอายุพ้น ๒๐ ปีขึ้นไป ๑ จึงจะเข้ารับราชการได้ แลคนที่ได้ทำ
ชดจนถึงถอดจากยศถาภักดิ์ด้วยความชด แลผิดต่อกฎหมาย
แผ่นดินแล้วนั้น จะรับราชการต่อไปในกรมหนึ่งกรมใดอีกไม่ได้
เพื่อจะให้เป็นความยุติธรรม แลได้คนที่สมควรรับราชการได้
ตามขนบธรรมเนียมยุโรปให้ได้จริงทุกอย่าง

(ข้อที่หนึ่งซึ่งหาชัดเจนไม่ จะกราบบังคมทูล
พระกรุณาในคราวหลัง)

รวมความ
เปลี่ยนแปลง
เพื่อให้ได้
ประสงค้อันใด.

ที่ได้กราบบังคมทูลพระกรุณามาแล้วดังนี้ เป็นความ
ประสงค์ที่ข้าพระพุทธเจ้าได้เรียกว่าจัดการบ้านเมืองตามแบบ
ยุโรป ทั้ง ๗ ขอนั้นบางที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระ
กรุณามากไปบ้าง ญาน้อยไปบ้าง แต่การที่เป็นใจความ ของ
จัดการตามแบบยุโรปนั้น มีรวมว่าเปลี่ยนแปลงยกถอนธรรมเนียม
เก่าตามกฎหมายเก่า เพิ่มเติมธรรมเนียมตามกฎหมายซึ่งเป็นทาง
บำรุงความเจริญขึ้นใหม่ แต่จัดการเหล่านี้ใหม่ผลประโยชน์ทอด
ไปในพระราชอาณาเขต ให้ราษฎรมีความคิดรู้สึกตัว ว่าการ
กตัญญูต่อดิถีธรรมต่าง ๆ ไม่มีอีกต่อไปแล้ว จึงจะมีความรัก
บ้านเมือง จนเห็นชัดว่ากรุงสยามนั้น เป็นเมืองของราษฎร
แต่ละต้องช่วยกันบำรุงรักษา เพื่อได้ความดีความเจริญความยุติ
ธรรมเป็นได้เต็มมือทั่วหน้ากันหมด แต่เมื่อราษฎรมีความเชื่อถือ
มั่นแล้วว่า ความดีความยุติธรรมซึ่งราษฎรได้รับอยู่นั้นมากยิ่ง
กว่าฤๅเพียงเสมอกับชาติใด ๆ ที่จะให้ราษฎรของกรุงสยามได้แล้ว
ราษฎรทั้งปวงก็คงจะมีความรัก แต่บังเกิดความประสงค์ที่จะเกอ
กุดสร้างทรัพย์สมบัติทำมาหากิน โดยทางชอบธรรม แต่เมื่อถึง
เวลาศัตรูภายนอกจะมาถึงตนเข้าแล้ว ก็ระคิดช่วยป้องกัน
ช่วยเจ็บร้อน แต่เมื่อราษฎรมีความรักบ้านเมืองอย่างนี้ดังนี้แล้ว
ก็นับได้ว่าเป็นทหารอันใหญ่ซึ่งจะป้องกันได้จริง ยิ่งกว่าที่จะคิด
จัดระดมขึ้นเป็นคราว ๆ เป็นพวกหนึ่งต่างหากอีก

จัดการปกครอง
ให้เดินเองได้
ดังเครื่องจักร.

ชาวยุโรปได้แปลคำจัดแจงบ้านเมืองของเขา คือคอนสติติว
ชันว่าเป็นเหมือนดังเครื่องจักร ที่เมื่อเวลาติดไฟเข้าแล้ว ก็อาจ
สามารถที่จะเดินไปได้เอง ไม่ต้องไปช่วยหมุนจักร โน้นจักรนั้นจะ

ให้เดินสะดวกขึ้นอีก การที่จะคิดจัดบ้านเมืองครั้งใหม่เหมือนกัน
ต้องจัดให้เจ้าพนักงานหัวหน้าของกรมนั้น ๆ ได้รับผิดชอบด้วยใน
กรมของตัวเองทุกอย่าง จึงจะเป็นเครื่องจักรที่ไม่ต้องให้เป็นท
ชั้นเคียงในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ในกิจการของกรมนั้น ๆ
อีกต่อไป

เหตุใดจึงเห็น
ทางนี้เป็นทาง
ป้องกันได้
ทางเดียว.
ยุโรปตั้งเจริญ
อยู่ได้ด้วยเหตุใด.
เหตุ & ประการดังนี้
ความนับถือซึ่ง
กันแลกัน.

ความประสงค์
อันเดียวกัน
ในทาง
ครอบครองมิให้
มีทัพศึก.

ถือกฎหมาย
อินเตอร์
แนชแนล
อันเดียวกัน.

ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้มารวบรวมบังคับบทพระกรุณา เป็น
คำแรงจนถึงว่า ทางที่จะจัดแจงรักษากรุงสยามได้จริงนั้น มีทาง
เดียวแต่ที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณามาแล้วนั้น
เพราะเห็นด้วยเกล้า ๆ ขัดว่าประเทศทั้งปวงในยุโรป ซึ่งมีคาม
เจริญแลความแน่นนอน จะคงเป็นเอกราชต่อไปได้นั้น ได้ด้วย
เหตุ & ประการดังนี้

๑. ด้วยมีความนับถือซึ่งกันแลกัน เดินในทางศิวิไลซ์
อันเดียวกัน เป็นที่เชยชอใจใจกันได้ ว่าประเทศซึ่งมีความเห็นค
เห็นชวเดิมอกัน

๒. ด้วยมีความประสงค์อันพร้อมกัน ที่จะให้บ้านเมืองแ
ราชฐานมีความเจริญเป็นสุข ปราศจากรบพุ่งในประเทศยุโรป
จึงคิดหาทางช่วยซึ่งกันแลกันในเวลาเมื่อชาติหนึ่งชาติใดที่มีอำนาจ
มากมาเบียดเบียนชาติเล็กน้อย เพื่อประสงค์มิให้ชาติมีอำนาจนั้น
ได้อำนาจมากเกินไป การอันนี้คือที่เรียกว่าอำนาจซึ่งกัน ๆ
แบบแดนส์ออฟเปาเวอร์

๓. ด้วยกฎหมายอินเตอร์แนชแนล ซึ่งเป็นประฐานที่จะ
ตัดล้มความเข้าใจผิดชอบแต่การยติธรรม ๆ อยู่ยติธรรมใน
ระหว่างประเทศทั้งปวงในยุโรปซึ่งถือตามกฎหมายนั้น

ด้วยทางค้าขาย
มีประโยชน์
เกี่ยวข้อ
กันแลกัน.

เหตุฉะนั้นไทย
ต้องประพฤติ
ตามยุโรปซึ่ง
เป็นทางเดียว
ที่จะป้องกัน
อันตรายได้.

๔. ด้วยเหตุที่สินค้าไปค้าขายแลกเปลี่ยนซึ่งกันแลกัน แต่
มีคนในเมืองลงทุนรอนไปตั้งก่อสร้างทำการผลประโยชน์ในเมือง
โน้นอาศัยซึ่งกันแลกัน เหตุฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ
เป็นแน่ชัดว่ากรุงสยามจะรักษาป้องกันให้อยู่เป็นเอกราชต่อไปใน
ทางอันไม่ได้ นอกจากที่จะเดินตามทางใหม่เครื่องป้องกันทั้ง ๓
ข้อ อย่างประเทศน้อยใหญ่ในยุโรปทั้งปวง ได้ถือว่าเป็นทาง
ป้องกันซึ่งกันแลกัน เพราะว่าอันตรายจากการใด ๆ ก็ดี อาจ
ดำมารกที่จะเกิดขึ้นได้ด้วยชาติมหาอำนาจทั้งต้น ไทยจึงต้องมีความ
อดสูหาบากบั่นที่จะให้ได้เครื่องป้องกันของชาติที่มีอำนาจใหญ่
นั้นด้วยการประพฤติให้ดีตามทางของเขา เหมือนอย่างญี่ปุ่นได้
ประพฤติตามอย่างเขา ก็จะได้รับอำนาจดังที่ได้กราบบังคมทูลมา
แล้วนั้น ถ้าไทยได้เดินตามทางญี่ปุ่นแล้วยุโรปก็จะมีคือนับถือ
ไทยดังในข้อหนึ่ง แลให้เขาเป็นพวกถือกฎหมายอินเดียนเนสแนล
ซึ่งเป็นเครื่องป้องกันของประเทศทั้งปวงอันจริงแท้ เอกราชของ
ไทยก็จะเป็นที่แน่นอนต่อไปชั่วกาลนาน แต่ในข้อ ๒ ที่ว่าถึงอำนาจ
ทั้งกัน (แบบแดนส์ออฟเปาเวอร์) นั้น เป็นของทันสมัยแต่ใน
ประเทศยุโรป ซึ่งมีชาติต่าง ๆ ฤษยาซึ่งกันแลกันอยู่ แต่ในประเทศ
เอเชียหาได้มีชาติใด ๆ ที่มีความอดสูซึ่งกันแลกัน เพราะประเทศ
ที่หาอำนาจในเอเชีย หาได้เอาอำนาจนั้นมาเป็นที่ให้เดือดร้อนต่อ
ยุโรปไม่ มีแต่จะให้ผลประโยชน์ต่อชาติยุโรปทั้งกันดังนี้ เหตุ
ฉะนั้นเครื่องซึ่งจะคึกคักกันภัยอันตราย ซึ่งจะมาเบียดเบียนประเทศ
เอเชีย มีอยู่แต่ ๓ ดังตามที่ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาแล้วใน
ข้อ ๑ แลข้อ ๓ ข้อ ๔ เท่านั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงมีประสงค์เป็น
ต้นเกล้าฯ ที่จะเดินตามทางใหม่เครื่องป้องกันอย่างเช่นประเทศยุโรป

จึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาตามความคิดเห็น เพื่อไว้บรรเลง
ตามกฎหมายอินเตอร์เนชันแนล ตามความนับถือไว้ใจของประ
เทษยุโรป ซึ่งจะเป็นเหตุที่เรียกว่าอยู่ในแฟมิลีอันเดียวกัน

การบำรุงเพื่อ อนึ่งการป้องกันอันตราย ซึ่งคุ้มครองการกดขี่ของประเทศ
ประกอบการ ยุโรปต่าง ๆ นั้น ยังมีเป็นข้อสำคัญซึ่งควรจะกราบบังคมทูล
ป้องกันชั้นที่สอง. พระกรุณาอีกข้อ ๑

การบำรุง คือการบำรุงผลประโยชน์ของยุโรปในการเดินค้า ให้มี
การค้าขาย ทูรอนของเขาออกไปในการก่อสร้าง ถ้าประโยชน์ถึงหนึ่งถึงใด
จะป้องกันภัย ในแผ่นดินสยาม ซึ่งเขาเห็นว่าควรจะสร้างทำขึ้น เพื่อเป็นทาง
ได้ไม่ได้ ทำมาหากินของเขา เขาเวนแผ่นดินสยามต้องอุดหนุนโดยเต็มกำลัง
ด้วยเหตุใด. เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย แต่เมื่อชาวยุโรปได้ลงทุน
รอนไว้มาก ถ้าจะมีชาติใดชาติหนึ่งมาพาดพิงแห่ง ชาติ
ทั้งปวงซึ่งมีประโยชน์ก็จะช่วยห้ามปราม

ถ้าการปกครอง แต่การที่จะบำรุงผลประโยชน์ของชาวยุโรป ให้มีทูรอน
ไม่เรียบร้อย ได้เสียในกรุงสยามมากขึ้นนั้น ถ้าคิดโดยทางเดิน ๆ ก็เห็นจริงว่า
การบำรุง เป็นทางป้องกันได้ตามทางที่กราบบังคมทูลพระกรุณา แต่ประเทศ
ผลประโยชน์ โดยยังไม่มีความปลอดภัยเรียบร้อยตามทางคิวไลซ์ ถ้ายังบำรุงให้
ยุโรป ชาวยุโรปไปทำมาหากินลงทุนรอนในประเทศนั้นมากขึ้น ก็เหมือน
กลับให้มีของ เป็นการก่อช่องที่จะให้เกิดทะเลาะวิวาทกัน จับผิดเหตุต่าง ๆ ที่จะ
เกิดภัย. คิดผิดได้ง่าย เหตุฉะนั้นผลประโยชน์ของชาวยุโรป ที่ควรจะเป็น
การคุ้มครองรักษาของประเทศนั้นได้ จึงกลายเป็นช่องที่จะกลับให้
เกิดอันตรายขึ้นได้เหมือนกัน มีตัวอย่างคืออินเดีย จีน พม่า เป็นต้น

ซึ่งยังไม่มี การปกครองรักษาตามทางคดีไต่เป็นหลักฐานในบ้านเมือง ผลประโยชน์ของชาวยุโรปก็ไม่สามารถคุ้มกันอันตรายได้ด้วยไม่มีเคาเวอนเมนต์ที่จะรักษาความเบียดเบียน ซึ่งจะเกิดขึ้นในบ้านเมือง ทำให้ประโยชน์ของเขาเสียไป

การปกครอง ถ้าบ้านเมืองใด ๆ เมื่อมีเคาเวอนเมนต์แต่กำหนดกฎหมาย
 เรียบร้อย ความยุติธรรมอันแน่นอน ผลประโยชน์ของชาวยุโรปซึ่งได้บำรุง
 การบำรุงผล นั้น ก็เป็นการช่วยป้องกันชนนอก แต่ไม่ต้องวิตกในการพาดของ
 ประโยชน์ยุโรป ที่มีผลประโยชน์อยู่ในบ้านเมือง ทั้งอำนาจก็จะไม่
 ลุดหนุนการ ต้องลดถอยลงด้วยจะต้องอ่อนน้อมยอมตามชาวยุโรป ซึ่งที่จะ
 บ่อนักอันตราย. ทะเลาะวิวาทแต่จับสาเหตุ พาดกตซึ่งฤกิดเอาเปรียบกันน้อยลง
 เพราะยุติธรรมของบ้านเมืองแต่ผลประโยชน์ที่เมืองนั้นให้ชาว
 ยุโรปก็มีอยู่ เป็นที่ป้องกันมากกว่ายุติธรรม ที่ชาวยุโรปจะยกขึ้น
 กตซึ่งเอาบ้านเมือง เหตุฉะนั้นเมืองใด ๆ มีเคาเวอนเมนต์ความ
 ปกครองรักษายุติธรรมดีอยู่แล้ว ผลประโยชน์ของชาวยุโรปที่จะ
 ประมูลขึ้นก็เป็นทางรักษาเอกราชของเมืองนั้น ๆ มีญี่ปุ่นแต่ประ
 เทศทั้งปวงในยุโรปเป็นต้น แต่ถ้าไทยได้จัดบ้านเมืองบำรุงการ
 รักษาตามแบบยุโรปมั่นคง ทางที่จะประมูลผลประโยชน์ของ
 ประเทศยุโรป ให้มีทรัพย์สินทุนรอนของเขาอยู่ในบ้านเมือง เพื่อ
 การบำรุงผล รักษาเอกราชของกรุงสยามให้แน่นอนขึ้น ดังที่ประเศวิรูนั้นมีทาง
 ประโยชน์ยุโรป ที่ให้ต่างประเทศทำรถไฟ มีกำปั่นเดินเรือขุดคลองทำถนนเป็นต้น
 แลสยาม เพราะทางเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองมาก ผู้ลงทุนก็
 ได้แต่ดอกเบี้ย ผู้จัดแจงสร้างแลรักษาก็ได้แต่กำไรที่คิดค่าบรรทุก
 ประเสริฐ. แลเดินทาง แลราษฎรจะได้ผลประโยชน์ในทางสินค้า บ้านเมือง
 ก็จะเจริญขึ้นเสมอ

ข้าพระพุทธเจ้าต้องกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระบารมี
ปกเกล้า ฯ ไต่ทรงพระราชดำริที่จะบำรุงผลประโยชน์ของยุโรป
เพื่อให้เป็นทางป้องกันชนอื่น แต่การนี้จะทำขึ้นได้ ก็แต่เมื่อจะ
ไต่ทรงพระราชวินิจฉัยที่จะจัดการเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณี
บำรุงรักษาตามทางยุโรป ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูล
พระกรุณามาแล้ว จึงจะไม่ท้อเสียได้

ว่าด้วยการขัดข้อง ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองได้กราบบังคมทูลพระกรุณา ถึงการ
ที่จะจัดแจง แกไขซึ่งเห็นด้วยเกล้า ฯ ความทางอันเดียวกัน ที่จะป้องกันรักษากรง
นักไขเปลี่ยน ดัยามให้เจริญเป็นเอกราชต่อไป แลได้ “ปรพ” ของทางนั้นแล้ว
แปลงไปไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นให้ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองต้องกราบบังคมทูล
อย่างใดแลที่ พระกรุณาว่า ทางแกไขซึ่งได้คิดรวบรวมชนน หาใดคิดล่อนข้าง
ไม่เห็นทางขัดข้อง ได้แต่ทางเดียวไม่ ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองได้ตรวตรองโดยละเอียด
เหล่านี้นัดอยู่จริง ในการขัดข้องซึ่งจะเกิดขึ้น แลเกิดขวางมิให้ได้ฝ่ายของชาติพระ-
เพราะเหตุใด. บาททรงพระราชดำริแลประพฤติไปได้โดยสะดวกด้วยแล้ว แต่ข้า
พระพุทธเจ้าทรงปองยังเป็นทมนใจอยู่ว่าการทรงปองถ้าจะทรงพระ
ราชดำริจักไปให้เป็นอย่างออกฤกษ์จริงแล้ว ก็ไม่เห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด
ที่จะกีดขวางในการนั้น ๆ เลย ทางซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวตรอง
นั้น มีเป็นข้อความดังจะกราบบังคมทูลพระกรุณาต่อไปน

ขัดด้วยจะไม่ ๑. การที่จะเปลี่ยนแปลงพระราชกำหนดกฎหมายสิ่งหนึ่ง
พริกพร้อม ดังใดเป็นพระราชประเพณีแต่เดิมมา ต้องเป็นการเห็นพร้อม
ด้วยเสนาบดีผู้ใหญ่ จึงจะทำการไปได้ก็เป็นการถูกต้องสมควร
จะไม่เห็นตาม. การทรงหนักเป็นการใหญ่อันสำคัญไม่ต้องสงสัยเลย คงจะต้อง
ปรึกษากับเสนาบดีให้เห็นพร้อมกันก่อน จึงจะเปลี่ยนแปลงไปได้
แต่การที่จะเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นการที่ขัดผลประโยชน์ของเสนาบดี

ที่เคยได้ในทางตรงบ้างกมทางอ้อมบ้างกม ก็ควรจะต้องทรงพระ
 ปรวิธกว่าเสนาบดีจะไม่ยอมพร้อมกันตามกระแสพระราชดำริ ก็
 เมื่อการนั้นไม่เป็นการเต็มใจพร้อมด้วยแล้ว การที่จะจัดไปทำไป
 เสนาบดีไม่ตั้งใจของพระเดชพระคุณโดยเต็มกำลัง ก็จะมีแปร
 ไปไม่ได้จริงเพราะจะไปขัดที่โน่นขัดที่นั่นบ้างจะไม่ตลอดไปได้ ข้อ
 นี้ก็เป็นความขัดข้องอย่างหนึ่ง

ไม่เห็นขัดข้อง
 ด้วยเหตุใด.

ในความชอบข้าพระพุทธเจ้าทรงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ข้อ
 ใจความในชั้นต้น ถ้าจะพิเคราะห์ให้ละเอียดแล้ว จำเป็นจะต้อง
 กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงพระราชดำริ การที่ควรไม่ควรให้
 เป็นสำคัญแห่งต้นเหตุความทรงปองก่อน คือสรรพสิ่งทั้งปวงซึ่งจะ
 บำรุงความสุขความเจริญแห่งชาติมูลธอของชาติพระบาทแลราษฎร
 ทงพระราชอาณาจักนั้น เป็นของอยู่ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
 ทงต้นพระองค์เดียว เพราะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเป็นผู้ทรงรับผิดชอบ
 ในการเลี้ยงการได้ทรงปองเดิมชดงกรุงอังฤษฤกอเมริกาซึ่ง
 อำนาจแลความผิดชอบอยู่ในนามมีราษฎรทงต้น แลถึงการที่จะ
 จัดแจงเปลี่ยนแปลงสิ่งหนึ่งสิ่งใดตามพระราชประสงค์จะให้เป็นไป
 อย่างใด ก็อาจสำเร็จได้โดยพระบรมราชโองการทุกประการ
 ไม่มีที่กีดขวางเหมือนดังในประเทศยุโรป ซึ่งมีปาลิเอเมนต์ มี
 พวกมินิสเตอร์ แลพวกทมความเห็นตรงกันข้ามคอยขัดขืนอยู่ แต่
 ราชการกรุงสยามในทุกวันนี้ พักอยู่ด้วยเสนาบดีไม่ตั้งใจของ
 พระเดชพระคุณโดยเต็มกำลังนั้น ไม่เป็นด้วยเหตุอันใด เป็นด้วย
 ทรงพระมหากรุณาแก่ท่านเสนาบดีมากเกินไป จนให้ท่านเสนาบดี
 เห็นไปว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงเกรงใจ จึงได้คิดบิดเบือน
 ไปต่าง ๆ ไม่ใคร่จะตั้งใจทำราชการสนองพระเดชพระคุณจน

สุดปัญญาแลกำลัง แต่เมื่อทรงพระราชดำริให้เป็นความอันดีชุม
แล้ว ก็ทรงพระราชดำริเห็นได้ว่า สรรพสิ่งอันใดซึ่งจะรวมๆ
ทั้งไว้ปล่อยไปตามความอะลุ่มอล่วย จนกรุงสยามเสียไปด้วยเหตุ
ใด ๆ ก็ดี ถ้าสรรพสิ่งอันใดซึ่งจะเปลี่ยนแปลงเพื่อทะนุบำรุงกรุง
สยามให้เจริญยั่งยืนไปก็ดี ถึงทั้งปวงเหล่านั้นท่านเสนาบดีทั้งปวงหา
ได้เป็นผู้รับผิดชอบด้วยไม่ว่า คงตกอยู่ในใต้ฝ่าละออง ฯ พระบาท
ทรงเห็น ถาตงพระราชหฤทัยในราชกิจโดยทางอันกวดขันแข็งแรง
ไม่ละเว้นเห็นแก่หน้าผู้ใหญ่น้อยแล้ว การขัดขวางอันนั้นจะมีมา
แต่ไหน ก็คงจะไม่มีอีกต่อไปได้เป็นอันแน่

ขัดด้วย ๒. ความขัดขวางในข้อนี้ ถ้าปลงพระราชหฤทัยถ่ม
ข้าราชการ จัดการไปตามผิดตามชอบแล้ว ท่านเสนาบดีก็จะต้องทำตาม
จะคิดทรยศ พระบรมราชประสงค์ ให้ราชการสำเร็จได้ทุกประการ แต่ควร
เพราะการ จะต้องวิตกกังวลอย่างหนึ่งว่า ท่านเสนาบดีที่บริหารราชการอยู่ทุกวันนี้
จัดแจงใหม่ ที่ได้เป็นเพราะความชอบความดีที่ควรรับราชการ นื่องพระเดชพระ
ตัดผลประโยชน์ คุณก็มี ได้เป็นเพราะตามเหล่าตามตระกูลก็มี ที่มอำนาจแลผล
แลอำนาจ. ประโยชน์ในราชการมากน้อยก็มีไม่เสมอกัน ท่านเหล่านั้นหา
ก็คงจะไม่เสมอกันหมดด้วย ฝ่ายพวกที่ได้เป็นด้วยความดีนั้น คง
จะเกรงกลัวพระราชอาญา ถึงโดยราชการที่จะเปลี่ยนแปลงแล้ว
ไปจะเป็นการตัดผลประโยชน์อำนาจของตัวด้วยอย่างหนึ่งอย่าง
ใดก็ดี ก็จะไม่อาจป้องกันแต่หน่วงเหนี่ยวขัดขวางให้เสียราชการ
ไปได้ คงจะตั้งใจทำราชการนื่องพระเดชพระคุณจนสุดกำลังแล
ปัญญาทุกอย่างเพื่อจะได้อดหนุนความดีของตัวที่จะทำราชการต่อไป
ไปในภายหน้าฤๅคิดขอกอย่างหนึ่งเพราะมีความจงรักภักดีแลสัตย์
ซื่อตัญญู เชื่อถอพระบารมีปกเกล้า ฯ อยู่เป็นประมาณ พอ

เขาเป็นทวงใจได้ แต่ฝ่ายพวกที่ได้อำนาจเป็นเพราะมีตระกูลดีบอดหนุน
 มาช่วยประกอบกับความดีที่ควรได้รับราชการของพระเดชพระคุณ
 จนมีอำนาจใหญ่ รวบรวมราชการแลผลประโยชน์ไว้ในใต้
 อำนาจมากจนเข้าพระพุทธรูปเจ้าทรงปวงมีดวงใจเดียว เพราะจะถือตัว
 ว่าโดยสืบบรรดาศักดิ์ด้วยมีตระกูลดีต่อมาฤๅได้ด้วยอำนาจปู่แต่
 บิดาอดหนุนมา จะหาสิ่งจรรโลงศักดิ์ศรีได้ฝ่ายของรัชพระบาทเหมือน
 ผู้ซึ่งได้รับราชการมีความดีด้วยผลแห่งราชการไม่ ถ้าเห็นกระแส
 พระราชดำริฤๅทรงจัดพระนครไปตามกาลที่ถูกควร แต่ว่าการนั้น
 เป็นความดีผลประโยชน์ต่อด้านที่เคยได้เคยมีอยู่แล้วโดยทางที่
 มีขอบธรรมก็จะมีความดีอันเดียวออกเสีย ใจมากเป็นที่ดีแต่
 การที่ตัดอำนาจแลผลประโยชน์นั้น อาจเป็นเครื่องชักนำทำให้หัวใจ
 แตก ฤๅวิตกเห็นไปว่าจะไม่ทรงพระกรุณาชุบเกล้าฯ เลี่ยงตาม
 เหล่าตระกูลแล้วจะฉันทว่าฉันทบรรดาศักดิ์หมดตระกูลไป ก็จะมี
 ความดีที่ชดเชยบุญเดียว จะไปทำเหตุเป็นทางประทุษร้าย คิดสิ่ง
 เด็ดมอดหนุนผู้หนึ่งผู้ใดขึ้นเอาเป็น โลหะเป็นดั่ง ทำเหตุจลาจลขึ้น
 กัด ฤๅโดยที่สุดอย่างใดจะไม่คิดถึงการประทุษร้าย แต่จะอธิบาย
 ให้มีเหตุขึ้นพอให้เป็นต้นเหตุ ซึ่งจะยกขึ้นขัดขวางแห่งการที่ทรง
 พระราชดำริเปลี่ยนแปลงไปก็ดี ความเหล่านี้เป็นความสำคัญใหญ่
 อาจสามารถจะห้ามกระแสพระราชดำริทรงปวง ให้หยุดได้จริง
 เพราะถ้าจะไม่ระงับเหตุการณ์ให้สงบลงในทันใด ก็จะเกิดเป็น
 ข้อให้ชาวต่างประเทศพลอยล่อตม่อเข้ารวบรัดเอากรุงสยาม ด้วย
 เหตุจลาจลอันนั้นจะเป็นทางให้ชาวต่างประเทศเข้าเกี่ยวข้อมีทาง
 ที่จะเรียกเรอรวเข้าไปรักษาสถาปนาประโยชน์ของตน แล้วก็จะกดขี่เลย
 เป็นเหตุใหญ่โตไปได้ ถึงจะไม่ถึงกับเสียบ้านเสียเมืองได้ ก็คงจะ

มีอำนาจมากชนในกรุงสยาม ทำให้เสียบ้านเมืองด้วยเหตุอื่น ๆ
ง่ายเข็ดด้วย

ว่าด้วยการแก้

ข้อขัดขวางอัน

ด้วยกำลังทหาร.

ข้อขัดขวางอัน ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองเห็นด้วยเกล้า ๆ
ว่าเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่ง เพราะว่าทางที่จะแก้ไขให้หมดสิ้นเป็นที่
เชื่อมั่นใจได้ก็มีแต่กำลังอย่างเดียว ถ้าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
ไม่ทรงพระราชหฤทัยใน กำลังทหาร แลข้าทูลละอองธุลีพระบาท
ซึ่งทรงวางพระราชหฤทัยในราชการทรงปอง ซึ่งมีอยู่จะต่อสู้
แต่กับการจลาจลอันใดแล้ว ทางแก้ไขซึ่งจะให้การเปลี่ยนแปลง
นั้นเป็นไปได้อีกมีทางเดียว แต่ที่จะหา กำลังอำนาจซึ่งจะให้เป็นที่
วางพระราชหฤทัยได้นั้นทวยชน

เหตุใดการบำรุง

กำลังทหาร

ป้องกัน

จึงเป็นการจำเป็น

ปลายมาหาต้น

ต้องเป็นการที่ลด

จึงควรเดินทางนี้.

ซึ่งจะหา กำลังให้ต่อสู้ แต่กับภัยอันตรายในกรุงที่จะเกิด
ขึ้นทางนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองต้องกลบลงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า
ต้องคิดจัดทหารไว้ระมัดระวังภัยโดยกวดขัน ให้เชื่อว่าใช้ได้
เป็นกำลังที่จะวางพระราชหฤทัยในการที่จะป้องกันภัยภายในได้จริง
ก่อน แลจะเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีต่อไปภายหลัง แต่การ
ที่จะจัดทหารในชนตมดงนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองต้องกราบบังคม
ทูลพระกรุณาว่าเป็นการลำบาก และมีข้อที่ไม่ได้ระมัดระวังได้หลาย
อย่างหลายประการนัก แลดูเหมือนหนึ่งจะไปจัดการทำข้าง
ปลายก่อนต้น การนั้นจึงจำเป็นจะต้องเป็นการลำบากอย่างยิ่ง
เพราะเป็นการฝืนประเพณีก่อนเกิดของการทรงปองที่จะเจริญถาวร
ขึ้นได้ แต่การที่จะจัดทหารนั้นถ้าจะว่าโดยละเอียดแล้ว มิใช่จะ
เป็นการปราศจากความห้ามหวงโกรธเคืองหรือหวาดหวั่นของพวก
ท่าน ซึ่งเคยมีอำนาจบังคับผู้คนในกรมทมนอนนันทหาไม่ แต่
ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าการนั้นเป็นการทรงพระ-

ควรจัดทหาร
ในชั้นต้น
อย่างไรแล
จะสำเร็จได้
ด้วยอย่างไร

ราชดำริมาแต่ก่อนแล้ว คงจะไม่เป็นเหตุให้เป็นทีตั้งทศกัณฐ์ทำน
หวาดเสียวแก่ท่านผู้ใดมากไป แต่การซึ่งจะจัดตั้งอาศัณษะ
รวบรวมทหารเข้าใหม่กำลังชนมาก แต่อย่าให้เป็นทีเคียดแค้นแค้น
หวาดหวั่นของเจ้าหมื่นนายกรมแต่ต้องอาศัยผู้หัวหน้าที่จะบังคับการ
เป็นสำคัญอย่างหนึ่ง ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระกรุณา
อุดหนุนด้อยอย่างหนึ่ง การอันนั้นจึงจะสำเร็จได้ เพราะว่าการ
อะไรที่ป้องกันไม่ให้อันใด ต้องเป็นได้ตลอดได้โดยอาศัยได้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาทจะตั้งพระราชหฤทัยที่จะทรงพระประพฤติกการ ให้ได้
โดยจริงอย่างอกุญญาท่านนั้น ถ้าไม่ตั้งพระราชหฤทัยให้เสมอไป
การนั้นก็จะอันคลายลงในปลายมือ เช่นธรรมเนียมของราชการ
ที่ป้องกัน ซึ่งข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณามาทางนี้ พระ
ราชอาญาไม่พ้นเกล้า ข้าพระพุทธเจ้ามีพยานที่จะกราบบังคมทูล
พระกรุณาให้ทรงพระราชดำริเห็นได้ เหมือนการที่ทรงปฏิสังขรณ์
วัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อเร็ว ๆ นี้เป็นต้น การนั้นมิใช่พระบาท
สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนๆ จะไม่ทรงพระราชดำริ แต่มีพระ
ราชประสงค์ให้การนั้นสำเร็จแล้วไปก็หาไม่ มีพระราชประสงค์
ที่จะกันทุกๆ พระองค์ แต่หาได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยมุ่งหมายในการ
นั้นให้เป็นความอันอกุญญา การอันนั้นจึงสำเร็จลงได้ไม่ มาถึงใน
ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงตั้งพระราชหฤทัยอันอกุญญาจริง จน
ถึงทรงตั้งสัตยาธิษฐานที่จะปฏิสังขรณ์ให้สำเร็จลงได้แล้ว การนั้น
ก็มิใช่สำเร็จได้โดยพลัน สมดังพระราชประสงค์แต่เห็นได้ดังนี้
แม้ถึงการที่จะเปลี่ยนแปลงพระราชกำหนดกฎหมาย แต่พระราช
ประเพณีตามสมัยตามกาล ที่จำเป็นจะต้องเปลี่ยนแปลงนั้นก็ ถ้า
ทรงพระราชดำริ มุ่งหมายการอย่างเช่นปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตน-

คำสดารามณะแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองไม่เห็นเลยว่า การจะไม่
 ดำรงตั้งพระราชประสงค์นั้นไม่มีเป็นแน่ คงจะสำเร็จโดยพลัน
 โดยเร็วได้เหมือนกัน แต่การที่จะเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีนั้น
 เป็นการใหญ่กว่าสำคัญอย่างยิ่ง เป็นความจำเป็นที่ต้องควรหา
 ห่วงในภยันตรายให้มาก แต่ถ้าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทยังเป็น
 ท่วงพระราชหฤทัยมิได้ ในก้ำดั่งของความบ่อกันซึ่งยังไม่มี
 ถึงใดเป็นแน่ การนั้นจึงจะเป็นไปโดยเร็วพลันยังไม่ได้ ก็ควรคงได้
 จงกว่าการที่จะจัดทหารขึ้นให้ใดจริงน เป็นทมนในพระราช-
 หฤทัยในก้ำดั่งที่จะบ่อกันภยันตรายในพระนคร แต่การที่จะ
 จัดทหารขึ้นไม่ได้เป็นการที่จะทำให้ภยันตรายถึงใดเลย ควร
 จะต้องทรงพระราชดำริให้เป็นการอันอกฤษฎี ดังเช่นข้าพระ-
 พุทธเจ้าทรงปองกราบบังคมทูลมาแต่ต้นแล้ว การอันนั้นคงจะสำเร็จ
 ได้ดังพระบรมราชประสงค์ ไม่ถึงถึงทชดวางเป็นอันแน่

ทางที่จะจัดแจง
 บำรุงทหาร
 ควรเดินแลจัด
 ทางใด.

ในชั้นต้นเพื่อให้เป็นท่วงพระราชหฤทัย ได้จัดการเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีในภายหลังนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทรงเห็น
 ด้วยเกล้า ๆ ว่า ควรต้องปิดความที่จะเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณี
 ให้เงียบไว้ก่อน อย่าให้ผู้ใดทราบความเพราะจะเป็นช่องแห่งความ
 ขัดขวาง คนที่ไม่เห็นชอบจะทำให้การลำบากมากไป แต่การซึ่ง
 รวบรวมคนโยกย้ายเอาคนมาแต่กรมต่าง ๆ ยกขาดมาเป็นกรม
 หนึ่งตั้งขึ้นจัดกันมาแต่ก่อนนั้น เป็นที่ให้เจ้าหมื่นนายหมวดกิตติปิดบัง
 เพราะจะรักษาสถาปณียสนันสนุนอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง ดังที่ติด
 ขัดขวางอยู่ทุกวันนี้ ก็จะได้คนมาโดยทันเวลา จึงเห็นด้วย
 เกล้า ๆ ว่า กรมต่าง ๆ ที่เป็นทหารมาแต่โบราณ เป็นต้นว่า กรม
 อาสาทางปองนั้น อันที่จริงแต่เดิมก็เป็นทหารทั้งนั้น ถ้าจะทรงจัด

โดยจริงรวบรวมเอาไพร่หลวงกรมอาธำต่าง ๆ หมดทุกกรมตาม
หมู่ทหารเอามาฝึกหัดยกขึ้นเป็นทหารให้ได้จริงตามธรรมเนียมทหาร
ซึ่งจำเป็นต้องให้รู้เพลงอาวุธ แล้วรวบรวมด้วยแล้ว ก็จะเป็นการ
จัดพระราชประเพณีเดิมใหม่มั่นคงแข็งแรงขึ้น ทั้งจะได้เป็นท้าววง
พระราชหฤทัยได้จริง ช่วยป้องกันอันตรายทั้งปวงด้วย แต่การ
ทละเคยทงไว้ เอาคนมาจ่ายเดือนทำการเช่นประเพณีเดิม เวลา
ซึ่งไม่มีทพศก การศึกทุกวันนี้หนักกว่าแต่ก่อนมาก เวลาเมื่อ
การนั้นจะอาศัยก็ไม่ได้จริง เรียกคนก็ไม่ได้ กลับทำให้เป็นการ
เสียพระราชกำหนดเดิมไปทั้งต้น จึงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าควรเอาคน
พวกนี้มาฝึกหัดจัดการให้ได้จริงตามธรรมเนียมเก่า อันเขารบพุ่งที่
เปลี่ยนวิธีฝึกทกว่าธรรมเนียมเดิมจึงจะสมควร

แต่การฝึกหัดนั้น จะแยกย้ายไปหลายหมู่หลายเหล่าไม่ได้
ถ้าจะไม่เรียบแต่ด่ำไว้ได้จริง ต้องรับพระราชทานให้รวมกัน
เป็นหมู่เดียว มีผู้ทวงพระราชหฤทัยผู้หนึ่งให้เป็นผู้บังคับการ
ทุก ๆ กรมทงไป และจะต้องใช้คนยุโรปเป็นช่วยอุดหนุนให้มาก
ด้วย ต้องหาเอาคนดี ๆ แต่ต้องยอมให้มียศบรรดาศักดิ์ ตั้งแต่
ดัตตเดอแนตขึ้นไป ถึงโคโตแนตด้วย แยกย้ายเจ้าจวนไปช่วย
รักษากฎหมายและธรรมเนียม การจึงจะเป็นจริงตลอดไปได้ อนึ่ง
หมู่ทหารนั้นก็ให้คงอยู่ตามหมู่เดิม ให้เจ้าหมื่นนายหมวดเดิมควบคุม
กันต่อ ๆ ขึ้นไป จนตลอดถึงเจ้ากรมปลัดกรม ๆ ให้มีตำแหน่ง
ยศเป็นทหารรับผิดชอบตามกรมของตัวด้วย ขุนนางในตำแหน่ง
กรมอาธำทงปวงนี้ ให้ได้เดอนยศเป็นขุนมาจากทหารเอง อย่า
ให้มีคนที่ไม่ใช่ทหารได้เป็นปะปนจนกว่าจะให้เสียความอดดีหะของ
ทหาร ถ้าจัดการได้ดังนี้แล้ว เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าจะไม่เป็น

ความหวาดหวั่นให้เจ้าหมื่นนายหมวดคิดหวั่นผู้คนใด การนั้นก็จะสำเร็จได้จริงโดยง่าย เพราะไม่ได้ทำของให้เจ้าหมื่นนายหมวดแบ่งซ่อนกันผู้คนใดเป็นกำลังแก้ตัวต่อไปได้อีก

แต่การที่จะจัดหาของอย่างนี้ มีข้อความที่จะต้องคิดแต่งขึ้นหลายอย่างเพื่อจะให้การสำเร็จได้ตลอดไป จะกราบบังคมทูลพระกรุณามาในนี้โดยละเอียดก็เป็นความยืดยาวนัก ประการหนึ่งก็มีใช่เป็นการที่จะเกยของแก้ไขในความช้อนด้วย จึงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ยังหาควรที่จะกราบบังคมทูลพระกรุณาติดต่อไปในนี้ไม่ เมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระกระแสพระราชดำริประการใด ควรกราบบังคมทูลพระกรุณาต่อไปในภายหลังอีกแล้ว จึงจะได้เรียบเรียงทูลเกล้าฯ ถวายต่อไป

ขัดขวางด้วย
พวกที่เสียผลประโยชน์
เพราะการ
เปลี่ยนแปลง
จะทำอำนาจ
ต่างประเทศ
มาเกี่ยวข้อง.

๓. ความวิตกข้าพระพุทธเจ้าทรงปอง นอกจากข้อ ๒ ที่กราบบังคมทูลพระกรุณามาแล้ว ยังมีข้อความควรจะต้องวิตกกังวลอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นความเดือดร้อนติดต่อมาแต่เหตุในข้อ ๒ ในความที่ขัดขวางอันเดียวกัน คือพวกที่มความเดือดอกเสียใจ ในการที่จะขาดประโยชน์ไป ถ้าจะไม่ทำเหตุใหญ่โตถึงจลาจล ซึ่งเป็นการใหญ่เหลือเกินที่จะคิดจะทำได้นั้นแล้ว จะไปทำเหตุอีกอย่างหนึ่งที่จะเข้าหาอำนาจชาวต่างประเทศ ให้ช่วยปกครองป้องกันญ่บางที่จะเอาบ้านเมืองไปมอบหมายกำหนดอย่างหนึ่งอย่างใด ให้เป็นเหตุขึ้น ความช้อนนากลัวจะมีจะเป็นได้ง่ายกว่าข้อ ๒ มาก ตามเหตุที่เคยได้เป็นมาแล้ว เพราะฉะนั้นจึงเป็นข้อที่เป็นหนทางที่จะให้ผู้ประพฤติดำอยู่ เพื่อจะป้องกันอันตรายแลผลประโยชน์ของตัวๆ เพื่อจะห้ามกระแด้พระราชดำริมิให้ลัดวงจรตลอดไป

ความเห็นในทาง
แก้ไข
ข้อขัดข้องนี้.

ความชอบชาพระพุทธรูปเจาทองปวงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ถ้า
พิเคราะห์ให้ละเอียดแล้ว ก็จะเห็นได้ว่าไม่สู้เป็นความสำคัญนัก
เพราะว่าการที่จะเปลี่ยนแปลงพระราชกำหนดกฎหมาย แด
พระราชประเพณีจัดการพระนครใหม่นั้น ในต้นจำเดิมแรกที่จะ
จัดการ ฝ่ายเราจำเป็นแต่ควรจะต้องแจ้งความให้เคาเวอนเมนต์
ต่างประเทศทราบเพื่อเขาจะได้เห็นแก่ความยุติธรรม ซึ่งเราจะ
บำรุงมนุษยทุกคนให้ได้รับความสุขอย่างเช่นเขาบำรุงตามทางที่เห็น
อันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นทางซึ่งเราจะเอาเป็นประกันบ้านเมือง
ป้องกันมิให้เขายักเหตุน่าเราไม่ได้ทะนุบำรุงบ้านเมือง แต่ป้องกัน
เหตุอันตรายในข้างหน้า ระวังแหม่เราจะจัดด้วย แม่นว่าฝ่าย
เราได้ลงมือจัดการแล้ว จะมีชาติตระกูลของชาติพระบาทใหญ่ผุ่
กิด หนึ่งลงไปอาศัยคนต่างประเทศตั้งนแล้ว เราจักควรปล่อยทิ้งเสีย
เฉยช่วยถอดตั้งให้ในทันใดทีเดียว ไม่เห็นว่าจะทำให้เป็นเหตุการณ์
ใหญ่โตไปได้ เพราะฉะนั้นมีความผิดในการขัดขวางความชอบธรรม
ซึ่งได้ทราบทั่วกันแล้ว จะไม่มีใครเชื่อถ้อยถุาของตนได้เลย โดย
ที่สุดจะว่าเวอดานชาวต่างประเทศต่าง ๆ มีประสงค์ถุาองักฤษเป็นต้น
กำลังคอยมุ่งหมายจะพาดหาเหตุหาช่อง ซึ่งจะเข้าเบียดเบียนเรา
ถ้าพบปะช่องเหมาะซึ่งมพวกฝ่ายเราไปทำทางให้แล้ว ก็จจะบริบ
ฉวยเอาถุาเข้ามาวุ่นวายขัดขวางต่าง ๆ ทำให้เป็นความลำบากชน
ความชอบเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า จะหาอาจเกยวข้องขัดขวางได้ไม่
เพราะฝ่ายเราจะจัดการบ้านเมืองโดยจริงโดยตรงตามความชอบ
ธรรม เป็นทางอันเดียวกันกับที่ชาวยุโรปเดินอยู่แล้ว ประการหนึ่ง
ทั้งฝ่ายเราก็ได้บอกให้ทราบแต่ก่อนแล้ว ซึ่งเป็นทางป้องกัน
อันตรายในเหตุความชอบได้ ไม่ต้องเป็นททรงพระปรี๊ดคิดว่า
เป็นเหตุให้ถงแถมอันตรายดังใด

ขัดขวางด้วย

ราษฎรแล

ข้าราชการ

จะเห็นการ

เปลี่ยนแปลง

เป็นलगเป็นเหตุ

ที่จะเสีย

บ้านเมือง.

เหตุใดจึงเห็น

ความข้อนี้

ไม่ควรกลัว.

๔. การเลิกถอนพระราชประเพณีเดิม จะตั้งพระราช-
ประเพณีใหม่ เป็นความเปลี่ยนแปลงนี้ จะเป็นเหตุให้ข้าทูล
ละอองธุลีพระบาทและราษฎรท้อถอยเคล็ดถองเงื่อน ถ้าเช็ดถอยพระ-
ราชประเพณีเดิมเป็นหลักฐานมั่นคงอยู่ จะพากันเห็นไปว่าทรงละ
พระราชประเพณีเดิมเสีย จะเป็นเหตุอันตรายหรือจางร้ายต่าง ๆ
แก่บ้านเมือง ตามความที่เช็ดถอยกันโดยมัน มีชุกชุมทอดไป ถ้าจะ
พากันหวาดหวนตื้นตันให้ความมั่นใจใหญ่โตมากจนเกินไป ความ
ชอบก็ควรน่าเป็นทราดคุณพระราชหฤทัยอยู่ เพราะการเล็ดลือมัก
จะเป็นทางทำให้มเหตุดอย่างหนึ่งอย่างใดก็อาจเป็นไปได้บ้าง

แต่เมื่อพิจารณาให้ไปแล้ว ก็เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าซึ่งจะวิตกใน
เหตุเปล่า ๆ ไม่เข้าทางอันช่วยอุดหนุนป้องกันพระนครไม่ได้
มาถือเอาเป็นเหตุขัดขวางการป้องกันพระนครก็ไม่สมควรเลย
ความชอบพระราชธัญญาไม่พ้นเกล้า ๆ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงขอ
พระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาอย่าให้ทรงพระวิตก เพราะ
การที่จะทรงพระราชดำริเห็นเอาเป็นพยานได้มีอยู่หลายอย่างเหมือน
การที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ
ให้รื้อถอนพระราชประเพณีเดิมบ้าง เพมพระราชกำหนด
กฎหมายที่แปลกประหลาดไม่เคยมีมาแต่ก่อนบ้าง ก็มีมาเป็น
ตัวอย่างมากอยู่แล้ว การนั้นก็น่าจะไปได้ทุกอย่าง แต่
ความวิตกตื้นตันหวาดหวนไปต่าง ๆ ก็คงมีอยู่ตามธรรมชาติของ
มนุษย์ ซึ่งเห็นผิดถ้อยผิดกัน ถ้าจำพวกที่คอยหาของจับผิดจิบร้าย
อยู่เล็ดลือ ถัดการเปลี่ยนแปลงนั้นทำไปไม่ตลอด ก็จะเป็น
ที่ครหาติเตียนมากจนเป็นธรรมดา เหมือนการเปลี่ยนแปลงบาง
อย่างซึ่งได้ทรงพระราชดำริที่ไม่เป็นการอุกฤษฏ์แน่นอนได้มีอยู่ทุก

ฉนั้น แลคนจำพวกที่จะคอยตีเตียนต่าง ๆ อย่างเขาเป็นเหตุผลต่าง
 ร้ายต่าง ๆ นั้น ถึงมาตราว่าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จะไม่ได้ทรง
 จักการเปลี่ยนแปลงอันใด ก็ยังคิดหาข้อเป็นเหตุผลบั่นว่าต่าง ๆ
 อยู่เต็มช่อไม่มอดตัด ชนขอว่าคนจำพวกนี้จะเขาเป็นประมาณไม่ได้
 โดยที่ลัดไม่ได้ทรงทำอะไรเลย ผมนั่งถกกันทว่า ถ้าจะหนึ่ง ๆ อยู่
 ดั่งนี้ โดยจะมีเหตุถึงเดียวบ้านเมืองดัง ก็ใช้ว่าจะพ้นความนิทานกหา
 มิได้ จะยังมีมากกว่าที่จะทรงเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมอีก เพราะ
 ฉนั้นฉนั้นถ้าทำไต่ตลอด ความตเตียนนั้นก็จะดังบหายไปไม่เป็น
 การแปดกประหลาด ดังในที่ลัดก็จะต้องกลับเป็นการดรรเดวณ
 เป็นความแฉเห็นโดยดั่งนี้

ฉนั้นความตเตียนแลส่งด้วยฉนวนหวาดไปก่อนกาลดั่งนี้ ข้า-
 พระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่ายอมม้อยท์กับบ้านทุกเมือง แต่การ
 ฉนั้นจะแก้ไขได้อย่างเดียว แฉส่งหนงตั้งโคตพุดทานั้น ต้องทำให้
 ตลอดเป็นผลประโยชน์ไฉฉจริงอย่าให้ค้างอยู่ได้ ดังเช่นที่แฉมาแต่
 ก่อนนั้น จึงดำมารถจะเป็นการบ้องกันได้ เพราะฉนั้นข้าพระ-
 พุทธเจ้าทางปวงจึงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ข้าพุทธเจของธุลีพระบาทแฉ
 ราชฉวร มีความเชอฉในพระราชกฤษฎดาฉนิหาร แฉพระบารมี
 ของได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเป็นฉฉเกล้า ๆ แฉถ้างโคตซึ่งทำไป
 ไม่เปิดช่องให้เป็นพิศเตียนได้ เพราะทำไปให้ฉฉเร็วได้ฉฉแล้ว
 ก็คงจะฉฉฉตามฉฉแฉพระราชดำริทุกอย่างทุกประการ แฉ
 ฉฉการที่จะดงฉฉฉฉฉนั้น กอฉฉนั้นให้เป็นไปได้ฉฉจริงทุก ๆ อย่าง
 แฉแล้ว การต่อไปภายหน้าก็จะฉฉจริงไปได้โดยฉฉง่าย ทั้งฉฉทุกฉฉฉฉฉ
 แฉฉเตียนอยู่ก็จะไม่ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉเตียนต่อไป เพราะฉฉนั้น
 การที่จะดงฉฉฉฉฉนั้น จึงเป็นการฉฉฉฉฉฉ ฉฉให้ได้ฉฉฉฉฉ
 ทุกฉฉทุกประการจึงจะฉฉฉฉฉต่อไปได้ฉฉเร็วได้

ขัดด้วยจะไม่มี
ผู้ทำราชการได้
ดังประเพณีที่
จะเปลี่ยนใหม่.

เหตุใดจึงเห็นว่า
ความข้อนี้
ไม่ควรทรง
พระปริวิตก.

เหตุใด
ข้าราชการ
จึงทำการ

๕. โดยจะทรงพระราชดำริถึงพระราชหฤทัยที่จะเปลี่ยน
แปลงพระราชกำหนดกฎหมาย แลพระราชประเพณีตลอดแล้ว
ยังทรงพระราชดำริไปติดอยู่ด้วยตัวผู้ซึ่งจะรับราชการ ฆ้องพระ
เดชพระคุณตามแบบธรรมเนียมใหม่จะหาตัวไม่ได้ ด้วยทุกวันนี้
เพียงแต่จะให้การเป็นไปตามพระราชประสงค์ ฤ็พระราชประเพณี
บ้านเมืองยังไม่สำเร็จเป็นไปได้จริง ข้อนนี้เป็นทางที่จะทรง
ปริวิตกไปติดอยู่อีกทางหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงจึงคิดเห็น
ด้วยเกล้า ๆ ว่า การทรงปวงซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ
ให้จัดทำขึ้นใหม่เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีมาแต่โบราณก็มาก ข้าราชการที่
จะรับฉลองพระเดชพระคุณก็มาก แต่ที่ทำได้ในคราวแรก
โดยพระราชประสงค์สำเร็จได้ทุกประการ ข้าพระพุทธเจ้าทรงปวง
ดำริว่าถ้าจะกราบบังคมทูลพระกรุณายกตั้งที่เป็น พยาน ขันทูล
เกล้า ๆ ถวายได้ เหมือนการเคาน์ซิลที่ทรงพระราชดำริจัดตั้งขึ้น
ใช้การมาคราวหนึ่ง ถ้าจะคิดให้ละเอียดแล้ว พระราชกำหนด
กฎหมายแลพระราชประเพณีที่เปลี่ยนแปลงมาในทุกวันนี้ สำเร็จ
ได้ในคราวครั้งเคาน์ซิลนั้นแทบจะทุกสิ่งทุกอย่างโดยมาก เพราะ
ฉะนั้นจึงเป็นทให้ข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงทราบบเกล้า ๆ ขัดว่า ขันทูล
ละของชุดพระบาททจะฉลองพระเดชพระคุณ ตามทางวิเศษแปลก
ประหลาดก็ยังมีอยู่เต็มอ แลจะหาได้ต่อไปอีกในภายหน้าเป็นอัน
แน่ แต่ภายหลังเมื่อได้ฝ่าละของชุดพระบาททรงพระมหากรุณา
แก่ข้าราชการจะเลยไป หาได้ทรงกวดขันให้เป็นตัวอย่างขึ้นแล้ว
ราชการในหน้าที่ต่าง ๆ ก็คลายลงทุกที จนจะทรงพระราชดำริเห็น
ไปว่า ข้าราชการหากำดั่งแลบัญญัติทจะฉลองพระเดชพระคุณต่อ
ไปมิได้ เมื่อการททำไปนั้นดลกลอยลง ได้ฝ่าละของชุดพระบาทมี

แข็งแรงได้จริง

ในขั้นต้น

ไปปลายมือ

จึงเสีย

ร่วงโรยไป

พระราชอัธยาศัยแก่กล้าที่จะให้การนั้นตั้งอยู่ได้ขึ้น จึงมีพระราช
 อุดมดำหรงพระราชวินิจฉัยในกิจราชการ เพราะมีพระราช
 ประสงค์ที่จะทำบำรุงกรุงสยามให้เจริญเป็นสุข แต่ข้าราชการ
 ทั้งปวงก็มีความสงสัยไปต่าง ๆ เห็นไปว่า มีพระราชประสงค์ที่จะ
 ตัดอำนาจ แต่เดิกล่อนการซึ่งผู้นั้นได้รับของพระเดชพระคุณมา
 พระราชทานแก่ข้าราชการผู้นั้น แต่เมื่อได้ไปคิดถึงคุณผลของตน
 ก็เห็นแต่ว่าไม่แปลกประหลาดอันใด ข้าราชการทั้งปวงได้ทำตน
 หาต้องรับพระราชอาญาอันสมควรโทษไม่ จึงเกิดความสงสัย
 ในพระราชดำริเห็นเช่นนั้น แต่มีความริษยาแก่กล้าขึ้นในระหว่าง
 ซึ่งกันแก่กัน การที่ผู้นั้น ๆ ยังได้รับของพระเดชพระคุณพระอยู่
 ก็เป็นทรงรอยดงอีก ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงพระมหา
 กรุณาอดโทษข้าทูลละอองธุลีพระบาท ทูลขอพระราชอาญาในทาง
 ดะหตมตงนแลดู ราชกิจทั้งปวงจึงผันแปรไปต่าง ๆ การที่เป็นมา
 ดั่งนี้ข้าพระพุทธเจ้าไม่ต้องการบบังคมทูลพระกรุณาพรณเนาให้
 ดะเอียดความ ด้วยได้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่ทุก
 ประการแล้ว ข้าพระพุทธเจ้ามีความเชื่อเป็นอันมั่นคงว่า ว่า ข้า
 ทูลละอองธุลีพระบาทแต่ราษฎรทูลขอพระราชอาญาเขตมีต้นตอ
 อ่อนน้อม คอยที่จะประพฤติตามพระราชประสงค์โดยพระราช
 กำหนดกฎหมายอยู่เต็มอ แต่ถ้าผู้ใดซึ่งทรงพระมหากรุณา
 ชุบเกล้าฯเป็นหัวหน้าจัดการตามกรมต่างๆ ไม่ต่างทำลายพระราช
 กำหนดให้เคียดแค้นคลาดเสียยติธรรมให้เป็นตัวอย่างได้แล้ว การ
 ทั้งปวงก็จะกลับกลายเป็นด้วยข้าราชการผู้น้อย ฤๅราษฎรก็ไม่เคย
 เหตุฉะนั้นเมื่อผู้ทรงปราชการนต้องพระเดชพระคุณนั้น แต่
 เมื่อแรกทำการโดยแข็งแรงได้ตามพระราชประสงค์ ครั้นนานไป

เหตุใดจึงเห็นว่า
ข้อขัดขวางนี้
จะให้มันก็ได้
ไม่ให้มันก็ได้

ก็คลายถอยลงทีละเล็กละน้อยหาเต็มอไม่ เพราะมิได้กดขี่ตาม
อย่างธรรมเนียมให้คงอยู่ ด้วยความที่ทรงพระมหากรุณาข้าทูล
ละของขลุ้พระบาท ข้าพระพุทธเจ้าจึงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าท่านจะเป็น
ข้อขัดขวาง ด้วยหาว่าราชการจะขัดข้องพระเดชพระคุณไม่ไฉน
หาเป็นไม ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ถ้าใดตั้งพระราช
หฤทัยที่จะทรงพระราชวินิจฉัยราชการทั้งปวงเป็น อย่างอุกฤษฏ์
ให้เป็นทีเห็นได้ทอไปในราชการว่าจะไม่ทรงพระกรุณาแก่ผู้
หมองคั้ตระกูล ฤๅหาตระกูลมิได้ ผิดชอบประการใดต้องได้รับ
เต็มอกกัน แลด้รพดังทั้งปวงต้องให้เป็นการดำริ่จริงแท้ทั้งนั้น
ผู้ทรงราชการก็จะต้องคิดรักษาหน้าทหาความดีในทางที่กดขี่
ให้ได้จริงนั้น ให้เป็นการสมดังพระราชประสงค์ได้ทุกๆ ประการ
ข้อความขัดข้องซึ่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงพิเคราะห์เห็นในชั้นตนก็
มีเพียงหาขอเท่านั้น ฤๅทข้าพระพุทธเจ้าจะยังหาใดคิดเห็นยังจะมี
อีกต่อไปก็ดี ถ้าจะใคร่ควรอุปไปโดยละเอียดแล้ว ความที่สำหรับ
จะแก้ไขใดก็รวมอยู่ในใจความอันเดียว ซึ่งจะทรงพระราชดำริ
ราชการดังใด ต้องให้เป็นการยังยืนอันอุกฤษฏ์ดังเดียวเท่านั้น
เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงจึงขอรับพระราชทานพระบรม
ราชานุญาตกราบบังคมทูลพระกรุณา โดยความอ่อนน้อมแทบ
ฝ่าละอองธุลีพระบาท ขอให้ใ้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระราช
หฤทัย ทรงทำนุบำรุงความดีความเจริญของกรุงสยามโดยอย่าง
อุกฤษฏ์ อย่าให้แว่นแคว้นแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ การผิดชอบของ
กรุงสยามนั้น ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงรับผิดชอบในการนั้น
การที่ขอสิ่งใดที่จะทรงจัดแจงเปลี่ยนแปลงนั้น อาจดำริ่ได้โดย
พระราชฤๅษณาภินิหาร ไม่เป็นข้อขัดขวางสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย

ความมุ่งหมาย
อันประเสริฐ
ซึ่งมีในพระบรม
ราชสันดาน.

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าทรงปองมีความเชื่อถ้อยกันว่า ได้ฝ่า-
ละของขลุพระบาทมีพระราชหฤทัยทรงพระอุตสาหะ ดังที่เดิมมา
เป็นพยานอยู่แต่ก่อนแล้ว ที่จะทรงพระราชวินิจฉัยในราชกิจ
ทำนุบำรุงพระราชอาณาเขต แต่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ใหม่
ความดุษฎีความเจริญต่อไป แลทั้งโดยความกตัญญูต่อความภักดีของ
ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองเฉพาะได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงทำให้
ข้าพระพุทธเจ้ามีความประสงค์อันแรงกล้าที่จะได้เห็นรัชกาลของ
ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท รุ่งเรืองยิ่งขึ้นไปด้วยความดีความเจริญ
เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าทรงปองจึงสามารถขอรับพระราชทาน
พระบรมราชานุญาตกราบบังคมทูลพระกรุณา ได้ฝ่าละอองธุลี
พระบาทขอทรงพระราชดำริถึงรัชกาลปัจจุบันซึ่งตั้งอยู่ในสมัย
การอันประเสริฐคือ “ศิริไถเชษฐ์” นี้ไม่ควรจะให้ความดี
ความเจริญเพียงแต่มีรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่
โบราณมา ด้วยราชกิจแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินนั้น
ใช้แต่จะทรงทำนุบำรุงรักษาพระราชอาณาเขต ให้พ้นจากภัย
อันตรายตลอดไปในชั่วรัชกาลหนึ่งนั้นได้ ต้องให้ความดีความ
เจริญที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงพระราชอุตสาหะประพฤติ
มาในรัชกาลปัจจุบัน เป็นการบ่งชี้รักษาอันแน่นอนของกรุง
สยาม แต่เป็นรากของความที่จะเจริญต่อไป แต่เมื่อรัชกาลใน
ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสุดสิ้นไปแล้ว ให้ผู้ที่จะมารักษาราช
ประเพณีสืบไป แลทั้งข้าราชการราษฎรนั้นกตัญญูได้ถึง
รัชกาลของได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยความเคารพนับถือ ฉะนั้น
เอกราชของกรุงสยามแลกำเนิดของความดีความดีบาชที่ตั้งอยู่
เจริญรุ่งเรืองมาจนวันนี้นั้น เพราะได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระองค์

เดียวได้ทรงทำนุบำรุงในทางอันประเสริฐมา และจะได้เป็นแบบ
อย่างของรัชกาลข้างหน้าสืบไป

ความประสงค์
ของผู้ซึ่งมีชื่อใน
ท้ายหนังสือ.

ด้วยความประสงค์อัน ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองจึงสามารถ
กราบบังคมทูลพระกรุณา บังอาจขแจ้งยดยาวโดยพิสดาร แลใช้
ถ้อยคำอันเรียดแรงดงน เพราะเป็นความประสงค์ของข้าพระพุทธ-
เจ้าทรงปองที่จะกราบบังคมทูลแสดงความกตัญญูรักใคร่ในใต้ฝ่า
ละอองธุลีพระบาท แลบ้านเมืองซึ่งได้เป็นของไทยมาหลายร้อยปี
โดยเต็มตามที่ใจคิดทุกอย่าง ไม่ได้คิดขยงถ้อยคำ ถ้ามืดพลึงเหลือ
เกินเรียดแรงไปประการใดแล้ว พระราชอาณาไม่พินเกล้าฯ แล
ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองสามารถกราบบังคมทูลพระกรุณาทูลหา
ไต่ถามความประสงค์แห่งลาภยศฐานานศักดิ์ฤกษ์ของโอกาสด้วยความ
ประสงค์จะหาประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ ข้าพระพุทธเจ้า
ทรงปองมีความประสงค์ที่จะได้นิลงพระเศียรพระคุณซึ่งได้ทรงพระ-
มหากรุณาชุบเกล้าฯ มา แลทำความดีให้แก่บ้านเมือง ซึ่งเป็นที่
รักของข้าพระพุทธเจ้าทรงปองหลายเพื่อให้เป็นเอกราชต่อไป ด้วยร่าง-
กายแต่ชีวิต หากได้คิดถึงความสุขความเจริญแต่ในส่วนตัวต่อไป
ข้างหน้าไม่ แลถ้าข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณา
นี้จะต้องพระราชชอชยาค่ยกดไม่ต้องกด ข้าพระพุทธเจ้าขอพระ-
บารมีปกเกล้าฯ รับพระราชทานพระราชหัตถเลขา จะได้เป็นที่
เย็นใจแก่ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองผู้มีความสัจความภักดีโดยสัจจิต ถ้า
คำซึ่งข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณานี้ ต้องด้วยพระ-
ราชดำริแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองจะขอรับพระราชทานพระบรม
ราชานุญาตกราบบังคมทูลพระกรุณา ในความแก้ไขจัดการ
บ้านเมืองอย่างยุโรปให้ละเอียดซนนอกในคราวหน้า เพื่อได้ทรง
พระราชดำริในกาลนั้น แลจัดสร้างขึ้นตามพระราชประสงค์ต่อไป

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายกราบบังคมทูลพระกรุณามาทาง
จะผิดชอบประการใดพระราชอาณาไม้นั้นเกล้า ฯ ขอพระบารมี
ปกเกล้า ฯ เป็นทพ คงมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด
เกล้า ฯ ขอเดชะ

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา มาแต่ ณ วัน
พฤหัสบดี แรม ๘ ค่ำ เดือน ๒ ปีวอกกศก คักราช ๑๒๔๖
ตรงกับวัน ๘ เดือนมกราคม คริสต์ศักราช ๑๘๘๕.

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (๑) กรมหมื่นพิทยาดิ (๒)
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (๓) กรมหมื่นพิทยาดิ (๔)
กรมหมื่นพิทยาดิ (๕) กรมหมื่นพิทยาดิ (๖)
กรมหมื่นพิทยาดิ (๗) กรมหมื่นพิทยาดิ (๘)
กรมหมื่นพิทยาดิ (๙) กรมหมื่นพิทยาดิ (๑๐)
กรมหมื่นพิทยาดิ (๑๑) กรมหมื่นพิทยาดิ (๑๒)
กรมหมื่นพิทยาดิ (๑๓) กรมหมื่นพิทยาดิ (๑๔)
กรมหมื่นพิทยาดิ (๑๕) กรมหมื่นพิทยาดิ (๑๖)

- (๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ
- (๒) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาดิพิทยาดิ
- (๓) ดมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระดัดดัดดัดดัด
- (๔) พระองค์เจ้าปฤษฎางค์
- (๕) นายทแก้ว คชเสนี ยศครั้งหลังดัดเป็นพระยามหาโยธา
- (๖) หลวงเทศนายเวร (ดุ่น ลำดราภัย) ยศครั้งหลังดัดเป็นพระยาภักดีพิริ
- (๗) บุคัย เพ็ญกุล ยศครั้งหลังดัดเป็นจมนไวยวรรณ
- (๘) ขุนปฏิภาณพิจิตร (หรุ่น) ถึงแก่กรรม ร.ศ. ๑๐๘

[เอกสาร รัชกาลที่ ๕ บ. ๒/๑๖ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร]

(ตัวอย่างต้นฉบับหน้าสุดท้าย)

ทรงมี ทั่วทุกพระภิกษุทั่วแล้ว จักรพรรดิราชบุตรพระ
 ภิรมย์พระบรมราชโอรสทรงมีคุณพระคุณ ในกรมเจ้าราช
 ธานีเมื่อพระบรมราชโอรสทรงมีคุณพระคุณ ในกรมเจ้า
 ในกรมนี้ แลเจ้าพระยาภิรมย์ราชบุตรพระ

จักรพรรดิราชบุตรพระภิรมย์ราชบุตรพระคุณพระคุณ ะดิ
 ภิรมย์ราชบุตรพระภิรมย์ราชบุตรพระคุณ ะดิ
 ทรงมีคุณพระคุณพระภิรมย์ราชบุตรพระคุณ ะดิ
 ทรงมีคุณพระคุณพระภิรมย์ราชบุตรพระคุณ ะดิ
 ทรงมีคุณพระคุณพระภิรมย์ราชบุตรพระคุณ ะดิ

เขียนโดย กษัตริย์ ๑๕๕๕

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว (สมเด็จพระเจ้า)
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว (สมเด็จพระเจ้า)

หลวงวิเศษวิสัย เทศา
 หลวงวิเศษวิสัย เทศา
 หลวงวิเศษวิสัย เทศา
 หลวงวิเศษวิสัย เทศา

จันทรไมยวรรณารถ^(๑) ทูลเกล้า ฯ ถวายความเห็น
เรื่องจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน

จ.ศ. ๑๒๔๗

(๑) เคิม แสง-ชูโต ภายหลังเป็นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

๑ ข้าพระพุทธเจ้า ผู้ขอในท่ายหนึ่งสื่อน ขอพระราชทานกราบบังคมทูล
พระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระราชาณาไมพนเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้า
มาคิดตรองด้วยเกล้า ฯ เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทก ๆ
พระองค์จนถึงฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงพระมหากรุณาชบเกล้า ฯ ปดบิตา
ข้าพระพุทธเจ้าอดลงมาจากนงข้าพระพุทธเจ้า ได้ความดีแลเลียงชวดเป็นกระตัก
เลอดเนออยู่ทกวนน แดตอมากดดยอานาจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทกได้ทรง
พระมหากรุณาชบเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้า ฯ เป็นพระกรรมฐานอยู่ตงน
เดมอ หาได้มีความไหว่กลอนด้วยเหตุสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ แดได้ตั้งใจอย่าสิ่งใดที่จะเป็น
ประโยชน์ในฝ่าละอองธุลีบาท แดประโยชน์ของแผ่นดิน ที่มพระเดชพระคุณ
ปกเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้ามานน ข้าพระพุทธเจ้าจะขอทำนองพระเดชพระคุณ
ไปให้กรรสมตามความเห็นความคิดไม่เลือกเวลา เลอกก จะดองพระเดชพระคุณ
โดยการกตัญญูกตเวทีตามความซื่อสัตย์สุจริตของข้าพระพุทธเจ้า ที่ดจะมผู้กล่าว
ว่าการแผ่นดินทกวนนยังได้ความกตชดด้วยประเทศที่ใหญ่เข้ามาอยู่ใกล้เคียง แดเขา
วาจะต้องการคนมาตัวให้ละเอียดเป็นแบง แดจะหาบ้านเมือง ความกตชกจะหมด
ไป ข้าพระพุทธเจ้าได้ตั้งใจว่าข้าพระพุทธเจ้าจะเป็นผู้รับสนองพระเดชพระคุณด้วย
ความเต็มใจแลความยินดี หาได้มีอาลัยกับชวดแครงกายไม่ ข้าพระพุทธเจ้าได้เป็น
ผู้รับมรดกความกตัญญูกตเวทีของปดบิตาข้าพระพุทธเจ้าดอมา ที่ข้าพระพุทธเจ้า
ได้กราบบังคมทูลพระกรุณามานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตทุกสิ่งทุกอย่างที่ข้าพระพุทธเจ้า
ได้ยกความดีด้วยสุจริตของข้าพระพุทธเจ้าทม..... อยู่ในสันดานมา
กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทน เพื่อจะยกเหตุ
ที่จะกราบบังคมทูลพระกรุณาด้วยความเห็นเกิดขึ้นให้เป็นทอรอนรณขึ้นมาในใจ
ไม่อาจดำมารทที่จะนึ่งได้ โดยการกตัญญูกตเวทีตา ที่ข้าพระพุทธเจ้าจะกราบ
บังคมทูลพระกรุณาต่อไปน จะผิดพลงเหลือเกินประการใดไปน พระ

ที่ไว้ อ่านไม่ออก.

ราชอาณาไม่พบนเกิด ๆ ข้าพระพุทธเจ้า ด้วยเมื่อ ณ วัน ๆ ค่ำ ค. ๑๒๔๖
 ข้าพระพุทธเจ้าได้รับจดหมายของพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ทรงปรับ
 ทกขมาถงการบ้านเมือง แลได้ตั้งดำเนินาหงส์ต่อความเห็นตงข้อพร้อมกันในพวก
 ริเคชันตงตองกรง แลได้ตั้งดำเนินาหงส์ต่อความเห็นตงข้อพร้อมกันในพวก
 เมืองทมอานาจทำการกตขิมตงเมืองทมอานาจน้อย แลหนึ่งต่อความเห็น
 พระเจ้านองยาเธอทง (๓) พระองค์ แลพระวงศ์เธอองค์หนึ่ง ตงพระนาม
 ช้างดวยการทละเด็ดจพระราชดำเนิน ในเมืองยุโรปพร้อมพระทัยกันขอเชิญเด็ดจ
 พระราชดำเนิน คำที่มานชกเหตุที่จะมีประโยชน์มาช้างขันทดเกล้า ๆ
 ถวายความประโยชน์โดยมาก ข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวจจดความเห็นทง (๓) ฉบับ
 แลได้ตรวจตรองได้ตงนต เห็นดวยเกล้า ๆ ว่าความในฉบับตงข้อแดพระนาม
 พร้อมกันนั้น ก็เป็นความสำคัญเป็นความจริงตงนตทุกตงทุกอย่าง ความคิดของ
 ข้าพระพุทธเจ้าเห็นดวยเกล้า ๆ ดวยทกลตงททุกอย่างไมมีการยกเว้นเลย กับความทคต
 จากหนึ่งต่อพมพมาเป็นพยานน ภัยอย่างนทจะเป็นได้จริงมาได้จริงตามทางที่เป็น
 มาแล้ว ความในฉบับ ทมิโจรกชาติแลกรบ้านเมืองแลกรเจ้าของตัวอยู่แล้ว
 ก็เห็นตามความคิดตงตงอย่างมานนแล้ว แต่เหตุที่จะมาถงบานเมืองน เหตุนี้
 ยังอยู่ไกลยังไม่แลเห็น เป็นแต่ได้ทราบตามทใดมดดวยอย่างมาแล้วน แต่พอจะ
 คิดหาเหตุทแกแลรับรองเหตุนี้ได้ ตามความช้างทได้ตงข้อมาในตงตเดชนน
 แต่ความช้างนข้าพระพุทธเจ้าเห็นดวยเกล้า ๆ ว่าเป็นแต่ผลยังหาใช่ ไม่
 ควรจรงเหตุนี้ไวชนหลัง จดทงเดียวให้เรยบรอยก่อน ทาทงนทาดเรยบรอยแล้ว
 คนเดินไปมาได้จงคอยเก็บผล จดการอื่นตงไป ความคิดของข้าพระพุทธเจ้าทเห็น
 ดวยเกล้า ๆ นนว่า ดวยในกรุงสยามททททความที่จะรักษชาติธรรมแลอานาจจะ
 ทำการนหมดไปสิ้นไปแล้ว ดวยประเทศทมอานาจเข้ามาอยู่ปะปนดวยทงไป
 ธรรมนยมแลความประพตกตมกัน แต่ก่อนเมื่อยังไมมีคนต่างประเทศเข้ามาอยู่ใน
 ท.....ไว้ อานไม่ออก.

กรุงเทพ ฯ ในกรุงสยามจะทำได้จะเป็นการผิดกฏการถูกกีดกัน ต้องเป็นการถูกกีดกัน
 ด้วยคนในประเทศหาได้ทราบความร้อนความเย็นในเมืองอื่นไม่ผิด ๆ ถูก ๆ ก็เคย
 ตัวไปจึงทนอยู่ได้ แลราษฎรก็พอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวว่าเป็นเจ้า
 แห่งชีวิตคนในแผ่นดิน จะผิดถูกอย่างไรเป็นไม่มี แลแต่จะทรงพระมหากรุณาทำนุ
 ครนอยู่มาเมืองต่อเมืองเปิดการค้าขายมีทางพระราชไมตรีทวักกันไป ทางลี้ดลี้ราก็
 มาระคนปนปะอยู่ด้วยกันหลาย ๆ เมือง ถึงหากว่าชาติยุโรปฉลาดในเมืองยุโรป
 เองจะไม่มีธรรมเนียมที่แสดงคุณยติธรรมหาไม่ แต่ชาติยุโรปมีความประพฤติใน
 การบ้านเมืองคล้ายคลึงเหมือน ๆ กันเข้ามาอยู่ในกรุงสยาม ๆ มียติธรรม แต่กรุง
 สยามมีอำนาจน้อย ชาติยุโรปไม่ชอบจะให้กีดกันประพฤติตามชาติยุโรป กรุงสยาม
 ก็ต้องประพฤติด้วยมีอำนาจน้อย ครั้นจะขัดชนก็จะเกิดความกดขี่เป็นทอนใจเหมือน
 คำโบราณว่าเข้าเมืองตาหลดกตองหลดตาม กรุงสยามทุกวันนี้ยกเข้ามาครอบงำ
 ในฝ่ายตะวันตกก็แข็งของอังกฤษ ส่วนตะวันออกก็แข็งของฝรั่งเศส ไม่ทราบเกล้า ฯ
 ว่าภัยจะมาถึงเมื่อใด ภัยที่จะมีมากก็ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่ทรงตั้งแล้ว
 ก็ได้ทรงจัดการไว้รับรองภัยที่จะมา คนที่มปัญญาเห็นได้ ด้วยบ้านเมืองไทยแต่ก่อน
 รักษากันมาอย่างไว้ คิดตามทางเขาเปรียบกันเข้าดูใน ๒๐ ปี ก็จะได้เห็นความจริง
 ดังเช่นมาก แต่ความจริงที่ตามมาแล้วจนบัดนี้ ก็ยังหาพบกับกาลแฉฉเวลาไม่ ด้วย
 ตัวอย่างของเมืองยุโรปที่แต่เห็นอยู่มาเป็นคู่ใจขัด เพราะอย่างนั้นข้าพระพุทธเจ้า
 คิดด้วยเกล้า ฯ ว่าเท่าที่มาแล้ว ชาติที่มีอำนาจก็ยังปรับค้อยหาเหตุอยู่เสมอ ว่าไม่ได้
 จัดการบ้านเมืองสิ่งใดให้มนุษย์เหมือนกันได้ความสุขเสมอกันเหมือนกับชาติยุโรป
 ในการเจริญทางปกครองได้ทรงจัดขึ้นหลายสิ่งหลายอย่างตามทางชาติที่มีศิวไลเซนส์ แต่
 การที่จัดทหาชนก็เป็นการเลื่อมทราวม หาควรตลอดดีอยู่ได้ไม่ เหตุนี้ก็ยังเป็นเหตุให้
 ชาติที่เป็นศิวไลเซนส์ไม่มีความไว้วางใจทวชน เกิดการตักตวง ๆ ทุกอย่าง ถ้าจะทรงคิด
 จัดการสิ่งใดที่จะเป็นประโยชน์ชนในบามเมือง คนทั้งปวงก็มักจะยกเอาเหตุที่เป็นแล้ว
 มาอ้างว่าถึงนั้นกทาแล้วถึงนั้นกจัดแล้ว แต่หาเห็นดำริจะไม่ มีเสียงอยู่ดังนั้นเดิมทง

ฝรั่งแต่ไทยแต่ข้าราชการ เพราะเหตุนี้ทำให้เป็นที่ทอดยู่ให้การกลับเสียไปทุก ๆ
วัน ด้วยเหตุที่ไม่มีความเชื่อเท่านั้นเป็นเหตุยิ่งใหญ่กว่าเหตุทั้งปวง ถึงจะคิดการ
จัดการในเวลานตามความที่ควรการถูกนั้น ถึงจะตลอดไปก็คงจะสำเร็จได้โดยยาก
เห็นด้วยเกล้าฯ ดังนี้ เพราะเหตุนี้ควรจะคิดหาทางทำทางเสียก่อนในคราวแรก บำรุงใจ
คนให้เชื่อดด้วยเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดได้แล้ว การที่จะจัดได้โดยเร็วโดยพลันนั้นจะไม่
มีการขัดขวางสิ่งใดเลย ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ดังนี้ แต่ความเห็นของข้า-
พระพุทธเจ้าที่จะทำทางในคราวแรกนั้นมออย่างเดียวกัน แต่จะเสด็จพระราชดำเนินไป
ทอดพระเนตรในเมืองยุโรปก่อนจัดการอื่น ที่เป็นการสำคัญเท่านั้น ถ้าจะเสด็จ
พระราชดำเนินได้แล้ว จะมีประโยชน์คุณานี้ดังที่หลายอย่าง คือ ๑. ได้ไปทอด
พระเนตรเองทุกอย่างแล้วจัดการทำการง่าย ๒. จะได้ทอดพระเนตรธรรมเนียมทุก ๆ
ชาติ และจะเลือกคิดเอาธรรมเนียมที่เมืองไทยพอจะรับรองได้ให้สัมพันธ์กับประเทศ
๓. จะได้ทรงรู้จักกับเจ้าแผ่นดินทุก ๆ ชาติ และทรงรู้จักกับเสนาบดี พระราชไมตรี
ก็จะแน่นชากอกมากด้วย ๔. เจ้าแผ่นดินแต่ละเสนาบดีเมื่อได้เห็นใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
แล้วคงจะไม่มีความหมิ่นประมาทต่อเมืองอีกต่อไป จะขอรับรองให้ช่วยสิ่งใดก็คงจะ
สำเร็จตลอดไปได้ ๕. จะเกิดความกำเริบกังขุดต่างประเทศที่มาอยู่ในกรุงน้อย แล
จะมีความเชื่อในการต่อไปคงจะปิดปากเสียงที่หมิ่นประมาทของคนพวกนี้ได้ คงจะจัด
การบ้านเมืองได้โดยเร็วทันการทันสมัย จะไม่มีการขัดขวางอีกต่อไป ๖. ข้าราชการ
และราษฎรก็จะเปลี่ยนใจกลับใจใหม่คงไม่คิดถึงการที่เป็นมาแล้ว คงจะเห็นว่าคง
จะทรงบำรุงพระราชอาณาเขตโดยจริง ต่างคนก็จะหันหน้าเข้าทำราชการฉลอง
พระเดชพระคุณ โดยเต็มกำลัง แข็งแรง ข้าพระพุทธเจ้าได้คิดด้วยเกล้าฯ ว่า เหตุ
ที่จะเสด็จพระราชดำเนินเมืองยุโรปก็เป็นเหตุที่หนึ่ง แต่เป็นทางที่จะจัดการต่อไป
เห็นด้วยเกล้าฯ ดังนี้ อีกประการหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้คิดด้วยเกล้าฯ ว่า ทหารที่
ทรงคิดจัดขึ้นในครั้งนั้น หากจะเป็นประโยชน์ในการที่จะระงับศัตรูภายนอกได้ไม่
ควรจะจัดไว้เพื่อจะระงับศัตรูภายในคือโจรผู้ร้ายเป็นต้น ควรจะแบ่งเป็นส่วนออกไป

ระเบียบโจรผู้ร้ายตามหัวเมือง ผลัดเปลี่ยนเวียนเวรกันให้ทวงพระราชอาณาเขตตาม
 เมืองที่ใหญ่แต่เล็ก อีกประการหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าฯ ว่ากระทรวง
 ทหารให้ไปอยู่รักษาเขตแดนที่ติดต่อกับเมืองจีนของฝรั่งเศส แต่จะทรงจัดสร้างบ่อ
 ขนรักษารักษาพระราชอาณาเขตในเวลาปัจจุบันนี้ แต่ก่อนข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นด้วย
 เกล้าฯ ตามพระราชดำริณทุกประการ แต่มาครั้งนั้นข้าพระพุทธเจ้าไปได้ฟังเหตุแ
 ตรกตรองตามกาลตามเวลา มาคิดด้วยเกล้าฯ เห็นการว้างได้ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างบ่อขันทแหลมฟ้าผ่าเพื่อจะกันศัตรูภายนอกนั้น ให้เก็บเลก
 ด้วยทเมืองจีนทมาเป็นทหาร เพื่อจะได้ไว้รักษาพระราชอาณาเขตที่ติดต่อกับเขต
 แดนเขมรที่เป็นของฝรั่งเศส มาในเวลานี้เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าควรจะหยุดยั้งแลยกย้าย
 ความคิด ต้องจัดการบ้านเมืองก่อนกว่าจัดการทหารแลจัดบ่อรักษารักษาเขตแดน
 เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าราชการบ้านเมืองอันเกี่ยวพันด้วยชาติ.....ชาตินั้น ก็เปรียบ
 เหมือนเรือเด็กแลเรือใหญ่อันไปในคลองแลลำน้ำแคบทางเดียวกัน ถ้าเรือเด็กไม่
 เข้าไปเสียดัดเสียใหญ่ก่อนแล้ว ก็เห็นว่าเรือใหญ่ไม่ว่าจะมากับเบียดเด็กก่อน
 ด้วยกรุงสยามทก่อนนี้ก็ได้ทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่ชัดเจนแล้วว่า ชาติที่
 มีอำนาจชาติหนึ่งชาติใดจะมาดขี่เมืองสยามก็คงจะไม่สู้อำนาจชาติที่มีกำลังนั้นได้
 ครั้นจะจัดการบ่อแลการทหารก่อนกว่าจัดการบ้านเมือง ฝรั่งเศสก็จะมีความตั้ง
 ขนจะเห็นไปว่า คอเวอนแมนสยามจะสร้างกำลังไว้ต่อสู้ จึงได้ไปจัดการทหารที่ต่อ
 เขตแดนแลสร้างบ่อขันทปากน้ำจะคิดต่อสู้ ถ้าฝรั่งเศสคิดขึ้นมาแล้ว หากว่าฝรั่งเศส
 จะคิดรบกับกรุงสยามเป็นการช้าเวลา ก็จะต้องคิดเร็วเวลาเข้า การที่จะจัดก็ไม่
 พอที่จะรับรอง เหตุที่คิดจะป้องกันอันตรายก็กลัวจะเป็นเหตุให้อันตรายเร็วเข้า คิด
 ด้วยเกล้าฯ ว่ามีทหารอยู่รักษาที่เมืองจีนทบัดนี้ ๓ หรือ ๒ กำปนี ก็คงจะพอ
 กับราชการเหตุจากนั้นให้เป็นปกติ รักษาราชอาณาเขต ถึงว่ามีเหตุจะเรียกพวกโปติส
 ทไปรักษาการนั้นกลับมาถืออาวุธเป็นทหารก็ได้ เห็นด้วยเกล้าฯ ดังนี้ ในเวลานี้
 ที่.....ไว้ อ่านไม่ออก.

ควรที่จะรักษายานเมืองด้วยการสงบ แต่จัดให้ราษฎรได้ความดีชดเชยกันเท่านั้น เมื่อจัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว จึงคิดจัดการทหารตามต่อไป เหมือนกับแบบแผนเมืองญี่ปุ่นที่ได้เคยมาแล้วนั้น ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ดังนี้ การจะควรประการใด พระราชอาญาจะไม่พ้นเกล้า ๆ ข้าพระพุทธเจ้า ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ๆ ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

ขอพระราชทานกราบทูลพระกรุณา

ณ วันที่ ๖ ๓๗ ค่ำ ป. ๑๒๔๗

เจ้าหมื่นไวยวรนาถ.

[เอกสาร รัชกาลที่ ๕ ป. ๓/๑๖ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร]

พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้จะให้เปลี่ยนการปกครอง

จ.ศ. ๑๒๔๗

๑๕
ท — วันพุธ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา สัปตคก ตักราช ๑๒๔๗
๔๗

ถึงกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต พระองค์เจ้า
สวัสดิโสภณ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ และผู้ซึ่งมีชื่อในหนังสือฉบับเดียวกัน
ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปนั้น ให้ทราบ

ด้วยเราได้รับหนังสือของท่านทั้งปวง ดั่งข้อพร้อมกันตั้งมาเป็นความเห็น ว่า
ด้วยอันตรายจะมีแก่บ้านเมืองอย่างไร การทศพรจะหัดทบทให้พ้นอันตราย ด้วย
จัดการได้ดังที่เพียงพอเท่าใด ความเห็นของท่านทั้งปวงที่กล่าวมาแต่ฉนั้น เราได้
พิจารณาโดยฉนวนทุกข้อทุกประการแล้ว

ในเบื้องต้นนี้ เราขอตอบแก่ท่านทั้งปวงว่า เราชอบใจอยู่ในการซึ่ง
พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการของเราได้ไปเห็นการในประเทศอื่น แลจะระลึก
ถึงประเทศของตนปรารภนาที่จะป้องกันอันตราย แลจะให้มีความยั่งยืนมั่นคงอยู่ใน
อำนาจอันเป็นอิสรภาพ ในข้อความบรรดาที่ได้กล่าวมาแต่ฉนี้เป็นตัวใจความ
สำคัญทุกอย่างนั้น เรายอมรับว่าเป็นการจริงดังนั้น ยกไว้แต่ข้อเล็กน้อยบางข้อ ซึ่ง
บางทีจะเป็นเข้าใจผิดไป แต่หาเห็นควรที่จะยกขึ้นพูดในที่นี้ไม่ แต่เราขอแจ้งความ
แก่ท่านทั้งปวง ให้ทราบพร้อมกันด้วย ว่าความที่นำกลอันตรายอย่างใดซึ่งได้
กล่าวมานั้น ไม่เป็นการที่จะแลเห็นได้ขึ้นใหม่ของเราเลย แต่เป็นการได้คิดเห็นอยู่
แต่ครั้งฉนั้น แลการทศพรจะทำบางให้เจริญอย่างไรได้ เราก็มมีความปรารภว่า
แรงกล้าที่จะได้จัดการนั้น ให้สำเร็จตลอดไปได้ ไม่ต้องมีมีความห่วงระแวงอย่าง
หนึ่งอย่างใดว่าเราจะเป็นผู้ขัดขวางในการ ซึ่งจะเสียอำนาจซึ่งเรียกว่าเอปโซดิด
เป็นต้นนั้นเลย เพราะเราได้เคยทดลองมาแล้ว ตั้งแต่เวลาเป็นศกตมา ซึ่งไม่
อำนาจอันใดเลยที่เคยฉนั้นนอกจากข้อ จนถึงเวลาที่มีอำนาจขึ้นมาโดยลำดับ จนเต็ม
บริบูรณ์ในบัดนี้ ในเวลาที่มีอำนาจน้อยปานนั้น ได้ความลำบากอย่างไร แต่ใน

เวลาที่มีอำนาจมากเพียงนี้ ได้ความลำบากอย่างไร เราพูดจำได้ เพราะที่
จำได้อยูอย่างนี้ เหตุไรเล่าเราจึงจะไม่มีความปรารถนาอำนาจปานกลาง ซึ่งจะ
เป็นความสุขแก่ตัวเรา แต่จะเป็นการมั่นคงถาวรของพระราชอาณาจักรด้วยนั้น
เพราะเหตุฉะนั้น เราขอให้ท่านทงปอง เข้าใจว่าเราไม่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งจะ
ต้องบิบบัน ให้หันลงทางกลาง เหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดินในยุโรป ซึ่งมีมา
ในพงศาวดาร แต่เพราะความเห็นความรู้ ซึ่งเราได้เป็นเจ้าแผ่นดินมาถึงสิบแปดปี
ได้พบได้เห็นแลได้เคยทุกชั่ววัน ในการหนักการแรงการเผด็จการอันของเมือง
ซึ่งมีอำนาจจะมากดขี่ประการใด ทั้งโดยนชาดคราวจากเมืองอื่น ๆ ซึ่งมีเมือง ๆ
มิได้ขาด แต่การซึ่งเราได้ชวนช่วยตะเกียกตะกายอยู่ในการที่จะเปลี่ยนแปลงมาแต่
ก่อนจนมิเหลือบอัย ๆ เป็นพยานของเราที่จะยกขึ้นได้ ถ้าเราไม่ได้เป็นพระเจ้า
แผ่นดินซึ่งเหมือนอย่างกับคางคกอยู่ในกะลาครอบ ที่จะพึงทรมานให้ลุ่มทมิฬมืดดำ
ดงโตนดด้วยอย่างหนึ่งอย่างใดเลย

เมื่อเราได้ขจัดแรงถึงตัวเราเอง ว่าไม่เป็นผู้ก่อกำการจำเริญแต่การมั่นคงของ
บ้านเมืองตั้งนั้นแล้ว เรายังต้องเป็นผู้รับผิดชอบทงปองจะลงราย ว่าเพราะเราเป็น
คนอ่อน ไม่ได้ามารถที่จะหักหาญแก่ผู้หนึ่งผู้ใด เพราะความเห็นซึ่งจะถือว่า ถ้าเรา
ประสงค์อย่างไร การนั้นคงจะตลอดไปได้ การซึ่งไม่ตลอดไปได้ เพราะเราไม่คิด
จะให้ตลอดดังนี้ ดูเหมือนเราเป็นผู้ทำให้เสียอำนาจเจ้าแผ่นดินไปเพราะความอ่อน
ของตัว ในความข้อนี้เราไม่อยากจะขัดโทษให้แก่ท่านแต่ก่อนเลย แต่เป็นการ
จำเป็นที่จะต้องพูดว่าอำนาจเลียบได้เจริญขึ้น เพราะมีอำนาจได้จนเจ้าแผ่นดิน
มาแต่ก่อนนานนักแล้ว จนตลอดถึงเวลาเราได้เป็นเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็เป็นเวลา
เคราะห์ร้าย ที่ตัวเราเป็นเด็กเป็นโอกาสยิ่งใหญ่ว่าจะถอนอำนาจเจ้าแผ่นดินได้หมด
เหมือนว่าเวลาที่ปล่อยจันทดล้ายบ้านไม้ไม่เหลือเลย ยิ่งเหลือแต่พระที่เรากำลังทำอยู่
เพียงจะชงกวดดองเมื่อเราเป็นเด็กอยู่มีกำลังเพียงเท่านั้นจะรวงว่าฉันทดล้ายไม้ไม่หมด
ฤๅจะปล่อยให้อาวุธหลุดลอยเสีย แต่เป็นเดชบุญที่เราเป็นแต่เด็กกำลังเพียงเท่านั้น

ได้อาศัยเอาบ้านพันหลักค่อยๆ ไล่เข้ามา จนไม่มีอันตรายหลุดลอยไปได้ แต่ยังเป็น
พนักงานอย่างเดียว ที่จะไล่ล่าบ้านให้เดินเข้ามาทุกที เดินเข้ามาทุกทีเมื่อเหลือกำลัง
ก็หย่อนไป เมื่อพอที่จะไล่ล่าเข้ามาพันหลักได้ เมื่อผู้ใดได้รู้การกำหนดนั้นจะเห็นได้
ว่าความยากลำบากของเราเป็นประการใด ถ้าผู้ใดเห็นแต่การภายหลังก็จะเข้าใจว่า
เราได้นั่งขี้เกียจๆ ใจเซอะมาเป็น ๑๗-๑๘ ปี ที่พุดมานี้ถ้าจะฟังในเวลานี้ ก็เห็นเป็น
การเพื่อใจ แต่ถ้ามองถึงแต่ก่อนแล้ว ก็เป็นการสำคัญมากยากที่จะทำ ซึ่งเราก็คงว่า
เราไม่ได้ขี้เกียจอยู่เปล่าเลย ยกเอามานี้เพราะจะให้เห็นว่าการแต่ก่อนนั้นเป็นไป
ไม่ได้ เพราะเหตุใด คำซึ่งถือว่าความปรารถนาของเราเป็นสำคัญ จะใช้ทวนไปทุกเวลา
ไม่ได้ เราไม่ยอมรับผิดรับชอบอันนั้นเลย เพราะเราได้ทำการเต็มกำลังแล้ว แต่เวลา
บั้นหนึ่งต้องเป็น ๒ เป็น โอกาสที่ดีขึ้นมากที่ควรจะต้องจัดการต่อไปอีกได้ เราก็ได้คิดอยู่
เป็นนิจที่จะจัดการตามเวลาที่จะเป็นได้ ในคราวนั้นทางหลวงได้รับเข้ามาแล้วว่าจะ
ช่วยคิดจัดการต่อไปเมื่อได้รับอนุญาตของเรานั้น เป็นที่พอใจของเราอยู่ เราเห็น
สมควรที่จะแข็งแรงการที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ อย่างไร ความต้องการของเมืองเรานั้นต้องการ
อันใด ที่ผู้ซึ่งไม่ได้อยู่ใกล้ชิดต่อราชการ จะรู้แน่ได้โดยยาก

คือราชการในเมืองเรา นั้นถ้าจะเทียบกับประเทศอื่น ๆ การแต่เดิม ๆ มานี้
การเอกเล็กคือดีฟ (๑) กับดีลีตดีฟ (๒) รวมอยู่ในเจ้าแผ่นดินกับเสนาบดีโดยมาก แต่
ครั้นมาเมื่อริเณซี (๓) ในตอนต้น อำนาจนั้นอยู่กับเจ้าแผ่นดินแต่เสนาบดีก็ต้องอยู่
ครั้นภายหลังมาเมื่อเราค่อยมีอำนาจขึ้น ตำแหน่งเอกเล็กคือดีฟนั้นเป็นตำแหน่งแห่งของ
ริเณซีแต่เสนาบดี แต่ดีลีตดีฟนั้นหาใครจะมีผู้ใดชอบใจไม่ เราจึงได้จับอุดหนุน
การดีลีตดีฟขึ้น จนถึงมีแผนชดเชยที่ปรึกษาทำกฎหมายเนื่อง ๆ เป็นต้น จนตกถึงเป็น
เสนาบดีเป็นคอเวอนเมนต์ เรากลายเป็นหัวหน้าของพวกดีลีตดีฟแผนชดเชย เป็นออกไป
ปลี่ยนของคอเวอนเมนต์ตรง เมื่อการภายหลังมีเหตุการณ์ในการคอเวอนเมนต์

(๑) Executive

(๒) Legislative

(๓) Regency

มากขึ้น เป็นโอกาสที่เราจะไต่เทรรมือลงไปได้บ่อย ๆ เราจึงได้ขอเอาอำนาจ
 เอกเด็กกิดิฟได้ทีละน้อยละน้อย จนภายหลังตามลำดับลำดับมาจนกระทั่งถึงบัดนี้
 เรากลายเป็นตัวคอเวอนเมนต์ เราเชื่อเป็นแน่ว่าในการดิสเคิฟเคานชิตครั้งนั้น
 คงจะได้แรงเพราะเรา จึงได้ทำการตลอดไปได้ไม่มากนักย ครั้นเรากลับมา
 เป็นเอกเด็กกิดิฟคอเวอนเมนต์เสียแล้ว การดิสเคิฟไม่มีผู้อุดหนุน เพราะเป็นการ
 เหลือกำลังที่เราจะทำทั้งได้อย่างได้ตลอด เช่นพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ด้วยราชการ
 เกิดขึ้นมากกว่าหลายสิบเท่านี้ และเพราะเมมเบอร์ที่เป็นตัวสำคัญขาดไปเสียบ้าง
 จึงทำให้ดิสเคิฟเคานชิตมีเสียงอ่อนไป ทำกฎหมายอันใดก็ไม่ใคร่จะทำสำเร็จได้
 โทษที่การดิสเคิฟเคานชิตเสียไป จะลงเอาว่าเพราะแต่ก่อนเราตั้งใจอุดหนุนอยู่
 การจึงตลอดไป ในภายหลังเพราะเราทั้งเสียจึงเสียไป ก็ต้องรับว่าเป็นการจริงอยู่
 แต่ต้องขอชี้แจงให้เข้าใจอีก ว่าการที่เราทำอยู่ในตำแหน่งเอกเด็กกิดิฟคอเวอน-
 เมนต์นั้น ถ้าจะเปรียบกับการคอเวอนเมนต์อังกฤษ ก็เหมือนหนึ่งเป็นปรีเมียเอง
 ในตัว แต่ได้เปรียบกว่ากันคนละอย่าง คือปรีเมียอังกฤษ ต้องรู้การคิดการที่สำคัญ
 ทุกสิ่งทุกอย่าง เว้นไว้แต่การเล็กน้อย คนอื่นทำไปได้ตามตำแหน่งมินิสเตอร์ของตัว
 แต่ตัวเราต้องรู้การตั้งแต่ใหญ่ลงไปจนเล็กทุกสิ่งทุกอย่าง ต้องทำเองตั้งเองทุกสิ่ง
 ตลอดจนน้อยความเล็กน้อย ไม่ใคร่จะได้อาศัย ถ้าไม่ได้อาศัยเดิมนับตาม
 ตำแหน่งนั้น ๆ เลย เราต้องรับการตำแหน่งนี้หนักยิ่งกว่าปรีเมียอังกฤษ แต่ปรีเมีย
 อังกฤษต้องนั่งในเฮ้าส์ออฟโลดส์เมนต์ คอยแก้ความ ส่วนเราไม่ต้องนั่ง เป็นได้
 เปรียบปรีเมียอังกฤษ เมื่อการของเราหนักปานนี้ ไม่มีเวลาที่จะหยุดได้ จึงไม่ได้
 อุดหนุนในการดิสเคิฟเคานชิตให้แข็งแรงได้เหมือนแต่ก่อน จะหาเวลาที่จะเรียง
 หนังสือให้ยาว ๆ หน่อยหนึ่งก็ยากเป็นที่สุด อย่าว่าแต่จะทำกฎหมายเลย แต่ในการ

เอกเดกคิอติฟคอคเวนเมนต์เราดำมารถที่จะพูดได้อย่างชัดเจนกว่าแต่ก่อนเป็นแน่ แต่จะเรียกว่านั้นไม่ได้เลย เพราะมีช่องที่จะเสียได้มากแต่ไม่เป็นการถาวรด้วย

เพราะฉะนั้น การต้องการในเมืองเราเวลานี้ ที่เป็นการดำรงดำรง คือ คอคเวนเมนต์ฟอม จำเป็นที่จะให้พนักงานของราชการแผ่นดินทุก ๆ กรม ทำการให้เดเนอเต็มหนาท แต่ให้ได้ประชุมปรึกษาหารือกัน ทำการเดินให้ถึงกันโดยง่าย โดยเร็ว ทำการรับผิดชอบในหน้าที่ของตน หักกลไม่ได้ นี่เป็นความต้องการอย่างหนึ่ง

ความต้องการอีกอย่างหนึ่งนั้น คือผู้ทำกฎหมายให้เป็นผู้สำหรับที่จะตรวจตรวจการทุกสิ่งทุกอย่าง ในพวกที่เข้ามาเดอนั้นจะทำกฏตัดสินการขัดข้องด้วย ทุกคนจะหาผู้ทำกฎหมายได้ เกือบจะเรียกได้ว่าไม่มีทีเดียว ได้คิดที่จะทำกฎหมายอันใดอันหนึ่งหลายเรื่องนักหนาแล้ว ไม่ดำเร็วไปได้สักเรื่องหนึ่ง เพราะผู้ที่จะทำได้นั้น มักเป็นผู้ที่มีการในตำแหน่งที่ต้องทำเดมจนเหลือที่จะทำได้ ถ้าจะให้ประชุมเดานชิลทำอย่างเช่นเดาก่อนก็ดำเร็วได้โดยสักเรื่องเดียว ความต้องการทั้งสองสิ่งนี้ เป็นต้องการใหญ่ของเมืองเรา

ในการที่จะจัดตำแหน่งเดานบติให้รับการได้จริงทุกสิ่งทุกอย่างในดำรับเก่าที่เป็นอยู่บดิน ให้กลับทำการอย่างใหม่ให้ได้จริงนั้นไม่ยาก แต่เพียงที่เคยเป็นชอบไปดีขึ้นกันมาเสียเดาก่อน ที่จำเป็นจะต้องเห็นไม่ตองกัน ฤกแลงบิตพลจะให้เดียนนอย่างเดียวเดย เป็นการที่เหลือกำลังจะทำไปได้ก็มี เหมือนอย่างเมื่อเร็ว ๆ นี้ กงซูลฝรั่งเศสมีหนังสือมา เรื่องประกาศห้ามไม่ให้บรรทุกกำลังศึกเข้าไปในเมืองจีน เราจึงได้มีคำสั่งเจ้าพระยาภาณวงศ์ให้ทำคำประกาศ แต่ให้แปลหนังสือที่ประเทศที่ปองได้ตกลงกันอย่างไร ลงในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ให้ถูกคำที่ปองทราบ

ได้สั่งการโดยละเอียดจนถนัดแล้ว ความเมื่อวางประกาศมาให้เราดู มีข้อความ
เพิ่มเติมลงไปอีก ว่าเมืองไทยเรามีแต่เจ้าเป็นสินค้า เจ้าไม่เป็นอาชुरไม่ต้องห้าม
ดังนี้ ที่เดิมลงนกประดิ่งก็จะให้เท่านั้น ไซ้จะแก่งอย่างหนึ่งอย่างใดเลย แต่
หาได้ดูในหนังสือฉบับที่ให้แปลนั้นเองไม่ ว่าเขาจะกำหนดห้ามอันใดจะประกาศ
ให้ทราบ แต่ไม่มีกำหนดว่าจะห้ามอันใดบ้าง และมีหนังสือพิมพ์ข่าวโทรเลขในเวลา
นั้นก็ลงออกถึงไปว่าฝรั่งเศสจะห้ามแต่เจ้าอย่างเดียว ก็ไม่รู้เสียการวางมือไปไม่ได้
อย่างนั้น ท่านเสนาบดีกรมนี้ กับว่าเป็นผู้มีบุญญาวยิ่งกว่ากรมอื่น ๆ ยังเป็นดังนี้
จะบ่วยกล่าวไปไปถึงกรมอื่น ๆ ได้ เพราะเหตุอันนี้เราจึงต้องรับภาระอันหนักโดย
มิได้โดยยากจะชวนชวายไปรับเขามาเลย ดังเช่นกล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ถึงดังท่าน
เสนาบดีเองเล่า เราก็เชื่อเป็นแน่ว่าได้รู้ตัวเหมือนกัน ว่ากำลังตัวเองไม่พอที่จะรับ
แก่การบัดนี้ได้ ในบางครั้งบางครั้งเป็นแน่ จึงได้พากันหลบเลี่ยงไม่ใคร่
อยากเข้าที่ประชุมเลยเป็นนิจ ถ้าเข้าที่ประชุมก็ไม่พูดเสียบ้าง พาดโกรธน้อยออก
น้อยใจ เป็นการดูถูกดูแคลนไปบ้าง ถาพูดออกมาแล้ว การนั้นก็ไม่ใคร่จะได้เป็น
ตามพูด เพราะความเห็นอย่างอนมตกว่า ก็เห็นเป็นคำพูดของตนไม่มีราคา ทำให้
เกิดความท้อถอย เห็นเสียว่าดูรักษาให้เป็นคนในฝักไม่ได้ เมื่อการเป็นอย่างนี้ก็เป็น
เหตุที่ชวนให้คิดอยากเปลี่ยนแปลงใหม่ แต่ต้องคิดอีกว่า การที่จะเปลี่ยนแปลงนั้น
ในท่านดำรงเกินจะทำการได้ฤๅไม่ เมื่อทำการไม่ได้แล้ว ก็มิใช่ว่าแต่จะต้อง
รีไซ้ การที่มันล้นเตลออกจะรีไซ้พร้อมกันมาก ๆ ซึ่งไม่เคยมีในเมืองไทยเลย จะมี
เหตุผลประการใด ท่านทั้งปวงก็ได้คิดซึ่งคิดดวงมาแล้วทุกอย่าง แต่การที่ซึ่ง
ที่ดวงนั้นจะถือว่าเป็นความถูกต้องมาแต่ดั้งเดิม เจนแต่ไม่คิดนั้นไม่ได้ ถ้าเป็นการ
แต่ก่อน จะชงนาหนกอย่างนั้นไม่ได้เลย แต่ในเวลานี้เราเห็นว่าจะเป็นไปได้อยู่แล้ว

แต่อย่างไร ๆ ก็ดี ยังเป็นที่วิตถวงใจมาก แต่เป็นที่ตกใจของคนตลอดหัวเมืองทั่วพระราชอาณาเขตไม่น้อยเลย แต่บางทีจะมีเหตุผลได้บ้าง แต่ที่จะเป็นใหญ่โตอันใดไปเป็นไปไม่ได้ ผู้ซึ่งนั่งอยู่นอกจากวงก็ดูเหมือนว่าไม่เป็นการยากอันใด แต่ผู้ซึ่งจะเป็นผู้ทำนบเป็นความลำบากอยู่บ้าง แต่กรมเรือนก็ได้รวบรวมกันแล้ว แต่ก็คิดแก้ไขอย่างอื่นมากแล้ว ก็เห็นเป็นการไม่ตลอดได้ ราชการทั้งปวงกับคนเร่ร่อนเขา แลโอกาสที่จะจัดกักขังไปวัง ๆ ขึ้นทุกที เห็นเป็นเวลาที่ควรจัดได้ เราจึงขอบอกท่านทั้งปวง ว่าการเรือนเรากำจัดได้ก็จัดอยู่ทีเดียว เมื่อท่านทั้งปวงจะช่วยคิดแล้ว จงคิดการเรือนเถิด จะได้เทียบเคียงกับความคิดที่ในกรุงเทพ เลือกละเอาตามภาระที่สมควรแก่บ้านเมือง

ในลัทธิลัทธิเดฟเคาน์ซิลนั้น เป็นการจำเป็นจะต้องมีดั่งเช่นเราได้อ่านมาแล้วแต่ไม่เป็นการง่ายเลย ที่จะหาผู้ซึ่งจะเป็นการได้จริง ผู้ซึ่งจะมีบุญญาเหตุการณ์แลชมชื่นมีมากคนไป แต่ไม่พ้นจากที่จะเหมือนกับขบถกล่าวถึงนแดงดังคำ ดังนขาว ซึ่งแลเห็นอยู่แก่ตาทุกคนแลอย่างนั้นเอง แต่ผู้ซึ่งจะทำให้เป็นรูปร่างอย่างใดเข้านั้นไม่มีใครมีด้วย อยู่ในไม่พ้นแต่จะโปรด ฤๅถ้าทรงแล้วก็ดี แต่ถ้าจะทรงด้วยกำลังเองไม่ไหว ให้ไปทำมากเปล่าทางนั้น หนึ่งเสีย ๆ เสียพอเต็มแล้วก็กลายเป็นเพราะไม่ทรงจึงได้ค้าง ล้วนตัวเราจะทรงเองที่ไหนไหว เพราะการออกเป็นกายเป็นกองดั่งเช่นกล่าวมาแล้ว ถ้าลัทธิเดฟเคาน์ซิลที่จะตั้งขึ้นใหม่ยังเป็นอย่างน้อยอยู่แล้วไม่ผิดกว่าดี เพราะเราจะถูกตั้งชื่อว่าเป็นผู้ดำริบทเขาจะว่าเพราะท่านนั้นไม่มีประโยชน์อันใดขึ้นอีก การเรื่องที่จะทำกฎหมาย และจะคิดการทั้งปวงในกระบวนได้เสียของกฎหมายที่จะออกไปเหล่านี้ เราเห็นว่าแต่กำลังคนไทยที่จะตั้งขึ้นเป็นลัทธิเดฟเคาน์ซิล คงจะไม่ตลอดเป็นแน่ ด้วยการเกยของ

เจ็บกับดวงประเทศมากนัก เหลือความรู้ที่รู้ไปได้จริง ๆ จำเป็นจะต้องมี
หมอกความคนหนึ่งถูกต้องคน มาเป็นที่หาหรือจะทำกรไปได้

การต้องดังนี้ รวมความได้อย่างเดียวคือคอคอเวอนเมเนตรฟอมนเฒเป็นต้นเหตุ
ที่จะจัดการทางปวงได้สำเร็จตลอด ถ้าการเรองนี้ยังไม่เป็นการเรียบร้อยได้แล้ว การ
อื่น ๆ ยากนักที่จะตลอดไปได้ เพราะฉะนั้นเราจึงขอให้ท่านทงปวงคิดการเรองนี้
ตามทริบมาว่าจจะคิดเนเกิด การอื่น ๆ ที่จำจะต้องรฟอมบ้าง จัดขึ้นใหม่บางน
เราขอได้พูดต่อภายหลัง ซึ่งเราพูดอธิบายถึงตัวเราเองตั้งข้างต้นนั้น ใช้จะ
มุ่งหมายบอกหน้าว่า ท่านทงปวงตงเนือเห็นเอาว่าเราเป็นดังเช่นที่ใดกล่าวมานั้นทงไป
เราเชื่อว่าคงมีผู้แนว่าใจเราเป็นอย่างไร แต่ทว่าให้ตลอดดังนี้ เพื่อว่าคนใน
บัดยบันนฤดับไปภายหน้าที่ไม่สามารถจะรู้หน้าใจเรา เมื่อได้ยินได้ฟังการทงน จะ
เข้าใจน้ำใจของเราผิดไป จึงจำเป็นที่จะต้องว่าไว้ให้ตลอด ตามความที่เป็นจริง
อย่างไรในใจของเรา.

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์.

[เอกสาร รัชกาลที่ ๕ บ. ๔/๑๖ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร]

พระราชดำรัส

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

พระราชนิพนธ์คำนำ

เมื่อข้าพเจ้ากลับมาจากทวีปยุโรปเมื่อครั้งหลัง ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระราชดำริว่า ข้าพเจ้ามีอายุมากสมควรจะเสด็จเรียน ประเพณีการปกครองบ้านเมืองและราชการแผ่นดิน เพื่อให้สามารถสนองพระเดชพระคุณได้ตามโอกาส จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหิธรนำ หนังสือราชการแผ่นดินเรื่องสำคัญ ๆ อันเป็นหลักฐานมา ให้ข้าพเจ้าอ่านและศึกษา ทรงเป็นพระราชพรหมมาแต่เดิม

ในบรรดาหนังสือที่เจ้าพระยามหิธรได้นำมาให้ข้าพเจ้าอ่านนั้น พระราชดำริดี ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงแก้ไขการปกครอง แผ่นดิน ซึ่งข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านพระราชดำรินี้แล้ว รู้สึกว่าเป็นหนังสือสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเพิ่มพูนความเลื่อมใสในพระปรีชาสามารถ และพระบารมีของ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยิ่งขึ้นอีก ทั้งทำให้ความรักและความนับถือในพระองค์ ซึ่ง ข้าพเจ้ามีอยู่แต่เดิมทวีให้หนักแน่น เติมนานมากขึ้นอีกด้วย

พระราชดำรินี้ได้ทรงเรียบเรียงอย่างรอบคอบที่สุด แสดงให้เห็นชัดเจนว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงมีพระปรีชารอบรู้ในทางรัฐประศาสน์ ประเพณีการปกครอง ของไทยอย่างเก่าเป็นอย่างดี และถนัดการประเพณีการปกครองอย่างทันสมัยใน ทวีปยุโรป ก็ได้ทรงศึกษาทรงทราบหลักการโดยตลอด พระราชดำรินี้จึงเป็น หนังสือให้ความรู้ในทางการปกครองของประเทศสยามเป็นอย่างดี

พระราชดำรินี้ นอกจากจะให้ความรู้อันดียิ่งดังที่กล่าวมาแล้ว ยังทำให้เห็น พระราชหฤทัยของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเป็นอย่างดี ว่าพระองค์มีแต่ทรงนึกถึง ถึงอันเดียว นอกจากความสุขของประชาชน และความเจริญรุ่งเรืองของประเทศเป็น หัตถ์ เป็นหลักสำคัญในการที่จะทรงพระราชดำริกิจการใด ๆ ทั้งปวง

(๒)

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากแบบเดิม เป็นดังกระทรวง ๑๒ กระทรวงนี้
ต้องนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ซึ่งเรียกได้อย่างถูกต้องตามธรรมดา
ว่า “พลิกแผ่นดิน” ถ้าจะใช้คำอังกฤษก็ต้องเรียกว่า “Revolution” ไม่ใช่
“Evolution”

การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงครั้งนี้ มีน้อยประเทศนักที่จะดำเนินไปได้โดย
ราบคาบ ปราศจากการจลาจล หรือจะว่าไม่เลยก็เกือบจะว่าได้ ประเทศญี่ปุ่นได้
มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่าง “พลิกแผ่นดิน” เหมือนประเทศสยาม แต่หา
ได้ดำเนินการไปได้โดยสงบราบคาบเหมือนอย่างประเทศสยามไม่ ยังต้องมีการ
จลาจลในบ้านเมือง เช่นมีขบถดัดตsuma (“Satsuma Rebellion”) เป็นต้น

การที่ประเทศสยามได้เปลี่ยนแปลงวิธีปกครองอย่าง “Revolution” ได้โดย
ไม่ต้องมีใครต้องเสียเลือดเนื้อแม้แต่หยดเดียวคงต้องนับว่าเป็นมหัศจรรย์ เป็น
โชคดีของประเทศสยามเป็นอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงอย่างนี้ย่อมขัดกับประโยชน์
ของคนบางจำพวก จึงยากนักที่จะดำเนินไปได้โดยสงบราบคาบ

ที่การเปลี่ยนแปลงอย่างนี้ดำเนินไปได้ในประเทศสยาม โดยราบคาบเพราะ
“Revolution” ของเรานั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงริเริ่ม ประกอบทั้งสมเด็จพระ
เจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ทรงพระปรีชาสามารถยิ่งกว่าผู้ใดหมดในเวลานั้น ทั้ง
ทรงมีพระราชอัธยาศัยละเมอละม่อม ทรงสามารถปลุกความจงรักภักดีในชนทุกชนให้
ได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดพระองค์แม้แต่ครั้งเดียว

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเห็นการภายในอย่างชัดเจน และ
ทรงทราบการที่ล่วงไปแล้วเป็นอย่างดี ได้ทรงพระราชดำริตรองโดยรอบคอบ ได้
ทรงเลือกประเพณีการปกครองของไทยเราและของต่างประเทศประกอบกัน ด้วย
พระปรีชาญาณอันยอดเยี่ยม ได้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงวิธีปกครองเป็นลำดับมา
ดัดแปลงให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และเหมาะสมกับเวลา ไม่ช้าเกินไป ไม่เร็วเกินไป

(ค)

พวกเราผู้เป็นพระบรมวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้มีความจงรักภักดี และรู้สึกในพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงอยู่ทุกขณะจิต ควรตั้งใจดำเนินตามรอยพระยุคลบาทตามแต่จะทำได้ ควรพยายามแต่การลดวงหน้า แต่ก็ควรเหตยวหลังดูประเพณีและหลักการที่ลวงไปแล้วด้วยเหมือนกัน ใน ๒ อย่างนี้พอจะทำได้ มียากอยู่เพียงจะเลือกเวลาให้เหมาะ อย่าให้ช้าเกินไป อย่าให้เร็วเกินไป ขอนแทยาอีกยั้งนัก นอกจากมีสติปัญญาแล้วยังต้องมีโชคดีประกอบด้วย แต่ถ้าเราทำการใด ๆ ไปโดยมีความฉ้อฉลในใจและโดยเต็มความสามารถแล้ว ก็ต้องนับว่าได้พยายามทำการงานตามหน้าที่จนสุดกำลังแล้ว

ข้าพเจ้าหวังว่า หนังสือนี้คงจะเป็นประโยชน์ให้ความรู้แก่ท่านผู้ใดรับแจก และคงจะเป็นที่พอใจทุกคน.

(พระบรมนามาภิไธย) ประชาธิปก. ประ.

พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต

วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

พระราชดำรัส

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน

ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้รับราชสมบัติ รับหน้าที่อันใหญ่ยิ่ง ในพนักงานที่จะบำรุงรักษาแผ่นดิน ซึ่งเป็นพนักงานอย่างสูง และเป็นการอันหนักยากที่จะทำการให้สะดวกได้เต็มที่ตามความต้องการ มาจนถึงบัดนี้กว่าสิบเก้าปี(๑) แล้ว ถึงแม้ว่าในเบื้องต้น ซึ่งมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินคนเหมือนหนึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบในราชการทั้งปวงแทนตัวข้าพเจ้า เป็นการแบ่งเบาจากข้าพเจ้าบ้างก็ดี แต่ความที่เป็นเช่นนั้นจะมีจริงบ้างไม่เกิน ๓ ปี ตั้งแต่แรกได้ราชสมบัติมา แต่ตัวข้าพเจ้าเองรู้สึกได้ว่ามีความหนักมาจำเต็มตั้งแต่ต้นในชั่วดึกดำบรรพ์ จนถึงบัดนี้ แต่ความหนักนั้น เปลี่ยนไปต่าง ๆ ไม่เหมือนกันในด้านสมัย คือแรก ๆ และกลาง ๆ และบัดนี้ เพราะได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งสำคัญเช่นมาช้านาน ได้รู้ทางราชการทุกอย่างตลอดมาแล้ว จึงเห็นว่าการปกครองในบ้านเมืองเราซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นที่พอใจพอที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปสะดวกได้แต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันบ้านเมืองยังเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การปกครองอย่างเก่าอันยังไม่สู้ดีกับความต้องการของบ้านเมืองหนักขึ้นทุกที จึงได้มีความประสงค์อันยิ่งใหญ่ที่จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครองให้เข้ากับเวลา ให้เป็นทางที่จะเจริญแก่บ้านเมือง ได้คิดและได้พูดมาช้านาน แต่การหาตลอดไปได้ไม่ ด้วยมีเหตุขัดขวางต่าง ๆ เป็นอันมาก และการที่จะจัดขึ้นเป็นการหนัก ต้องอาศัยกำลังสติปัญญาและความซื่อตรงความจงรักภักดีของทางทูลปัดผู้ซึ่งจะรับตำแหน่งจัดการทั้งปวงนั้นเต็มความอดกลั้น วางเป็นแบบแผนลงไว้ได้แล้ว การทั้งปวงจึงจะเป็นไปได้สะดวกตามความประสงค์

(๑) ได้ตั้งถวัลย์ถวัลย์ราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ นับนับทศวรรษแถลงพระบรมราชาธิบาย ณ ถวัลย์ พ.ศ. ๒๔๓๐

บัณฑิตท่านทั้งปวงได้มองเห็นพร้อมกับข้าพเจ้า ในการซึ่งควรจะเปลี่ยนแปลง การปกครองใหม่ ให้สัมพันธ์กับกาลสมัยดังนี้แล้ว จึงจะขอชี้แจงความเห็นโดยย่อพอ ให้เข้าใจว่า เพราะเหตุอย่างใดข้าพเจ้าจึงเห็นควรจะเปลี่ยนแปลง และการที่จะ เปลี่ยนแปลงนั้นจะเปลี่ยนเป็นอย่างไรพอให้ทราบเป็นเค้า ที่จะช่วยกันคิดอ่าน ให้การอันนี้สำเร็จไปได้ดังความประสงค์

การปกครองบ้านเมืองของเราซึ่งได้จัดมาแต่ก่อนนั้น ได้แบ่งเสนาบดีเป็น ๒ ตำแหน่ง ยกเป็นอัครมหาเสนา ๒ คือสมุหนายกได้บังคับกรมฝ่ายพลเรือนทั่วไป สมุหพระกลาโหม ได้บังคับกรมฝ่ายทหารทั่วไป เมื่อพิจารณาเหตุตามตำแหน่งที่ตั้ง เช่นนี้แลเดิม ก็ดูเหมือนจะให้บังคับการได้ลุล่วงขาดตลอดในการพลเรือนฝ่ายหนึ่ง การทหารฝ่ายหนึ่ง แต่เมื่อตรวจดูตามพระราชพงศาวดาร ก็ไม่เห็นได้ว่าอัครมหาเสนาธิบดีทั้ง ๒ คนนี้ ได้บังคับการทั่วไปในฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารดีทั้งขาด คงที่ตั้งเช่น เป็นแต่เหมือนกับสมุหนายกจะรวบรวมจำนวนคนฝ่ายพลเรือนคนหนึ่ง ฝ่ายทหารคนหนึ่งเท่านั้น อีกประการหนึ่ง การซึ่งแบ่งเป็นฝ่ายพลเรือนฝ่ายทหาร นั้น ถึงว่ากฎหมายจะรับยกไพร่หลวงฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนผิดกันบ้างในที่บางแห่ง แต่การที่ไร้ไปทั้พจ้บค้ก็อันใด ไร้ทั้งต้องฝ่ายเหมือนกันเดิมอกัน จนไม่เข้าใจได้ว่าซึ่งแบ่งเป็นฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือนมีประสงค์แต่เดิมอย่างไร แต่คงต้องเข้าใจว่า การที่แบ่งไว้แต่เดิมเช่นนั้น คงมีตำแหน่งหน้าที่ผิดกันแต่หากเดือน ๆ กันมาด้วยเหตุต่าง ๆ จนคงเป็นแต่สมุหนายกอย่างเช่นเป็นกันอยู่ในปัจจุบัน

ส่วนตำแหน่งราชการของท่านอัครมหาเสนาบดีทั้ง ๒ คน นอกจากที่เป็น สมุหนายก ที่เป็นการสำคัญ กับบังคับการหัวเมืองอย่างหนึ่งบังคับศาลข้าราชการ ซึ่งขึ้นอยู่กับกรมหนึ่งอย่างหนึ่ง ตำแหน่งซึ่งได้บังคับการหัวเมืองนั้น คงจะแบ่งบังคับ อยู่ใน ๒ กรมเช่นแต่เดิมมา ท่านอัครมหาเสนา ๒ คนนี้ เป็นผู้ถือตราพระราชดีห์ พระคชดีห์ซึ่งนับว่าเป็นตราหลวงเฉพาะแต่ดำเนินพระบรมราชโองการอย่างเดียวจึงจะมีไปได้ แต่เมื่อมีเหตุเปลี่ยนแปลงไป คือ เมื่อสมุหพระกลาโหมมีความผิดก็ยก

หัวเมืองชนกลาใหม่ไปชนกรมท่า ใช้ตราบัวแก้วเป็นตราดำเนินพระบรมราชโองการ
ออกดวงหนึ่ง กลาใหม่ไม่มีหัวเมืองชน ตลอดมาจนแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงได้ยกหัวเมืองกรมท่ากลับมากลาใหม่ แบ่งเมือง
มหาดไทยมาบ้างคงไว้ให้กรมท่าบ้าง จึงได้เกิดเป็นกรมทบทงคับหัวเมืองชนเป็น ๓
ทงกรมท่า การซึ่งแบ่งฝ่ายพลเรือนฝ่ายทหาร ซึ่งดูเหมือนว่าหนาทฝ่ายพลเรือน
จะอยู่รักษาพระนคร ฝ่ายทหารจะเป็นผู้ไปทัพ กลับกลายเป็นไปทัพเหมือนกันทั้ง
สองฝ่ายนี้ คงจะเป็นด้วยหัวเมืองชนสองฝ่ายนี้เป็นต้นเหตุ เมื่อมีราชการเกิดขึ้นใน
หัวเมืองชนกรมมหาดไทย ก็เป็นหนาทกรมมหาดไทยไป เกิดขึ้นในกลาใหม่ก็
เป็นหนาทกลาใหม่ไป ด้วยอาศัยเหตุว่าผู้ซึ่งได้เคยบังคับบัญชาการในหัวเมือง
เหล่านั้นมา รัฐบาลในการที่จะจะเกณฑ์ผู้คนพาหระเสบียงอาหาร ดักวางผู้ซึ่ง
ไม่เคยบังคับกัน เพราะผู้คนที่จะใช้ฝ่ายทหารก็ด พดเรือนก็ด ไม่มีวิชาฝึกหัดอันใด
วิเศษกว่ากันก็เป็นอันใช้ได้เท่ากัน ครั้นเมื่อมีการทัพศึกต่างประเทศมายายพระนคร
ซึ่งไม่เป็นหัวเมืองชนฝ่ายใด หรือจะยกไปปราบปรามประเทศใดซึ่งมิได้เป็นพระ
ราชอาณาเขต ต้องการนายทัพนายกองและไพร่พลมาก ก็ต้องใช้ร่วมกันทั้งฝ่าย
ทหารพลเรือน การทแบ่งหนาทฝ่ายทหารพลเรือนก็เป็นอันยุติไป คงอยู่แต่ขอ

ส่วนในเรื่องที่บังคับบัญชาศาลชำระความนั้นได้ เมื่อพิจารณาหัดศาลอุทธรณ์
ซึ่งมีอยู่แต่ในกรมมหาดไทยนั้น ก็น่าสงสัยว่าหรือบางทีก่อนหัวเมืองจะมีชนแต่
กรมมหาดไทยกรมเดียว แต่จะหาเหตุอันใดเป็นพยานอื่นอีกก็ไม่ได้ แต่ความจริง
นั้น ศาลอุทธรณ์ความหัวเมือง ก็เป็นมทง ๓ กรมทมเมืองชน ในกรมทง ๒ คือ
มหาดไทยกลาใหม่มีแต่ราชการบังคับหัวเมือง และบังคับความในกรมเท่านั้น
ถึงกรมมากเต็มตำแหน่งจนเหลือที่จะจัดการให้ตลอดไปได้ เพราะเหตุว่าไม่เฉพาะ
แต่จะต้องรักษาราชการสำหรับเมืองชนนอยางเดียว เมื่อมีเหตุการณ์อันใด
เหมือนหนังสือราชการทัพศึกเกิดขึ้นในเขตแดนเมืองชนนั้น ยกกองทัพออกไป แม้ทัพ
จะเป็นฝ่ายทหารก็ด พดเรือนก็ด ก็ต้องมีไปบอกเข้ามายังกรมทบทงคับเมืองชน

เพราะฉะนั้นราชการในกรมมหาดไทยกรมกลาโหมจึงต้องมีทงการทศก ทงการท
จะรักษาทำนุบำรุงบ้านเมือง และการเก็บด้วยเก็บบรรณาการ และการทจะระงับค
ความต่าง ๆ ปนกันอยู่ในหนาทนั้น จึงเป็นการมากเหลือคณ ทำการไปไม่ใคร
ตลอดทุกดังทุกอย่างได้

ยังภายหลัง มาเกิดกรม ๒ กรมนี้ได้บังคับการภาษี ซึ่งเกิดขึ้นใหม่ ๆ ที่มี
เงินแผ่นดินมากกว่าภาษี ซึ่งอยู่ในกรมพระคลังแต่เดิมขึ้นไปอีกมี ต้องทำหนาท
เหมือนเจ้าพนักงานคลังอีกส่วนหนึ่ง

ถ้าจะเทียบตำแหน่งสมุหพระกลาโหมสมุหนายกในเวลานี้ กับตำแหน่งเสนาบดี
ที่ในประเทศทงปองมอญ ก็จะต้องนับว่าเป็นเสนาบดีว่าการบ้านเมืองด้วย เสนาบดี
ว่าการยุติธรรมด้วย เสนาบดีว่าการทหารด้วย เสนาบดีว่าการคลังด้วย รวมรวม
กันอยู่ในคนเดียว เป็นเสนาบดีถึง ๔-๕ ตำแหน่งดังนี้ การจึงได้ตั้งต้นรุงรังไม่ใคร
จะตลอดไปได้

ส่วนเสนาบดีอีก ๔ ตำแหน่งซึ่งเรียกว่าจตุสดมภ์นั้น พระคลังกรมท่า ตำแหน่ง
เดิมซึ่งเรียกว่าพระคลังนี้ ก็คงจะเป็นตำแหน่งที่สำหรับบังคับบัญชาในการเงินซึ่งจะ
เข้าในพระคลังและที่จะจ่ายราชการบังคับจัดการภาษีอากรขนอนตลาดทงปองทงไป
และบังคับศาลซึ่งชำระความเกี่ยวกับด้วยพระราชทรัพย์หลวง แต่ในเวลานี้
เงินทจะเป็นพระราชทรัพย์เข้าในท้องพระคลังโดยภาษีอากรมีน้อย ส่วนที่จะจ่าย
กันน้อยเหมือนกัน จะใช้การอันใดก็อาศัยเกณฑ์คนมาใช้เป็นพน ก็เป็นหนาท
มหาดไทย กลาโหม ดีดีเสียโดยมาก กรมพระคลังคงจะมีราชการน้อยไม่พอแก่
ตำแหน่ง ครั้นเมื่อมีการค้าขายกับเมืองจีน แดงดำเกาหลวงออกไปค้าขาย เป็น
การเกี่ยวข้องในการที่จะจำหน่ายและเก็บพระราชทรัพย์โดยตรง การแดงดำเกาน
จึงคงจะต้องตกเป็นหนาทกรมพระคลัง เมื่อกรมพระคลังเป็นผู้ค้าขายกับต่างประเทศ
เช่นนี้ ก็คงเป็นผู้กว้างขวางในหมู่คนต่างประเทศ เมื่อมีคนต่างประเทศเข้ามาใน
บ้านเมือง จึงต้องมอบให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นผู้รับรอง พนักงานเจ้าท่าสำหรับรับ

คนต่างประเทศจึงได้ตกอยู่ในกรมพระคลัง การที่เก็บเงินอากรขนอนตลาดและจรัล
 จ่ายเงินพระคลัง กับทั้งแต่งตำแหน่งเจ้าอากรและรับคนต่างประเทศขึ้น ในเวลานั้นก็คงจะไม่
 เป็นการหนักหนาอันใด เพราะมีตำแหน่งที่จะบังคับการอยู่แต่ ๒ อย่าง คือเป็น
 เสนาบดีว่าการคลัง และเป็นเสนาบดีว่าการต่างประเทศ ครั้นเมื่อยกหัวเมืองขึ้น
 กับกรมพระกลาโหมไปขึ้นกรมท่าต้องเดิมตำแหน่งเข้ามาแล้วณชนนอก คือเจ้า
 พระยาพระคลังต้องเป็นเสนาบดีว่าการบ้านเมือง เสนาบดีว่าการยุติธรรม เสนาบดี
 ว่าการทหาร เสนาบดีว่าการคลัง เสนาบดีว่าการกรมท่า มีการเดิมตำแหน่งขึ้นไป
 มากกว่าตำแหน่งเดิมหมายกษัตริย์พระกลาโหมอีกดังนี้ จึงต้องละวางการคลังเสีย
 ส่วนการเก็บเงินจ่ายเงินตกอยู่แก่พระยาราชภักดี ส่วนการแต่งตำแหน่งตกอยู่แก่พระยา
 ศรัทธา ซึ่งเป็นที่ ๒ ตำแหน่งหน้าที่นั้น ๆ ยังคงอยู่แต่บัญญัติ เจ้าพระยา
 พระคลังยังต้องตรวจตรา จึงได้มีตำแหน่งที่ขุนชนรัตน์อยู่ในกรมท่า แต่ครั้นเมื่อ
 จิตตงมาภายหลัง เจ้าพระยาพระคลังก็ไม่รับบัญชาเขตต์ ขุนชนรัตน์เหมือน
 ขุนนางในกรมพระคลัง ดังแต่เข้ารับเขตต์ในกรมท่าเท่านั้น การซึ่งเจ้าพระยา
 พระคลังละวางตำแหน่งคลังคราวหนึ่งแล้วนั้น ภายหลังก็กลับเป็นตำแหน่งคลังเข้าอีก
 แต่ไม่เป็นคลังอย่างแต่ก่อน เป็นเจ้าพนักงานว่าภาษีอากรเหมือนอย่างมหาดไทย
 กลาโหม คงบังคับคลังเดิมอยู่แต่คลังราชการ ส่วนพระยาราชภักดีเป็นผู้ทำการ
 แทนเจ้าพระยาพระคลังมีอำนาจน้อยบังคับได้แต่ในพระคลังมหาสมบัติ ภาษีอากร
 เกิดขึ้นในมหาดไทยกลาโหมกรมท่ากรมเมืองคลังสินค้า เงินด้วยหัวเมืองทั้ง ๓ กรม
 เงินค่าการค้าราชการทั่วเขตต์ ซึ่งเป็นเงินสำหรับใช้จ่ายราชการแผ่นดินแยกไปอยู่ใน
 กรมต่าง ๆ พระยาราชภักดีก็ไม่ทราบว่ามีจำนวนมากน้อยเท่าใด ไม่มีอำนาจที่จะ
 เหวี่ยงตักเตือนสั่งแต่มาสั่งเท่าไรก็รับไว้เท่านั้น ตำแหน่งพระคลังจึงต้องนับว่า
 เป็นอันไม่มี เพราะไม่มีเหตุจรรยาจำนวนเงินแผ่นดิน และคอยเรียกเร่งรับจ่ายได้ทั่วไป
 เป็นแต่ตำแหน่งพระคลังเพียงควรจะไปหลยหม่หลยกรม เงินแผ่นดินก็แต่จะ
 ปล่อยสูญไปไม่ได้ใช้ราชการ ส่วนเจ้าพระยาพระคลังก็กลายเป็นผู้ว่าการต่าง-

ประเทศ การต่างประเทศมากขึ้น หน้าที่อื่น ๆ ยังมั่งคั่งอยู่มากดังเช่นว่ามาแล้ว
ก็ไม่ว่าจะทำการทวงบงให้ตลอดไปได้ ทั้งรกรุงรังอยู่ให้เป็นพิเศษเสียไปในทาง
ราชการ เพราะการปะปนดัดแปลงกันอยู่ดังนี้

จุดจตุตถมกอกตำแหน่งหนึ่งคือ กรมเมืองหรือกรมพระนครบาลนั้น เป็น
หน้าที่ที่โตบงคับของตระเวนซ้ายขวา และชนแขวงอำเภอท่านนั้นในเขตกรุง บังคับ
ศาลพิจารณาความฉกรรจ์มหันตโทษ ซึ่งแบ่งเป็นแผนกว่าความนครบาล เป็นศาล
ซึ่งไม่ระคนปนด้วยความแพ่งความอาญาความอาชญาอย่างเช่นเดิณบัดนี้ กรม
และได้บังคับรักษาคมนไพรหุลดมมหันตโทษตระเวนทั่วทั้งในตำแหน่งที่กรมเมือง
ตั้งแต่เดิมมาจนถึงบัดนี้ ตำแหน่งไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากเหมือน ๓ กรมที่กล่าวมาแล้ว
เป็นแต่ภายหลังเพิ่มเป็นตำแหน่งพระคลังขึ้นด้วย คือได้เอาภาษีเรือโรงงาน
ซึ่งภายหลังตกไปกรมมหาดไทย ภาษีเงินเป็นภาษิตั้งขึ้นใหม่ ซึ่งให้อยู่ในกรม
เมืองนั้น เพราะเห็นว่าใกล้เคียงกับการของกรมเมืองอย่างหนึ่ง แต่ไม่เป็นอย่างนั้น
ตลอดไป เพราะเจ้เฉพาะตัวคนผู้บังคับอยู่ จึงได้ตกไปอยู่กรมมหาดไทย กรม
เมืองก็เป็นอย่างนั้นไม่ได้เป็นพระคลังด้วย คงตามตำแหน่งเดิม ถึงว่ามาเกิดภาษี
คนหาเงินและศาลลาดชันภายหลังก็เป็นการดัดแปลงบุคคลแท้ จึงได้ตกอยู่แต่ในพนักงาน
กองตระเวนขวา ไม่ได้เกี่ยวถึงตัวท่านเดิณบัดนี้เลย เมื่อจะพิจารณาว่า
กรมเมืองนั้นคงตำแหน่งอยู่ตามเดิมแล้ว เหตุใดการจึงไม่เป็นไปสะดวกได้ จะมีเป็น
การไม่เรียบร้อยแต่แรกตั้งตำแหน่งหรือ เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวไว้ว่า ไม่มี
การเปลี่ยนแปลงในกรมพระนครบาลเลย การที่เปลี่ยนแปลงนั้นมิใช่ แต่เป็นการ
เปลี่ยนแปลงมาจากท่าน เป็นต้นว่าบ้านเมืองสมัยบรรณชนกว่าแต่ก่อน การค้าขาย
ก็เพิ่มมากขึ้น การทำมาหากินโดยกำลังแรงก็มากขึ้น ทรัพย์สินมบัติซึ่งจะพึง
หวงแหนอันเป็นต้นเหตุแห่งอันตรายแกชีวิตเป็นต้นก็มากขึ้น ทางหน้าที่ไซ้ของคน
เหล่ารายก็กว้างขวางขึ้น พระราชกำหนดกฎหมายที่สำหรับจะใช้ระบับปราบปราม
โจรผู้ร้าย ถึงว่าได้แก้ไขเพิ่มเติมขึ้นตามกาลสมัยบ้างตลอดมา แต่พินกระบวร

พิจารณาเป็นอย่างเดิม ซึ่งเป็นการคงเวลามาช้านานไม่דםแก่กาลสมัยไปได้ทุก
 ทุกข้อ แต่คงดงนกด ถ้ากรมพระนครบาลยังจะรักษาราชการให้ยืนคงที่อยู่ตาม
 แบบแผนเก่าได้ การก็คงไม่รบกวนระดั้มมากเหมือนเช่นเป็นอยู่ในบัดนี้ แต่เพราะ
 มีเหตุซึ่งจะทำให้เจ้าพนักงานไม่ทำการยืนอยู่ตามอย่างเก่าได้ จึงโดยยิ่งยวดมากไป
 การซึ่งเป็นข้อซึ่งสำหรับดัดให้เจ้าพนักงานเดินไปนั้น เมื่อจะว่าอย่างอื่น ๆ
 งามบ้านเมืองระดั้มบรรณเช่น ทวียลัมบัตซึ่งจะจับจ่ายใช้สอยเป็นประโยชน์เลี้ยงตัว
 ของเจ้าพนักงาน ซึ่งจะได้โดยทกฏหมายอนุญาตเป็นทางสุจริตไม่พอที่จะจ่าย
 ใช้เพราะตั้งของทั้งปวงมีราคาแพงขึ้นกว่าแต่ก่อน เมื่อจะว่าดงนจะมิขอเถียงว่า
 เมื่อบ้านเมืองระดั้มบรรณขึ้นถอยความทุกข์มากเช่น การรับว่าความให้แล้วไปโดยเร็ว
 ค้ากรรมเนียมจะยอมมากอยู่เองดงน ก็จะมีข้อแก้ไขว่าดีเพราะกฎหมาย
 จะไม่ให้แล้วเร็วได้ ความมากกว่าเวลาที่จะทำได้บ้าง เพราะอธิบดีและคนใช้
 อ่อนแอไปไม่สู้กับตำแหน่งบ้าง แต่เมื่อจะว่าจริงแท้แล้ว เหตุที่ยกมาเป็น
 ข้อขัดข้องข้างตนก็เป็นได้บ้างจริง แต่ที่เป็นข้อสำคัญนั้นเพราะเด่นาบตีและ
 ข้าราชการในกรมมหาดไทยกลาโหม กรมท่า กรมนา มีผลประโยชน์บริบูรณ์
 กว่าแต่ก่อนหลายเท่าหลายล้น ด้วยอาศัยทำการนอกตำแหน่งเดิม เช่น ได้บังคับการ
 ภาษีอากรเป็นต้นบ้าง ได้โดยตำแหน่งเดิม แต่อาศัยการที่บานเมืองมีความเจริญ
 ขึ้นเช่นเก็บเงินค่านาบ้าง ล้วนกรมเมืองนี้ได้รับความสำเร็จของบ้านเมืองแต่ที่ความ
 มากขึ้น ก็เป็นข้ออันเดียวของกรมเมืองที่จะทะเกียกตะกายหาผลประโยชน์แข่งกรม
 อื่น ๆ ด้วยทางความนี้ ครั้นจะหาโดยตรง ๆ ก็ไม่ได้ทันนอกทันใจจึงต้องหาไปตามแต่
 จะได้ ต้องตกไปในทางทุจริต ถึงดงนยังเป็นการหาผลประโยชน์ได้ยาก ได้โดย
 ร้อน ๆ เย็น ๆ หวาด ๆ หวั่น ๆ ไม่เหมือนกรมอื่น ผู้ซึ่งจะมาเป็นเด่นาบตีหรือขุนนาง
 ในตำแหน่งกรมเมืองนี้ จึงต้องเป็นผู้ที่ไม่สามารถจะทะเกียกตะกายเอาตำแหน่งใน &
 กรมที่กล่าวมาแฉฉนั้นได้ จึงต้องเต็มใจอยู่ในกรมเมืองเพราะเหตุดงน ผู้ที่อยู่ใน
 กรมเมืองจึงมักจะเป็นผู้ไม่เป็นคนดีกว่าคนซึ่งอยู่ใน & กรมซึ่งว่ามาแฉฉนั้นบ้าง เมื่อ

รวบรวมความลงความเห็นราชการในกรมเมืองเสียไป ด้วยทางกฎหมายบ้าง ด้วย
ผลประโยชน์ไม่พอนั้นเป็นข้อสำคัญ

ตำแหน่งกรมวังนั้น เป็นตำแหน่งดีในพระราชวัง เป็นพนักงานที่จะรักษา
พระราชมนเทียรและพระราชวังชนนอกชนใน เป็นพนักงานที่จะจัดการพระราชพิธี
ทั้งปวงทอดไปและได้บังคับบัญชาข้าราชการฝ่ายหน้า บรรดาซึ่งมีตำแหน่งอยู่ใน
พระบรมมหาราชวังชนใน และข้าราชการฝ่ายในทอดไป มีอำนาจที่จะคัดชำระความ
ซึ่งเกี่ยวข้องด้วยคดีในใต้ทุกกระทรวง เจ้าพระยาธรรมบาลมนตรีได้บังคับบัญชา
มากกว่าอดีตมาเดิมนั้น ในกรมวังนั้นไม่มีธรรมเนียมอันใดที่จะเปลี่ยนแปลง
ไปกว่าแต่ก่อน และไม่ต้องขาดประโยชน์อันใดยิ่งกว่าที่จะได้เคยได้มาแต่ก่อน เหนือ
ไว้แต่เพียงขาดไปเหมือน ๆ กันกับกรมทั้งปวงอย่างเช่นตั้งกรมการหัวเมือง และ
ต้องรับผลแห่งอาหารแพง ด้วยบ้านเมืองมีความเจริญ แต่ทางที่จะทะเยอทะกาย
หาผลประโยชน์น้อยไปกว่ากรมเมือง ด้วยได้ความหลายค่าดั่งจริง แต่เฉพาะ
แต่เดิมใน ถึงโดยจะคิดหาโดยทางทุจริตก็ไม่ใคร่จะได้มากเหมือนกรมเมือง
ส่วนราชการของกรมวังนั้น ละเอียดยกว่าราชการในกรมเมือง ต้องการความรู้
ราชการ ความทรงจำความหมั่นความเพียรมาก เมื่อจะต้องมาเป็นตำแหน่งอันต้อง
ใช้กำลังกายและกำลังความคิดมาก ก็ไม่มีผู้ใดที่จะเต็มใจรับตำแหน่งนั้น เดิมแต่
กรมวังก็มักจะตกอยู่ในผู้ซึ่งเป็นขุนนางเก่าแก่ ซึ่งไม่สามารรถจะทำการตามตำแหน่ง
ของตนได้ แต่ราชการในกรมวังจะละให้บกพร่องไปไม่ได้ จึงต้องมีเจ้านายบ้าง
ขุนนางบ้าง เข้าแทรกแซงบังคับบัญชาการ จนเดิมนั้นกรมวังเกือบจะเป็นแต่ผู้ที่
ได้รับเบี้ยหวัดเป็นขุนนางสูงอายุน้อยไปดั่ง ๆ โดยมาก เมื่อตำแหน่งเป็นเช่นนั้น ก็ไม่
มีผู้ใดจะเต็มใจมาอยู่ในกรมวังจนหาตัวตั้งไม่ใคร่ได้ ราชการในกรมวังที่เป็นส่วน
ราชการประเพณีหรือการในพระราชวัง ไม่รู้เป็นความเสื่อมทรามอันใดไปได้ ด้วย
เป็นการติดเนื่องกันอยู่ในพระองค์เจ้าแผ่นดิน แต่ตำแหน่งเดิมนั้นเป็นตำแหน่งที่
ต้องไว้อย่างไปเท่านั้น

ตำแหน่งเด่นาบดีกรมมณีน เป็นพนักงานที่จะดูแลรักษาหาหลวง เก็บ
 หางข้าวค่านาจากราษฎร เป็นพนักงานจัดซื้อข้าวชนนางหลวง สำหรับจ่ายใน
 พระราชวังและการพระนคร เป็นพนักงานที่จะทำตัวอย่างขังจรวงราษฎรให้ลงมือ
 ทำนาด้วยตัวลงไถนาเองเป็นคราวแรก เป็นผู้ทำนบำรุงชาวนาทั้งปวงไม่ให้ป่วยการ
 เวลาที่จะทำนา ด้วยมีอำนาจที่จะตั้งศาลพิจารณาความบรรดาซึ่งเกี่ยวของด้วยทำนา
 และโคกระบือให้แล้วไปโดยเร็ว กว่าจะไปว่าความ ณ กระทรวงอื่น ๆ การทำ
 บำรุงไร่นาเพียงเท่านั้น ท่านแต่ก่อนท่านเห็นว่าเป็นการบำรุงชาวนาดีแก่ความ
 ประารถนาอยู่แล้ว เมื่อพิจารณาเหตุตามตำแหน่งของเด่นาบดีว่าการกรมมณีน ถ้า
 ทำได้เต็มตามตำแหน่ง ก็เหมือนเอาใจใส่แนะนำชาวนาให้ทำการไร่นา และระงับ
 ความฉ้อฉลด้วยเรื่องทำนา และเรื่องสัตว์สำหรับจะใช้ทำนา ให้แล้วไปได้โดยเร็ว
 อย่าให้ต้องติดค้างอยู่เนิ่นนาน ก็คงจะเป็นประโยชน์ได้จริงตามความมุ่งหมาย แต่
 การนี้กลับกลายไปไม่รักษาดำแหน่งของตนได้ คือเหมือนอย่างเช่นเป็นพนักงาน
 แนะนำให้ราษฎรทำนาก็ คงเหลืออยู่แต่พระราชพิธีจุดพระนั่งศีล ส่วนความที่จะ
 ระงับเหตุการฉ้อฉลของชาวนานั้น ก็คงเป็นแต่คำล้งตามัญญเด่นาบดีว่าการกรมมณีน
 เป็นแต่เด่นาบดีว่าการยุติธรรมส่วนหนึ่งเหมือนกรมท่งปอง ยังคงต้องเป็นชัระอยู่อีก
 ๒ อย่างที่เต็มใจทำ คือจัดซื้อข้าวชนนางจ่ายชาวในราชการท่งปอง อันเป็นช่องทาง
 ที่จะหาเศษหาเลยได้ และตั้งข้าหลวงเด่นาออกเก็บเงินค่านา การที่จะเก็บเงินค่านา
 จะได้ถ้วนหรือไม่ได้ถ้วนก็ประการใด ไม่ได้ตรวจตราดอบถ้วนอันใด เป็นแต่ผู้รับ
 เงินตั้งเงินคณอย่างเดียวกันว่าเป็นเจ้าจำนวนภาษีอากร เพราะไม่ต้องรับผิดชอบ
 ในเงินที่จะได้มากหรือน้อยเท่าใดเป็นกำหนดแน่นอน ด้วยข้าหลวงเด่นาก็ไม่ได้มา
 ว่าประมูลเหมือนเจ้าภาษีนายอากรอื่น ๆ กรมมณีนเกือบจะว่าไม่ต้องรับผิดชอบอันใด
 ในกรมของตน และไม่ต้องทำการหนักอันใด เป็นแต่ผู้ที่จะได้ประโยชน์ดีกว่ากรม
 อื่น ๆ ทั้งสิ้น

เพราะฉะนั้นเสนาบดีใน ๖ ตำแหน่งนี้ เมื่อตกลงมาถึงภายหลังตามการที่
เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ บางกรมก็มีการเล็ดลอดจนทำไม่ไหว บางกรมก็ไม่มี
การอะไรจะทำ บางกรมก็มีผลประโยชน์มากเล็ดลอดจนเกินไป บางกรมก็ไม่มีผล
ประโยชน์อันใดพอแก่การที่ต้องทำ เพราะการที่ไม่สม่ำเสมอทั้งกระบวนการและ
ผลประโยชน์เช่นราชการจึงได้ค้างคั่งคั่ง ด้วยการมากเหลือแรงที่จะทำ และไม่
มีผลประโยชน์พอที่จะมีน้ำใจจะทำ เหตุที่การฉ้อเล็ดลอดจะเท่านั้น จึงได้ทำให้การที่
แบ่งไว้แต่เดิมเป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ทัดตงใจจัดการจะให้กรมหาเสนาบดี
บังคับบัญชาฝ่ายละคนนั้นเป็นอันไม่ตลอดไต่เตี้ยแต่ต้นมือ หรือถ้าจะแบ่งให้เสนาบดี
ทั้ง ๖ ตำแหน่งบังคับบัญชาแยกเป็นสองส่วน ๆ ก็บังคับบัญชาไปไม่ไหวได้ จึงต้อง
แยกกรมลงไปอีกเป็นชั้น ๆ จตุสดมภ์ทั้ง ๔ กรมได้อยู่ในบังคับอัครมหาเสนาบดีทั้ง ๒
กรมต่าง ๆ ซึ่งแยกออกไปอีก กรมได้อยู่ในบังคับจตุสดมภ์ทั้ง ๔ มีอีกเป็นอันมาก
และกรมซึ่งแยกออกไปอีกนั้น ก็เป็นกรมใหญ่ ๆ มีหน้าที่เสมอกับเสนาบดีหรือยัง
กว่าเสนาบดี มีอีกหลายกรม ในกรมเหล่านั้นถ้าจะนับเป็นหมู่ ๆ ก็ดูเป็นจะกันออกได้
เป็น ๔ พวก พวกหนึ่งเป็นราชการฝ่ายพลเรือนแต่แบ่งไว้ในฝ่ายพลเรือน พวก
หนึ่งเป็นราชการฝ่ายทหารแต่แบ่งไว้ในฝ่ายทหาร พวกหนึ่งเป็นราชการฝ่ายทหาร
แต่แบ่งไว้ในพลเรือน พวกหนึ่งเป็นราชการฝ่ายพลเรือนแบ่งไว้ในฝ่ายทหาร

กรมใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นราชการพลเรือนแบ่งไว้ในฝ่ายพลเรือนนั้นคือ กรมพระ
สุรัสวดี กรมลูกขุน กรมขรรุมการ กรมหมอ กรมพระอาลักษณ์ กรมพระคลัง
ต่าง ๆ มีพระคลังมหาสมบัติเป็นต้น กรมภูษามาตา กรมที่มราชการทหารแบ่งไว้
ฝ่ายทหาร คือกรมอาสาแปดเหล่า กรมพระตำรวจ กรมกองมอญเป็นต้น กรม
ที่เป็นข้าราชการทหารแต่แบ่งไว้ในฝ่ายพลเรือน คือกรมฉมพระราชวัง กรมแต่ง
ปืนโรงใหญ่ กรมช้าง กรมม้าเป็นต้น กรมที่เป็นราชการพลเรือนแต่แบ่งไว้ฝ่าย
ทหาร คือกรมช้างฉิบหมู่ เป็นต้น

ในพวกที่หนึ่ง ซึ่งเป็นราชการพลเรือนอยู่ฝ่ายพลเรือนนั้น กรมสรรพัตเป็น
 พนักงานที่จะรักษาทะเบียนทางอาญาไพร่พล ทั้งฝ่ายทหารพลเรือนในกรุงและ
 หัวเมือง เป็นบัญชีกลางสำหรับจะกำกับมหาดไทยกลาโหมจ่ายเดช มีค่าสำหรับ
 พิจารณาความในคดีที่แบ่งสังกัดหมู่หมวดไพร่พล เป็นพนักงานที่สำหรับจะเก็บเงิน
 แทนราชการซึ่งไพร่ไม่ได้มาทำ เป็นพนักงานที่จะออกโฉนดบัตรหมายในข้าราชการ
 ทั้งปวงที่จะให้ทั่วไป ในราชการของกรมที่ดิน ที่จะมีราชการใหม่เพิ่มขึ้นใหม่
 กับแบบอย่างแต่ก่อนก็ไม่มีอันใด มีแต่มีทหารเกิดขึ้น เช่นกรมเรือกันเป็นต้น
 ซึ่งมีในกรมอื่น ๆ ทั่ว ๆ กันกับการซึ่งไม่มีเจ้าของแต่ต้องมีไพร่พลลงสำหรับรักษา
 การนั้น ๆ เช่นกับข้าพระและรักษาพระราชวังเดิมเป็นต้น แต่การที่วิ่งโรยไปนั้น
 มีมาก เช่นกับจำนวนไพร่พลหัวเมือง สัตว์ได้ทราบบ้างก็ไม่ได้ทราบก็ ด้วยอำนาจ
 สัตว์ได้บังคับสัตว์หัวเมืองดังแต่ก่อนนั้น เลิกไปพร้อมกับกรมอื่น ๆ และภายหลัง
 ทำตามแต่ตามบังคับหัวเมืองมีอำนาจมากขึ้น ก็ไม่มีใครอยากจะให้สัตว์ได้
 ช้องในไพร่พลหัวเมือง ไม่มีใครตั้งให้เลขาธิการนิยมที่จะยับยั้งบัญชีแก่กรมที่ดิน
 และไม่มีใครตั้งห้ามไม่ให้สัตว์ได้บังคับบัญชาตลอดจนเลขหัวเมือง แต่สัตว์ได้มีอำนาจ
 น้อย เมื่อตามแต่ตามบังคับการในหัวเมืองเพิกเฉยเสียก็ไม่มีอำนาจจะไปตักเตือน
 เอาได้ เมื่อมีลดหย่อนความอันใด ตามแต่เจ้ากระทรวงก็บังคับไปเสียไม่พูดด้วยสัตว์
 สัตว์จึงได้ไม่มีอำนาจที่จะบังคับบัญชาอันใดไปได้ และเงินด้วยหรือเงินข้าราชการ
 ในตัวเลขหัวเมืองนั้นแล้ว สัตว์ก็ไม่ได้รู้เห็นเป็นผู้รับส่งด้วย ถึงโดยว่าจะได้บัญชี
 เลขหัวเมืองไว้ก็เป็นแต่บัญชีเท่านั้น ไม่สามารถที่จะรู้ได้ว่าเมืองใดได้ส่งเงินแล้ว
 หรือยังไม่ส่ง และไม่มีอำนาจที่จะตักเตือนให้ส่งได้ด้วย เพราะฉะนั้นการซึ่งให้สัตว์
 รับบัญชีเลขหัวเมืองนั้น จึงไม่เป็นประโยชน์พอที่จะตักเตือนมิให้แบบอย่างนั้นเสื่อมทราม
 ไป สัตว์จึงมีการแต่ที่จะได้ของในหัวเมืองแต่เฉพาะคราวที่เลขคราวเดียว
 คงได้บังคับบัญชาอยู่แต่เลขซึ่งขึ้นอยู่ในกรมต่าง ๆ ซึ่งเจ้าหม้อยู่ในกรุงเทพ ฯ และ
 หัวเมืองที่ใกล้ ๆ ได้ชำระเลขจ่ายค่าและเรียกค่าราชการไพร่พลไพร่พล

ราชการซึ่งยังคงอยู่ - ดัดดีทำกรวโดยอ่อนแออย่างยิ่ง จนเงินข้าราชการซึ่งเก็บ
มาจากตัวเดชนั้นเกือบจะไม่ได้ใช้ราชการอันใด ถึงว่าเป็นราชการที่เต็มใจทำอยู่บ้าง
แต่ก็เป็นการยากลำบากได้ไม่คุ้มเหนื่อย ไม่เต็มใจเหมือนข้าราชการเดชนายตายเป็นไพร่
หลวง

ด้วยความที่ดำหริบศาลกรมพระสุรัสวดีนั้น เมื่ออธิบดีมีอำนาจรับเรื่องราวได้
ก็เป็นความเรื่องราวเดียวเกือบทั้งต้น ไม่ไครมีฟ้องประทัย ครนเมื่อจะตัดสินอธิบดี
กรมดัดดีก็ตัดสินเอง ด้วยอาศัยพระราชบัญญัติหมายประกาศและด้วยอย่างคำตัดสิน
ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ตัดสินลงไว้แต่ก่อน ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมซับซ้อนกันที่ละเล็ก
ละน้อย จนดูจนไม่ทราบข้อบังคับเหล่านั้นบ้างก็โดยมาก ที่จะถึงดูจนชราด
ปรึกษาวางบทนั้นบ้างไม่สู้มากนัก มักจะเป็นความที่ทราบมูลมากกว่า แต่เพราะ
ดัดดีต้องหาผลประโยชน์ตามทางเก่าที่จะรับกับความเจริญของบ้านเมืองมีอาหารแพง
เป็นต้น กับทั้งจะแข่งกรมนอื่น ๆ เช่นกรมเมือง การที่ยังทำอยู่นั้นก็เป็นการ
เรียบบรรยพนจากการร่งรังได้ ทั้งเก็บเงินข้าราชการและชำระหักโอนตัวเดช และ
ชำระคดีอันเกิดขึ้นด้วยความเรื่องตัวเดช แต่กรมดัดดีมีราชการมากกว่าและสำคัญ
กว่ากรมนา คล้ายคลึงกันกับกรมเมือง แต่มีผลประโยชน์ขึ้นยิ่งกว่า นับว่ากรมน
ดัดดีเป็นกรมนที่ควรจะเป็นต้นาบดีได้กรมนหนึ่ง แต่ควรจะเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม
ราชการให้เต็มหน้าที่ อันจะไว้ก่ด้าวต่อไปในภายหน้า

กรมนดูจนนั้นเป็นกรมนใหญ่ ได้บังคับความทั้งแผ่นดิน แต่จะค้นหาข้อความ
เบองตนที่แรกตงชนโดยประสงค์อย่างไรให้ชัดเจน ก็ไม่ได้ความชัด คำซึ่งเรียกว่า
ดูจน ณ ศาลหลวงซึ่งปรากฏให้อยู่ในบัดนี้ ก็ไม่ไครจะได้พบเห็นในกฎหมายเก่า ๆ
ซึ่งร้อยกรองเป็นมาตราหมวดใหญ่ ๆ มาปรากฏขึ้นในกฎหมายชนกหลวง ๆ ลงมา
แต่เมื่อพิเคราะห์ดูในเหตุการณ์ทางปอง ดงตนแต่กฎหมายมนดารคำสดรซึ่งเป็นต้น
เค้าของกฎหมายที่ให้อยู่ในกรุงสยามนี้ เป็นกฎหมายมาแต่เมืองอินเดีย เขามาใช้เป็น
เมื่อที่พระเจ้าแผ่นดินจะได้ตั้งพระราชบัญญัติกฎหมาย . . . เปลี่ยนแปลงให้ดัดกับ

ภูมิประเทศบ้านเมือง เมื่อใดความขัดแย้งด้านคำสั่งตราแต่ประเทศอินเดีย กับทั้ง
 ประเพณีอื่น ๆ มีการบรมราชาภิเษกเป็นต้น ก็เป็นแบบอย่างข้างประเทศอินเดีย มี
 พระราชพิธีเนื่องด้วยพราหมณ์เจอปนไปทั้งต้น จึงเห็นได้ว่าเมื่อกฎหมายใดเข้ามา
 ถึงกรุงสยาม คงจะมีพราหมณ์ผู้ชำนาญในการที่จะปกครองบ้านเมือง และที่จะจัดการ
 วางแบบแผนราชประเพณีของพระเจ้าแผ่นดินคนหนึ่งหรือหลายคน ได้เข้ามาเป็นผู้ช่วย
 จัดการวางแบบแผนทั้งปวงแต่เดิมมา ถ้าจะพูดอย่างเช่นพม่าซึ่งเชื่อถาวรราชตระกูลให้
 ติดต่อกับวงศ์จักราช ก็คงกล่าวได้ว่าคงจะมีพระเจ้าแผ่นดินในวงศ์จักราชพระองค์ใด
 พระองค์หนึ่ง ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งต้องออกจากประเทศอินเดียมาพร้อมด้วยปุโรหิต
 ผู้ใหญ่และขุนนางไพร่พลทั้งปวง แล้วมาตั้งอยู่ในประเทศสยาม พระเจ้าแผ่นดินจึง
 โปรดให้ปุโรหิตผู้นั้น จัดการวางแบบอย่างการที่จะปกครองรักษาราชครุใหม่ให้
 เรียบร้อยดีสมควรแก่ที่จะเป็นพระนครใหญ่สืบไป ปุโรหิตนั้นจึงได้ยกมนต์คำสั่งตรา
 มาตั้งเป็นหลัก ที่จะได้บัญญัติพระราชกำหนดกฎหมายสืบไป และจัดธรรมเนียม
 อื่น ๆ ตามแบบอย่างพระนครข้างฝ่ายอินเดียแต่โบราณนั้นทไป ปุโรหิตผู้นั้น
 คงจะเป็นผู้ทูลความรู้อาณัติเข้ามาในมนต์คำสั่งตราของเดิม และพระราชกำหนด
 กฎหมายซึ่งได้บัญญัติขึ้นใหม่ เพราะเป็นผู้ที่ตำราและเป็นผู้เรียบเรียงแต่ง
 ขึ้น ทั้งที่เป็นพราหมณ์ประพฤติดูอยู่ในความสุจริต จึงเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย
 ของพระเจ้าแผ่นดินและเป็นต้นถือเชื่อฟังของข้าราชการและราษฎรทั้งปวง พระ
 เจ้าแผ่นดินจึงมอบการที่จะบังคับบัญชาความดีชั่วของตนให้แก่ปุโรหิตผู้นั้น เป็นผู้
 บังคับตัดสินโดยความทั้งปวงเด็ดขาดทไปทั้งพระนคร และปุโรหิตเช่นนั้นจะมีมา
 แต่ผู้เดียวหรือหลายคนก็ได้ ก็จะต้องมีผู้ช่วยเป็นที่ปรึกษาหารือหลาย ๆ คน จึงจะ
 พอที่จะทำการในตำแหน่งของตัวตลอดไปได้ จึงได้มีตำแหน่งพระมหาราชครู
 พระราชครู และปลัด แต่ถึงคั้งนั้นก็ยังไม่พอ จึงได้ต้องตั้งเพิ่มขึ้นอีก
 ด้วยคนหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงได้เป็นต้องล้ารับอยู่จนบัดนี้ ข้อของลูกขุนก็
 ยังปรากฏเป็นข้อพราหมณ์อยู่โดยมาก และพราหมณ์ซึ่งมีตระกูลอยู่ในกรุงรัตน

ก็ยังได้รับตำแหน่งในดุษณ หรืออยู่ในตำแหน่งพราหมณ์ แต่ไปเข้าที่ปรึกษา
 เป็นดุษณทั้งพราหมณ์ ไวรดาจารย์และพราหมณ์พฤตนิบาต ตลอดมาจนกระทั่งถึง
 พระมหाराชครุพิช และพระสถิตยไชยเคยผนึกโคเคยเป็นดุษณทั้งสองคน ตัว
 ดุษณทั้งปวงเป็นแต่ผู้พิพากษาความผิดชอบอย่างเดียว หาได้เป็นผู้พิจารณา
 ความอันใดไม่ ต้องมีตราการที่จะพิจารณาความนั้นตลอดแล้วไปขอคำตัดสิน
 ออกจากหนึ่ง แต่ตราการทั้งปวงเหล่านั้น แต่เดิมจะอยู่ในบังคับดุษณทั้งสี่
 หรือ หรือจะจ่ายไปไว้ตามกรมต่าง ๆ ดังเช่นเป็นอยู่ในทุกวันนี้ ก็ไม่มีอันใด
 จะยืนยันเป็นแน่ได้ ถ้าจะคิดประมาณดูว่ากรมแพ่งกลางกรมหนึ่ง แพ่งเกษม
 หนึ่ง ต้องกรมนั้นยังคงอยู่ในกรมดุษณ ถึงแม้ว่าในบัดนี้จะไม่ได้อยู่ในบังคับ
 พระมหाराชครุผู้เป็นใหญ่ในกรมดุษณอย่างหนึ่งอย่างใด สังกัดหมายหมู่ใดเลย
 ในกรมเหล่านั้นก็อยู่ในกรมดุษณ เจ้ากรมและขุนศาลตราการกับเบญหวัด
 อยู่ในกรมดุษณ หน้าที่ของแพ่งกลางแพ่งเกษมทั้งสองกรมนั้น กรมศาลที่จะ
 พิจารณาความเป็นกระบวนอันหนึ่งซึ่งเป็นตำแหน่งเดิม แต่ไปมีการอีกแผนก
 หนึ่งซึ่งต้องเป็นผู้วางบทในคำดุษณปรึกษา หน้าที่ทั้ง ๒ คือเป็นผู้พิจารณา
 ความอย่างหนึ่ง เป็นผู้วางบทอย่างหนึ่ง ถ้าคิดตามความเห็นในเชิงกฎหมาย
 อย่างไทยแล้วก็เป็นหน้าที่อันไม่ควรจะร่วมกัน แต่การที่เจ้ากรมแพ่งกลางแพ่ง
 เกشم ๒ คนนี้ ไม่มีหน้าที่วางบทลงโทษเช่นดุษณนั้น ควรจะเห็นได้ว่าแต่เดิมมา
 ดุษณคงจะปรึกษาชี้ขาดและวางบทลงโทษตลอดไปในชั้นเดียว แต่ลงมาจะเป็น
 ด้วยผู้ซึ่งเป็นปโรหิตใหญ่ซึ่งมีความรู้และสติปัญญาความทรงจำมากนั้นล้มตายไป
 ผู้ซึ่งรับที่แทนใหม่ไม่แคล้วจะต้องในกฎหมายซึ่งตั้งขึ้นไว้ หรือไม่มีสติปัญญา
 สามารถพอที่จะทำการให้ตลอดไปได้แต่ในชั้นเดียวนั้นอย่างหนึ่ง และเพราะเหตุ
 ที่พระเจ้าแผ่นดินตั้งพระราชบัญญัติเพิ่มเติมขึ้นตามกาลสมัยมากขึ้นเหลือที่จะจำทรง
 ไว้ได้ ดุษณผู้ซึ่งพิพากษานั้นวางโทษไปผิด ๆ ถูก ๆ หรือไม่ทันเวลาพระเจ้า-
 แผ่นดินจึงได้โปรดให้เจ้ากรมแพ่งกลางแพ่งเกษม ๒ คนนี้เป็นพนักงานที่จะพลิก

กฎหมาย เพราะฉะนั้นผู้ซึ่งเป็นผู้พิพากษาผิดชอบ แต่การที่จะตัดสิน
โทษอย่างไรนั้นตกเป็นพนักงานของเจ้ากรมศาลแพ่งทั้ง ๒ จึงได้ปรากฏชื่อ
เป็นผู้รับ เพราะเป็นผู้พิพากษาเปิดสมุดกฎหมายดังนี้ ถ้าจะคิดเอาศาลแพ่งกลางแพ่ง
เกษมทั้ง ๒ ศาลเป็นตัวอย่างว่า หรือแต่ในชั้นต้นแรกตั้งพระนครที่กล่าวมา
นั้น ตระลาการซึ่งมีอยู่ในศาลอื่น ๆ ทุกวัน จะรวมอยู่ในตุลากร กรมตุลากร
เป็นกรมยุติธรรมสำหรับพระนคร ก็ดูเหมือนจะพอว่าได้ แต่ภายหลังมา อำนาจ
ตุลากรไม่พอที่จะบังคับรักษาให้ศาลทั้งปวงอยู่ในได้บังคับ พิจารณาความให้
ตลอดทั่วถึงไปได้ ด้วยเหตุนี้ของต่าง ๆ ครั้นเมื่อจัดการในตำแหน่งขุนนาง เอา
ฝ่ายพลเรือนเป็นสมุหนายก ฝ่ายทหารเป็นสมุหพระกลาโหม และตั้งตำแหน่ง
จุลศตมภ์แก้ไขเพิ่มเติมใหม่ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงได้แยกศาล
จากกรมตุลากรออกไปแจกให้กรมต่าง ๆ คงไว้แต่ศาลแพ่งกลางแพ่งเกษมให้อยู่ใน
กรมตุลากร ๒ ศาล เพราะ ๒ ศาลนี้เป็นแต่ความแพ่งซึ่งเป็นความอ่อน ๆ อัน
ตุลากรจะพอมีอำนาจบังคับบัญชาตลอดได้ ความอื่น ๆ ที่มีความสำคัญ
แข็งแรง และเป็นความที่ประสงค์จะอุดหนุนราษฎรให้ความสะดวกโดยเร็วขึ้นกว่า
สามัญ จึงได้ยกไปแจกไว้ในกรมต่าง ๆ เพื่อให้เด่นชัดและอธิปไตยกระทั่ว
นั้น ๆ ช่วยบังคับบัญชาว่ากล่าวเร่งรัดโดยอำนาจไม่ไหม้ที่ติดขัดของ และ
ไม่ให้ชนศาลตระลาการทอดทิ้งความไว้ให้เนิ่นช้า แต่ความทั้งปวงนั้น ตั้งต้น
แต่ฟ้องไปถึงยังคงให้ตุลากรเป็นผู้ตั้งฟ้อง ถ้าขัดข้องด้วยความจะมีโดยมีคำประการ
ใด ก็ยังต้องมาหาอธิบดีตุลากร ที่สุดจนถึงพิพากษาขาดก็ยังคงให้ตุลากรเป็นผู้
พิพากษาขาด ท่านเสนาบดีและอธิบดีที่ได้เป็นเจ้าของศาลนั้น ๆ ไม่มีอำนาจที่
จะตัดสินความในศาลได้บังคับของตัวเด็ดขาดอันใดได้ เป็นแต่ผู้ที่จะช่วยให้ความ
นั้นได้กล่าวแก่กัน อย่าให้ติดขัดของที่จะเกิดขึ้นด้วยความและตระลาการ จะไม่
ทำการให้เดินไปเสมอ ๆ นั้นอย่างเดียว ถ้าหากว่าความคดีที่คดีเห็นว่าศาลทั้งปวง
แต่เดิมจะรวมอยู่ในกรมตุลากรนั้นจะเป็นการผิดไป ก็แต่เพียงได้แจกศาลต่าง ๆ

ได้ในกรมทั้งปวงเหมือนเช่นว่าในชั้นหลังแต่เดิมมาเท่านั้น ตัวเด็มาบดและอธิบดี
กับลูกขุนก็ยังมีอำนาจเป็นคณะแผนกกันดังเช่นว่ามาแล้ว ถ้าจะคิดเทียบดกับอย่าง
เด็มาบดว่าการยุติธรรมในประเทศอื่น ก็เป็นการกลับกันตรงมาแต่เดิมลูกขุนซึ่งด
เหมือนจะเป็นเด็มาบดกรมยุติธรรมนั้น กลับเป็นหน้าที่ผู้พิพากษา ส่วนกรม
ต่าง ๆ ที่รับคำสั่งบังคับบัญชาความไปไว้ในกรมนั้น กลับเป็นตัวเด็มาบดกรม
ยุติธรรมที่สำหรับจะให้เครื่องจักรในการพิจารณาความเป็นไปให้สะดวกอย่าให้หยุด
อย่าให้ขัดได้ การที่ว่ามานั้นเป็นพิจารณาแบบแผนเก่า ซึ่งจะให้คิดเห็นว่า ที่
ท่านจัดตั้งเป็นแบบแผนแต่เดิมนั้น ประสงค์จะจัดการอย่างไร แต่การภายหลัง
มานี้ เปลี่ยนแปลงต่อไปอีกเป็นอันมาก

ศาลทั้งปวงซึ่งปรากฏในพระธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายเก่า แต่นำดั่งดัย
ว่าจะแก้ไขใหม่หลายคราวตามเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป แต่มีดิมฉบับที่หนึ่งว่า
ฉบับนั้นเป็นเก่าฉบับนั้นเป็นใหม่ ดเป็นปน ๆ กันฉบับใหม่ก็แก้ไขเสร็จแล้วก็
ใช้ฉบับนั้นฉบับเดียว แบ่งกระทรวงดังนี้

๑. ความอุทธรณ์ยกว่าเป็น ศาลหลวง ได้พิจารณา แต่คำว่าศาลหลวงนั้น
ถ้าจะคิดเอาว่าเป็นพยานว่าศาลหลวงนั้นเป็นศาลดลูกขุนตามเช่นดั่งดัยว่าความจะรวมอยู่
ในดลูกขุน เช่นว่ามาแล้วแต่ก่อนก็ชอบดอยู่ แต่เหตุใดจึงมาแบ่งกระทรวงพร้อมดกับ
ศาลอื่น ๆ จะเป็นด้วยแก้ไขกันด้อย ๆ มาประการใดไม่ได้ความชัด แต่กระทรวงนั้น
ด้อยในกรมมหาดไทย ศาลนั้นเป็นศาลที่ความอุทธรณ์ทั้งในกรุงและหัวเมือง
ศาลเดียว ถ้าเป็นความหัวเมืองความอุทธรณ์ดะดการ เจ้าเมืองกรมการเป็น
ผู้ชำระอุทธรณ์ชนดะดการ ถ้าอุทธรณ์ผู้พิพากษาเจ้าเมืองกรมการที่ไม่ได้ดชอ
ในคำพิพากษาเป็นผู้พิจารณาอุทธรณ์ ถ้าจะอุทธรณ์เจ้าเมืองดต้องบอกอุทธรณ์ที่
ศาลหัวเมืองนั้นก่อน หัวเมืองนั้นชำระไม่ได้จึงเข้ามาฟ้องศาลหลวงประทับฟ้องไป
ศาลอุทธรณ์ ส่วนในกรุง ถ้าจะฟ้องอุทธรณ์ ก็ฟ้องศาลหลวง แล้วประทับไป
ศาลอุทธรณ์ แต่ครั้นภายหลังมา เพราะเหตุที่ด้อยความคั่งคางกันมาก ดลูกขุนไม่

สามารถที่จะทำการให้ตลอดไปได้ พระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดินจะให้เสนาบดีช่วยระงับทุกขร้อนของราษฎรให้แล้วไปโดยเร็ว จึงได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อธิบดีเจ้ากระทรวง รับเรื่องราวราษฎรอุทธรณ์กล่าวโทษเจ้าเมืองกรมการ และตระลาการในกรมนั้น ๆ ได้ ความอุทธรณ์ก็ไปเป็นเรื่องราวเดียวโดยมาก เมื่อท่านอธิบดีในกรมนั้นได้รับเรื่องราวแล้ว ก็ให้เบิกคู่ความเข้ามาตั้งตระลาการชำระในกรมตนเอง แล้วบังคับบัญชาตลอดไปจนถึงให้ลูกขุนปรึกษาวางบท ความอุทธรณ์ก็แยกออกไปหลายศาลไม่เฉพาะแต่ศาลอุทธรณ์อย่างเดียว

๒. ศาลอาญา ไปไต่ถามพระกลาโหม ซึ่งเขาศาลกันไปไว้ในพระกลาโหมนั้น สมุหพระกลาโหมก็ไม่อำนาจอันใดที่จะบังคับตัดสิน คงต้องมาให้ลูกขุนตัดสินทั้งสิ้น เหนือแต่เกิดรับเรื่องราวอุทธรณ์ใหม่ สมุหพระกลาโหมมีอำนาจรับเรื่องราวอุทธรณ์ตระลาการว่ากล่าวได้ ซึ่งเขาไปไว้ในกรมพระกลาโหมนั้นก็จะมีความประสงค์จะให้มีความอำนาจในการเกาะครองผู้คนให้แข็งแรงขึ้น เพราะความอาญาจำเลยยอมจะเป็นผู้อำนาจหรือเกาะโดยมาก

๓. กระทรวงอาญาจักร ซึ่งกำหนดไว้ว่าเป็นความหากันด้วยมิใช่ญาติ แก่ความต่างแต่การมิให้คู่ความ ศาลอยู่ในกรมมหาดไทยแต่ก็เป็นกระทรวงร้างไม่มีความตามกำหนดที่จะให้ศาลชำระ ภายหลังก็กลายเป็นศาลออกศาลหนึ่งอยู่ในกรมมหาดไทย ให้ชำระความอะไร ๆ ทั่วไปไม่มีกำหนด

๔. กระทรวงนครบาล ศาลนี้ก็เป็นความฟ้องศาลหลวงประทับฟ้องก่งตามแบบเดิม แต่เพราะเหตุที่กลัวจะฟ้องประทับมาได้เป็นการเินซ้ำ จึงได้ต้องเพิ่มเติมอำนาจเป็นเช่น ๆ คือว่า ถ้าใครผู้ร้ายปล้นสะดมเกิดขึ้น อำเภอกองทัพมาแจ้งความหรือเจ้าทรัพย์มาทำคำขึ้นสู่ตราบาดแล้วคำตราสิน เสนาบดีกรมพระนครบาลมีอำนาจที่จะบังคับให้ติดตามตัวผู้ร้ายมาพิจารณา และเจ้าทรัพย์ผู้ถูกบาตเจียนเรื่องราวต่อเสนาบดีกรมพระนครบาล รับเรื่องราวมาพิจารณาแล้วตั้งขึ้นให้ลูกขุนปรึกษาได้ความในกรมพระนครบาลนี้ ภายหลังมาเจือเป็นความรับสั่งโดยมาก ด้วยเหตุว่า

เมื่อมีผู้ร้ายปล้นสะดมฆ่ากันตายแห่งใด กรมพระนครบาลต้องนำความกราบบังคมทูล
 รับสั่งให้รีบเร่งชำระ เมื่อใดความประการใดมักจะต้องคดีขึ้นกราบบังคมทูลก่อน
 แลวดั่งให้ตั้งลูกขุนปรึกษา เมื่อใดคำปรึกษามาแล้วต้องนำขึ้นกราบบังคมทูลก่อนที่
 จะลงโทษอันหนัก เพราะฉะนั้นความจึงเจือเป็นความรีบตั้งโดยมาก การที่เป็น
 ดั่งนี้ ก็ด้วยพระเจ้าแผ่นดินจะทรงระบียบราบปรามผู้ร้ายให้ตั้งได้โดยเร็ว จึงต้องเป็น
 พระราชหฤศมาก แต่ก็เป็นความห่อเหี่ยว ถึงจะเป็นความนครบาลแท้ ถ้ามีอุทธรณ์
 บางเล็กน้อย กระทรวงที่ใดบังคับการห่อเหี่ยวนั้นเรียกความเข้ามา ณ กรุงเทพ ฯ
 แล้ว ถึงว่าใจที่จำเลยจะยอมความขึ้นอุทธรณ์ไม่ว่ากล่าวกัน คงแต่ความเดิมขึ้น
 นครบาลก็มักจะว่ากล่าวไปเสียแต่ในกรมนั้นต่อไปอีก ต่อเมื่อใดขัดข้องไม่สะดวก
 จึงไต่ลงไปกรมพระนครบาล หรือที่เป็นความที่ช้าหลวงในกรมนั้นออกไปชำระ
 ก็มักจะถือเอาเป็นเหมือนหนึ่งความรีบตั้ง ไม่ถึงกรมพระนครบาลเอาได้ชำระใน
 กรมและความเหือดนักปรึกษาถูกขุนได้เหมือนศาลนครบาลนั่นเองด้วย

๕. ศาลกรมวัง ชำระได้ทั้งความแพ่งอาญาและนครบาล ยกเสียแต่ความที่
 ถึงตาย จำเลยเป็นด้นไม่ว่าเป็นกระทรวงกรมวังทั้งด้น ด้นในซึ่งกำหนดไว้ตาม
 กฎหมาย ก็จะเป็นด้วยความประดังคึกเขาคนที่ใช้ชด้อยในพระราชวังเป็นด้นใน
 หรือทกรมอื่นโปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดิน แต่กรมซึ่งใดกำหนดไว้เดิมซึ่งเป็นเวลา
 อย่างหนึ่ง มาในเวลาบัดอย่างหนึ่ง ไม่เห็นว่าควรจะเป็นด้นในด้วยเหตุใด เช่นกรม
 ตำรวจ ทหาร กรมมรดกข้าพระดังของพระอารามนั้นก็มี ก็ไม่ยกถอนเสียคงเป็นด้นใน
 อยู่ตามเดิม ส่วนกรมที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ ที่ควรจะเป็นด้นในจริง ๆ บ้างที่โอนไปตาม
 กฎหมายเก่าเทียบเคียงคล้ายคลึงกัน ยกเข้ามาเป็นด้นในก็มี โดยมาก เช่นในกฎหมาย
 กำหนดข้าด้นเจ้าลูกเธอ ด้นเจ้าพระเจ้านานเธอไม่มีกรม ไม่ได้ว่าถึง
 พระองค์เจ้าภคเธอข้าพระองค์เจ้าซึ่งไม่มีกรมเข้าเป็นด้นในตามไปด้วย คลังก็เคยเป็น
 เครื่องตุ๋นให้คลังทั้งหลายเข้าเป็นด้นในทางด้น กรมแต่งและช่างด้นจะเป็นเครื่องตุ๋นให้
 กรมภูษามาตาเข้ามาเป็นด้นใน กรมมหาดเล็กเพราะเป็นคนใช้ชด้อยก็ยกเข้าเป็น

ส้มใน บรรดากรรมชนกรรมวงมาเป็นส้มใน แต่ตั้งชกวี ขรรณการ ราชบัณฑิต
อาลักษณ์ นีมาเป็นส้มในด้วยอะไรก็ไม่ทราบ ข้าพระสืบต้องพระอารามนั้นเป็น
ตัวอย่าง พาข้าพระในพระอารามต่าง ๆ ทวไปเข้าเป็นส้มในด้วยทั้งนั้น เพราะ
ฉะนั้นส้มในจึงได้มากจนจนเกินต้องการ แต่ไม่มีผู้ใดจะคิดเปลี่ยนแปลงด้วยเป็น
เดิ��ียงของกรรมวง ซึ่งมีผลประโยชน์น้อยกว่ากรรมอื่น ๆ ทั้งนั้น

๖. ศาลแพ่งกลาง ๗. ศาลแพ่งเกษม ต้องศาลขึ้นอยู่ในกรมลูกขุนตั้งเช่น
เข้ามาแล้ว แต่กรมลูกขุนก็ไม่มีอำนาจจะบังคับบัญชาอันใดในศาลต้องศาล
ภายหลังจึงต้องมีเจ้านายบางขุนนางบางไปเป็นอธิบดีนั้น ๆ รับเรื่องราวอุทธรณ์
ตราการได้ แต่ไม่เกี่ยวข้องอันใดกับหน้าที่ของเจ้ากรมที่เป็นผู้รับ เมื่อเจ้ากรม
ทั้งสองจะปรับผิดอย่างหนึ่งอย่างใดในความทงปวงเกล้าโทษที่อื่น

๘. กระทรวงมรดก แบ่งไปไว้ในกรมล้อมพระราชวัง แต่ความมรดกเป็น
ความที่เลวร้าย และเป็นความเงินทองมาก จึงได้ตั้งธรรมเนียมว่าฟ้องเป็นมรดก
กันในกรุง ให้พระยาประติฐิติศุภการซึ่งอยู่ในตำแหน่งมหาดเล็ก แต่เป็นผู้กำกับ
ศาลมรดกคดีฟ้องชนถวายก่อน ถ้ามีทนายมาก ๆ มักจะถอนมาให้ตำรวจบ้าง
กรรมวงบ้าง ขำระเป็นความรับผิดชอบไม่ได้เกี่ยวในศาลมรดกเดิม ถ้าเป็นหัวเมืองก็ต้อง
มีใบบอกเข้ามา ต่อเมื่อตราออกไปให้ชำระจึงชำระได้ หาไม่ต้องลงมาชำระที่
กรุงเทพ ฯ

๙. กระทรวงกรมท่ากลาง ดำหรับชำระความต่างประเทศกับคนไทย ศาล
เปลี่ยนแปลงไปมากเหมือนกับกรมว่าการต่างประเทศนั้นเอง คือแต่เดิมมักคง
จะว่าแต่กระทรวงคลัง ครั้นเมื่อเจ้าพระยาพระคลังว่าการต่างประเทศ จึงได้ตั้ง
กระทรวงว่าความต่างประเทศอีกกระทรวงหนึ่งในกรมนี้ ครั้นเมื่อภายหลังความ
ต่างประเทศมาก กระทรวงคลังนั้นขาดไป เติมกระทรวงต่างประเทศขึ้นนอก
ดังจะว่าต่อไปภายหลัง และกรมท่านั้นเมื่อก่อนนั้นได้ว่าความอุทธรณ์อย่างใหม่
กระทรวงหนึ่งด้วย

๑๐. กระทรวงกรมนา ว่าความนาและเครื่องทำนาและข้าวในนา ไม่ว่าความแพง อาญา นครบาล อย่างหนึ่งอย่างใด ซึ่งยกมารวมอยู่ในกรมนาทางต้นน^{๕๕} กเพื่อจะให้กรมนามีอำนาจที่จะรับความทุกข์ร้อนของชาวนาไม่ให้บ่อดยการทำนาเป็นการบำรุงไร่นาเหมือนกับที่ให้กรมวังชำระความตมใน เพื่อจะให้เป็นการเร่งการตรวจแก้ผู้ทบบราชการอยู่ใกล้ชดพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน แต่ไม่เป็นผลอันใดตชน^{๕๖} ได้จริงคงความประสงค์คงเป็นความตมัญอยู่อย่างนเอง และยังมีขอทเถียงกระทรวงกันอยู่กับคำตบตั้งชำระความผู้รายดักโค กระบือ ซึ่งจะได้ออกชอไป^{๕๗} ภายนอกนตวย

๑๑. ศาลกลังมหาสมบัติ ว่าความบรรดาทเถียงของดวยพระราชทรัพย์ทไปแต่คำตบภายหลังมา ก็คงได้ความว่าเฉพาะแต่ภาษีอากรชงชนอยู่ในกรมพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งอยู่ในอำนาจพระยาราชภักดี มิได้ทวไปใภาษีอากรชงชนในกรมอื่น ๆ ต่อกกรมอื่น ๆ ซึ่งได้เป็นเจ้าพนักงานคลังบังคับภาษีอากรกับศาลกระทรวง-^{๕๘} คลังชนในกรมนอกกรมตศาล ๆ ทุกกรม มวเศษหนอยหนึ่งถามความเรื่อง^{๕๙} รับเรื่องจ่ายเงินหลวง ศาลกระทรวงคลังมีอำนาจที่จะชำระได้ แต่คงได้ชำระแต่ความ^{๖๐} เล็กนอย ถ้าเป็นความใหญ่ก็จะมีตระดาการเป็นคำตบตั้งแยกออกไปต่างหากเป็นแต่ชาวคลังกำกับตวย เพราะฉะนั้นความศาลพระคลังมหาสมบัติ เป็นความ^{๖๑} เรืองราวโดยมาก ไม่ใครจะมีฟ้องประทบ

๑๒. ศาลกระทรวงธรรมกร ยังคงอยู่ตามเดิม แต่ขอขบตีในศาลนั้นไม่ใคร่จะเป็นคนมีอำนาจ จึงได้มีเจ้านายไปกำกับเล้มอมามิได้ขาด ถ้าเป็นความสำคัญ^{๖๒} เช่นความปราชิกก็มักจะเป็นความรับตั้ง และเมื่อถึงตตดินพระเจ้าแผ่นดินก็ทรง^{๖๓} ตตดินเอง ไม่ได้ให้ลูกขุนปริกษาวางบทโดยมาก

๑๓. กระทรวงสัสดี คงอยู่ตำแหน่งเดิม แต่ความเลหหัวเมืองไม่ใคร่จะได้^{๖๔} ตตดิน ดังเหตุความาแต่หลังน ศาลนี้เป็นความเรือง ราวมากกว่าฟ้องประทบ^{๖๕} เหมือนกัน

๑๔. ศาลกระทรวงแพทย เป็นอันเลิกขาดไม่มี ด้วยข้อความที่จะหา
ให้ถูกต้องในพระธรรมนูญนี้ ก็ไม่มีใครจะมีใครฟ้อง มีบางคนที่ไปอยู่ในกรม
เมืองและกรมอื่น ๆ ตามแต่ข้อความจะคดีไป

ศาลซึ่งได้กำหนดมาในพระธรรมนูญอยู่ ๓๔ กระทรวงเท่านั้น แต่มีศาล
เพิ่มเติมขึ้นอีกตามเวลาต้องการ ไม่พอที่จะว่าความทั้งปวงต่อไป

คือศาลในกรมท่านั้น แยกออกไปอีกตามกระทรวง คือความเงินต่องเงินเป็น
กระทรวงกรมท่าซ้าย ความแขกต่อแขกหรือแขกเป็นจำเลย เป็นกระทรวงกรม
ท่าขวา ยกเสียแต่ความนครบาล ศาลกรมท่าซ้าย กรมท่าขวา พระยาโชฎิกกราช
เศรษฐี พระยาจุฬาราชมนตรีเคยรับเรื่องราออุทธรณ์ในศาลอยู่บ้าง แต่เมื่อไม่
กล่าวให้ตลอดได้ก็ไปร้องต่อเสนาบดีกรมท่ากลาง ว่ากล่าวบังคับบัญชาได้อีกชั้นหนึ่ง
ถ้าเป็นฟ้องประทับแล้ว ก็หาหรือลงมือได้ตรงทีเดียวเหมือนกระทรวงเดิม ไม่เกี่ยว
ของอันใดกับเสนาบดีกรมท่า แต่ศาลต่างประเทศซึ่งเป็นศาลอยู่ในกรมท่าอีกศาลหนึ่ง
นั้น เป็นศาลตั้งขึ้นใหม่ เมื่อทำสัญญาด้วยนานาประเทศ ยกเป็นศาลรับตั้ง มีอำนาจ
ที่จะพิจารณาความที่โจทก์เป็นคนต่างประเทศ ไม่ว่าความแพ่งอาญาจนครบาลอย่างใด
ลูกขุนไม่ได้ตั้งฟ้อง ไม่ได้ปรึกษาชาติเหมือนศาลอื่น ๆ คงส่งตั้งฟ้องขึ้นมาแล้ว
พิจารณา การที่จะปรึกษาคดีดินดงไทยเป็นลักษณะอยู่ในลูกขุนผู้เดียว ซึ่งยก
ตำแหน่งขึ้นใหม่ เป็นพระพิพากษานานาประเทศกิจ เมื่อความนั้นจะต้องอุทธรณ์
มาที่เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ๆ มีอำนาจที่จะตัดสินยกถอนคำตัดสินเดิมขึ้นได้ เป็น
ศาลเดียวซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับลูกขุน ณ ศาลหลวงเลย

ศาลรับตั้งชำระความลักษณะ มา โค กระบือ เป็นศาลแยกมาแต่กรมพระนคร
บาลให้กรมพระตำรวจช่วยชำระ แต่ไม่ได้ขึ้นกรมพระนครบาลเหมือนอย่างแยกศาลใน
กรมท่า เพื่อจะปราบปรามผู้ร้ายลักษณะ มา โค กระบือซึ่งมีชุกชุมขึ้นคราวหนึ่ง แต่
เคยงดติดต่อมา ศาลนั้นมักจะเป็นการแก่งแย่งกันอยู่กับกรมบาง ด้วยกรมบางเข้าใจ
ว่าความโคกระบืออยู่ในศาลนั้นทั้งต้น แต่ทรงพระนิย แยกจากนครบาลเท่านั้น ศาลนั้น

อำนาจเป็นค่าตัวตั้ง ขัดข้องอันใดกราบทูลได้ แต่ถูกขุนก็ยังเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ไม่ขาดไปทีเดียว เหมือนค่าตัวต่างประเทศ

ยังมีอีกค่าหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นใหม่ เพราะเจ้านายและเชื้อสายในราชตระกูลมีมากขึ้น จึงได้ตั้งขนออกกระทรวงหนึ่ง สำหรับชำระความในราชตระกูล ไม่ว่าจะเป็นโจทก์เป็นจำเลย ไม่ว่าความอย่างไรโดยกตัญญูแต่ความถึงตาย ค่าตัวซึ่งได้ออกชื่อมาแล้ว เหล่านี้ เป็นค่าตัวซึ่งมีหน้าที่ชำระความนั้น แล้วฟังคำตัดสินของลูกขุนทั้งต้น เว้นแต่ค่าตัวต่างประเทศที่เข้ามาแล้ว กับที่เป็นความเรื่องราวซึ่งอธิบดีมีอำนาจรับขึ้นใหม่ อธิบดีตัดสินเอาเองบ้าง ให้ลูกขุนตัดสินบ้าง

การซึ่งจัดค่าตัวแยกกระทรวงไปตามกรมต่าง ๆ แต่คงให้ลูกขุนเป็นผู้พิพากษาคัดสินเช่นกัน ก็เป็นความประสงค์ชนชั้นที่จะแก้ไขการขัดข้องที่ศาลจะไม่มีอำนาจเรียกหาข้อความมาว่าหรือจะให้ข้อความก่อกวนอำนาจศาลด้วยมีอธิบดีเป็นใหญ่ได้บ้างกับบัญชา และมีให้ขุนศาลตระดาการรับผิดชอบเช่นแต่เดิมไม่ว่าความ การที่แก้ไขนั้นก็จะไปได้คราวหนึ่ง แต่ครั้นภายหลังมาท่านอธิบดีที่เจ้ากระทรวงได้บังคับศาลนั้น ๆ ถือเสียว่าแล้วแต่ตระดาการและลูกขุนจะว่ากล่าวไป ไม่เอาธุระรักษาการตามหน้าที่ซึ่งมันออกไปใหม่ และประกอบด้วยการที่ลูกขุนจะพิพากษาคัดสินความให้แล้วไปโดยเร็วไม่ได้ด้วย ถ้อยความก็เกิดรุงรังมากขึ้น จึงต้องมีอุปบายแก้ไขยอมให้อธิบดีนั้น ๆ รับเรื่องราวกล่าวโทษอุทธรณ์ตระดาการในศาลนั้น ๆ ฝ่ายที่ลูกขุนบังคับบัญชาไปไม่อุปการใดซึ่งเคยมาร้องฎีกาทีเดียวนั้น ก็ใหม่แม่งกล่าวสำหรับรับเรื่องราวตรวจคาปึกษาลูกขุนอีกชั้นหนึ่ง เมื่อจัดการดังนี้ ข้อความอุทธรณ์ห่อเมือง ซึ่งแต่ก่อนต้องฟ้อง ณ ศาลหลวงแห่งเดียวก็กลายเป็นเรื่องราวร้องต่อเจ้ากระทรวงทั้งต้น ต่อเจ้ากระทรวงไม่รับเรื่องราวนั้นจึงจะได้นำฟ้องต่อศาลหลวง ๆ ก็ต้องประทับกลับลงไปกระทรวงนั้นเอง ไม่ได้ประทับไปศาลอุทธรณ์ดังเช่นแต่ก่อน และวิธีอุทธรณ์ด้วยเรื่องราวนั้น จะเป็นอุทธรณ์มิเป็นอุทธรณ์ก็แล้วแต่ท่านอธิบดีในกรมนั้น ตัวท่านอธิบดีบางข้างเคยบ้าง เพราะเรื่องราวกล่าว

หาเกินความจริงให้เข้าลักษณะอุทธรณ์หรือเพราะความผิดอ ๆ ไปบ้าง ก็มีตราไป
ให้ตั้งจำเลยผู้ต้องอุทธรณ์และความเดิมลงมาพิจารณา ณ กรุงเพฯ ได้พิจารณา
ตามชั้นอุทธรณ์บ้าง ฝ่ายจำเลยชี้ความแก้ความอุทธรณ์ยอมกันแก้ไขก็เสียบ้าง
ความเดิมหนักตกอยู่ในศาลกระทรวงมหาดกรุงเพฯ เมื่อเป็นช่องคังความหม่อม
ชำระไปได้เพียงเล็กน้อยเท่าใด ถ้าความเห็นจะเสียทงทกตงมาอุทธรณ์เสีย
ที่กรุงเพฯ ได้เบิกความเดิมเข้ามา ถ้าความอุทธรณ์รายใดที่ได้อีก ความ
รายหนักไม่เวลาจะพิจารณาแล้ว ด้วยความบิดพลิ้วและเฉื่อยและของกระดากการ
บ้าง ด้วยอำนาจของคำความตามกฎหมายมีทางที่จะชักเชือนเข้าให้ช้าไปบ้าง ความ
หนักไม่แดงดังได้ เป็นช่องทศความผู้ทำความทุจริตจะถือเสียอย่างใด ๆ ก็ลงมา
อุทธรณ์เสียให้ความเห็นช้าไป ข้างฝ่ายเจ้าเมืองกรมการทเป็นผู้ทุจริตก็ถือเสียว่า
ถึงอย่างไร ๆ ความก็คงชำระไม่แดงไม่เวลาแพ้อุทธรณ์ ต่างคนต่างประพฤติ
ความทุจริตคงอยู่ตามเดิมหรือยังขึ้นไปกว่า ฝ่ายแม่กองทตงชนไว้สำหรับกันลูกขุนผิด
นั้นเล่า เมื่อได้รวบรวมเรื่องราวกล่าวโทษคำปรึกษาแล้วเรียกจำนวนและคำลูกขุนปรึกษา
มาตรวจ ถ้าวจะได้มาตรวจและตรวจแล้วแต่จะร้องรักษานาน ถ้าวจะตรวจเห็นว่า
ลูกขุนว่าชอบลงเห็นไปด้วยก็มีอำนาจเท่ากับเป็นลูกขุนอีกชั้นหนึ่ง ไม่อำนาจ
ที่จะบังคับคำความซึ่งไม่ยอมมาเลย แต่คำลูกขุนนั้นให้ยอมอย่างไรได้ เพราะถ้าจะมา
ร้องฎีกาตัดสินผิดชอบก็มีโทษเช่นเดียว เท่ากับที่ไม่ฟังคำพิพากษาชอบของลูกขุน
ถ้าแม่กองเห็นความไปอย่างอื่น ก็เป็นช่องทศความจะลงด้วยว่าแม่กองว่าอย่างหนึ่ง
ลูกขุนว่าอย่างหนึ่งมาร้องฎีกา เมื่อเรื่องผิดก็มีโทษเพียงไม่ฟังคำปรึกษาที่ชอบ
เหมือนกัน แม่กองลูกขุนก็ไม่ใช่การมีประโยชน์อันใดดังกล่าวย่างเดียว ความจะแดง
ด้วยแม่กองตั้งเรื่องหนึ่งก็เกือบจะไม่ เป็นแต่ชนสำหรับจะให้คำความชักฉวยความ
ให้ช้อกชนหนึ่งเท่านั้น ส่วนความที่จะแดงได้จริงนั้นต้องมาแดงอยู่ช่นถ้อยฎีกาโดย
มาก เมื่อเป็นดังฎีกาเดือนหนึ่งถึง ๑๓๐ } ฉบับ พระเจ้าแผ่นดินแจกพระราชทานให้
ตำรวจชำระเป็นคำดรับตั้ง ก็ชำระเรื่อยไปทงความอุทธรณ์และความเดิมบ้าง ชำระ

แต่ชนอหรรณบ้าง แจกให้เล่นตามกรรมไปว่ากล่าวซ้ำบ้าง เมื่อมีราชการ
น้อยก็ไต่ทรงตัดสินขอความเหล่านั้นไปได้ เมื่อราชการอื่น ๆ มากขึ้นก็ไม่เวลาทรง
ตัดสินความซึ่งมีผลประโยชน์ต้องพ้นได้ ต้องตั้งศาลฎีกาเลือกเอาพระบรมวงศานุวงศ์
ข้าราชการเป็นท้าววงพระราชฤทัยขึ้นเป็นแม่กองตรวจตัดสินแม่กองหนักของเรียก
จำแนกและคำปรึกษามาตรวจเหมือนกับแม่กองชนลูกขุนอีกเที่ยวหนึ่ง ครั้นตัดสิน
ไปบางเรื่องก็ความก็ไม่ยอมตามคำตัดสินนั้น กลับเข้ามาถวายฎีกาถ่วงโทษ
ตระลาการศาลฎีกา จนต้องทรงตรวจตัดสินเอง จึงจะเป็นอันสำเร็จเด็ดขาดได้ก็มี
แต่ที่แล้วแต่สำเร็จไปได้ในชนศาลฎีกานั่นก็มาก โดยมาก เมื่อจะว่าตามความจริงแล้ว
ก็เกือบจะเหมือนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวที่จะพิพากษาเด็ดขาดทวงไปทั้งสิ้น ที่สุด
จนการทให้ขอขบัตในกรมต่าง ๆ ถ้ากับศาลและรับเรื่องราวได้แล้วตระลาการจะ
บัตหมายเอาข้อความมาว่าความบางทีก็ไม่ได้ตัวมาว่าความ ด้วยขัดขวางแอบอิงอยู่
ในทามผู้มีอำนาจมบรรดาศักดิ์ และคอยเอียงเอวบ้าง อธิบัตที่เป็นผู้บังคับศาลนั้น ๆ
ก็ไม่บังคับบัญชาตลอดไปได้ พระเจ้าแผ่นดินต้องให้ตำรวจเป็นผู้รับขัดข้อง ซึ่ง
ตระลาการหาขึ้นปรึกษาลูกขุน ๆ เห็นว่าเป็นขัดข้องแล้วจึงได้ส่งมาให้ผู้รับขัดข้อง
ตำรวจผู้รับขัดข้องนั้นไปเกาะจำเลยตั้งศาลตามคำลูกขุนปรึกษา ถ้ายังไปทำการ
ไม่ตลอดได้ก็ต้องกราบบังคมทูล ให้พระเจ้าแผ่นดินทรงเอะอะเองจึงได้ตัวจำเลยมา
ว่าความ เมื่อเป็นการอยู่ดงนี้ก็เป็นภาระเหลือกำลังที่พระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวจะ
พิพากษาความทั้งแผ่นดิน และตรึงครองราชการอื่น ๆ บังคับให้ตลอดไปได้

การซึ่งเป็นเหตุดังนี้ ก็เป็นด้วยวิริยะบวณพิจารณาความอย่างเก่าเป็นทาง
ยดยาวอย่างหนึ่ง เพราะลูกขุนตระลาการผู้พิจารณาพิพากษาทงป่องต้องหาผล
ประโยชน์เพียงชีวิตในทางความตนเอง ผลประโยชน์ที่จะได้นั้นก็โดยรอบ ๆ เช่น ๆ
หัววด ๆ หน่อ ๆ เหมือนกรรมพระนครบาลที่กล่าวมาแล้ว ข้าราชการซึ่งเป็นคนดี ๆ
ก็ไม่ใคร่มีความปรารถนาในตำแหน่งในกรมเหล่านั้น ด้วยมกรรมอื่นที่จะได้ผล
ประโยชน์มากและสะดวกดีกว่ากรมเหล่านั้น คนดี ๆ จึงหันมาหาประโยชน์ในทางนี้

อย่างหนึ่ง เพราะคนซึ่งเป็นลูกขนตระการเป็นคนเข่นฆ่ามาแล้ว จึงต้องมีข้อ
บังคับบีบบังคับกันมาก จนเหมือนหนึ่งตระการอยู่ในบังคับถูกความ จะยอมให้
แตกได้ไม่ยอมให้แตกได้ มีอุบายที่จะชักถ่วงรื้ออย่างหนึ่งอย่างหนึ่ง อธิบัต
ผู้ซึ่งบังคับการในกระทรวงนั้น ๆ เล่าก็ไม่ใคร่มีใครเป็นพระได้ใจจะให้ถ้อยความ
ในกรมเบาบางไปด้วยไม่มีประโยชน์อันใดคุ้มค่าเหนื่อยตั้งว่าภาษีอากรไม่ได้ การ
ในกรมลูกขุนหรือจะว่ารวบยอดว่าการในกรมยุติธรรมทั้งปวง ซึ่งแยกไปเป็น
หลายกรมจนถึงได้ทอดโทรมเล็ดมทรมมาช้านาน พ้นกำลังที่จะแก้ไขให้ดีขึ้นใน
แบบเดิมได้ จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงของกระทรวงยุติธรรมใหม่
ให้เป็นทางอันคิดคราญด้วยตลอดเรื่อง ไม่เป็นแต่คิดขยายแก้ไขครั้งคราวหนึ่ง
การตำแหน่งยุติธรรมในเมืองไทยนี้ เปรียบเหมือนเรือกำปั่นที่ถูกเพลิงและปลวก
กินผุโทรมทั้งลำ แต่ก่อนท่านนหม่อมหลวงแห่งใดเข้าไปตามอดยาแต่เฉพาะที่
ตรงส่วนหนึ่ง ท่อนใดโทรมลงไปอีก ครั้นช้านานเข้าก็ถึงชำรุดหนักลงทั้งลำ เป็น
เวลาสมควรที่จะต้องตั้งกงขนกระดานใหม่ให้เป็นของมั่นคงถาวรสืบไป และเป็น
การสำคัญยิ่งใหญ่ว่าจะต้องรีบจัดการโดยเร็ว หากไม่ก็จะต้องจมลงด้วยยุบไป
เหมือนเรือกำปั่นที่ชำรุดเหลือที่จะเยียวยา จนต้องจมลงฉะนั้น

กรมธรรมการสังฆการี ตามตำแหน่งเดิมเป็นกรมใหญ่ ได้ตั้งกรรมการ
หัวเมืองว่าความ พระสงฆ์ต่อพระสงฆ์หรือพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ไม่ว่าความ
อย่างไร อำนาจของกรมธรรมการที่เป็นอยู่บัดนี้ ก็ไม่สู้ผิดกันกับแต่ก่อนมากนัก
เป็นแต่ไม่มีอำนาจที่จะตั้งกรรมการหัวเมืองขาดไปพร้อมกับกรมอื่น ๆ แต่กรรมการ
หัวเมืองก็ยังมิหนึ่งต้องบอกข่าวคราวเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างพระสงฆ์หัวเมือง
บางอย่าง ๆ ราย แต่กรมธรรมการมักจะได้พุดจากกับพระสงฆ์เจ้าคณะตามหัวเมือง
นั่นเองเสียโดยมาก ถ้าเจ้าเมืองกรมการเมืองใดจะขอตั้งเจ้าคณะหัวเมือง ก็ยังมี
ไปบอกมาที่กรมธรรมการนั้นด้วย คงอยู่อย่างแต่ก่อน แต่ตำแหน่งใหญ่คือที่พระยา
พระเจดีย์นั้นไม่ได้ตั้งมาแต่ช้านาน ด้วยผู้ซึ่งจะเป็นขุนนางในตำแหน่งกรรมการ

น: ดเหมือนจะต้องใช้ผู้ซึ่งดัดในทางวัด ๆ ผู้ซึ่งดัดในทางวัด ๆ เช่นนั้น ก็คงจะ
ต้อง ใช้คนที่เป็นคนบวชอยู่นานเวรว่างว่างไปไม่สมควรเป็นขุนนางผู้ใหญ่ จึงได้
ลดตำแหน่งมคคณาน้อยลง คงใช้เจ้านายไปกำกับอยู่เดี๋ยวนั้น

ส่วนกรมราชบัณฑิตซึ่งดัดเหมือนหน้าที่จะรวมอยู่ในกรมธรรมการ ก็แยกไป
เป็นกรมหนึ่งต่างหากไม่เกี่ยวข้องกัน กรมธรรมการมีแต่ที่จะว่าความพระดังข้ออย่าง
เดียว กรมราชบัณฑิตเป็นหน้าที่ที่จะบอกหนังสือพระดังแยกไปส่วนหนึ่ง มี
หน้าที่รวมกันแต่ในเวลาพระดังมาแปลพระปริยัติธรรม ต้องเป็นผู้กำกับตรวจ
ตราด้วยกันทั้งสองกรม ถ้าจะว่าตามความคิดแบ่งตำแหน่งอย่างต่างประเทศ กรม
ดังการเป็นกรมธรรมการหรือกรมคำด้น กรมราชบัณฑิตเป็นกรมศึกษาธิการ
ควรที่จะรวมอยู่ด้วยกันแผนกหนึ่งได้ และการตั้งสอนวิชาหนังสือไทยนั้นธรรมเนียม
ในไทยนั้นอาศัยเรียนในวัดเป็นต้นแต่โบราณมา แต่ผู้ปกครองแผ่นดินหาได้จัด
การอุดหนุนอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ จนตกลมาภายหลังจึงได้เกิดบอกหนังสือ โรงทาน
ขึ้น แต่การที่บอกหนังสือ โรงทานนั้นเป็นแต่ส่วนพระราชกุศล ซึ่งจะให้พร้อม
บริบูรณ์ในทางเฉพาะพระราชกุศลนั้นอย่างเดียว ไม่ได้เป็นการมุ่งหมายที่จะตั้งสอน
ชนทั้งปวงทั่วไปตลอดมา จนถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ จึงได้เกิดตั้ง โรงเรียนในกรมทหาร
มหาดเล็กศึกษาพระองค์ โรงเรียนนั้นขึ้นอยู่ในกรมทหาร ครั้นภายหลังเกิด
โรงเรียนนั้นทอทยาน ก็เป็นการจรรจัดขึ้นใหม่ ตั้งกอมมิตตีเป็นผู้จัดการแยกออก
ไปอีกแผนกหนึ่งไม่เกี่ยวกับโรงเรียนทหาร การนั้นก็ไม่เรียบร้อยได้ ภายหลัง
จัดการโรงเรียนส่วนกุหลาบ ยกโรงเรียนทหารไปสมทบ และคิดจัดตั้งโรงเรียน
ตามพระอารามต่าง ๆ จึงได้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นใหม่อีกกรมหนึ่ง แยกการเบิก
จ่ายทั้งปวงออกเป็นส่วนหนึ่งจากกรมทหารมหาดเล็ก การของกรมศึกษาธิการมีมาก
ขึ้นและยังจะต้องมีมากต่อไปภายหน้า เพราะความคิดที่จะฝึกหัดวิชาคนทั้งปวงทั่วไป
กรมนี้จึงจะต้องเป็นกรมใหญ่อีกกรมหนึ่ง มีการคล้ายคลึงหรือจะจดกันกับกรม
ราชบัณฑิต ถ้าจัดการรวบรวมกันให้ตลอดได้ก็จะเป็นการมีประโยชน์มากขึ้น

อนึ่ง กรมหมอนั้น แต่เดิมเป็นหมอลำสำหรับว่าความพวกหนึ่ง มีเจ้ากรม
ซ้ายขวาปลัดทูตต้องซ้ายขวาปลัดนั่งศาลซ้ายขวา อีกพวกหนึ่งเป็นหมอโรงพระ
โอสถ แต่พวกแรกนั้นเล็กเสีย ไม่ได้ว่าความตามทิวามาแล้ว แต่ยังคงแบ่งเป็น
ต้องพวกอยู่ พวกหนึ่งเรียกว่าหมอลำดา พวกหนึ่งเรียกว่าหมอโรงใน คำซึ่งเรียก
ว่าหมอลำดานั้น จะใช้สำหรับหมอพวกที่ว่าความมาแต่เดิมเป็นพวกหมอนั่งศาลหรือ
จะเป็นหมอนอก สำหรับจ่ายรักษาพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการตามที่เข้าเฝ้าจนอยู่
โดยมากก็ไม่ได้ความแน่ แต่หมอโรงในคือโรงพระโอสถนั้นคงเป็นหมอลำสำหรับเจ้า
แผ่นดิน แต่ถึงจะอย่างไรๆ ในการที่ใช้อยู่ปัจจุบันนี้ ไม่ได้เลือกว่าหมอลำดาและ
โรงพระโอสถใช้ปนกันไปหมดตามแต่ต้องการ ถ้าจะคิดอีกอย่างหนึ่งว่า จะมีโรง
หมอลำสำหรับราชวรทั้งปวง จะใช้หมอลำดา ก็ไม่ปรากฏว่าโรงหมอลำเช่นนั้นมาแต่
ก่อนเลย พังมาขึ้นแต่โรงหมอลำที่ท้าวพระ สำหรับรับคนในพระบรมมหาราชวังป่วย
เจ็บ แต่ภายหลังก็กลายเป็นเรือนหมอยุ่ไม่ได้คงตามทิวาเดิม และมีโรงรักษาคณ
เจ็บหนัก โรงธรรมวัดสุทัศน์ก็เป็นการย่อ ๆ เล็กน้อยแล้วเลิกไป พังจะเกิดโรง
พยาบาลซึ่งตั้งขึ้นใหม่เร็ว ๆ นี้ การโรงพยาบาลคงจะให้แพร่หลายไปทั่วพระราช
อาณาเขต ก็คงจะต้องเป็นการใหญ่ จะต้องใช้หมอลำประจำโรงพยาบาลนั้นมาก
กรมหมอนคงจะต้องแยกเป็นสองส่วนอย่างเดิม แต่จะต้องมีจำนวนมากขึ้น

กรมพระอาลักษณ์นี้ ในตำแหน่งศักดิ์นั้นก็นับเป็นกรมใหญ่ มีปลัดทูตต้อง
ปลัดนั่งศาล แต่ในพระบรมมณูหาได้แบ่งกระทรวงไว้ว่าเป็นพนักงานว่าความ
อย่างใดไม่ เหมือนกันกับกรมตำรวจ ท้าวพระยังมีท้าวัดกษัตริย์ไต่เกยวข้องในความก็แต่
เพียงชั้นผู้หนึ่งคือสำคัญ ซึ่งหมายเรียกไปเป็นเฉพาะตัวต้องสำบาณเหมือนกันเป็น
พยานผู้หนึ่งเท่านั้น แต่ตำแหน่งราชกวรอื่น ๆ นอกจากเรื่องความถูกต้องข้างจะหลวม
มากไม่ดัดกับที่เป็นตำแหน่งใหญ่ ในตำแหน่งดวงตราซึ่งมีในพระบรมมณู ว่า
พระราชทานให้ไว้ตำราชำพระโยมสังข์ไร่นาอากรแก่ผู้ใด ๆ ไซ้ ให้ปิดตราในต้น
พระตำราอัน ปิดดบครั้งประจักษ์ออกสู่พระราชดำذن ดังอักษรเลขหัวเมือง ในการ

ซึ่งหาได้ในราชธรรมนูญ พระอาตักษณโกไม่ได้ทำอันใด จนตั้งอักษรเลขหัวเมือง
ก็พลอยเลิกไปด้วยกับกรมทั้งปวงคราวเดียวกัน ราชการซึ่งกรมพระอาตักษณ
โกทำอยู่นั้นเมื่อเวลายังไม่ได้ใช้หนังสือชุกชุมเช่นทุกวันนี้ ก็จะมีแต่รักษากฎหมาย
ฉบับ ๑ และเป็นผู้จารึกสุพรรณบัฏ หมายถึงขุนนาง เขียนพระราชดำรัสกับคัด
เขียนหนังสือต่าง ๆ มีบทกลอนเป็นต้น จนตำแหน่งราชการของกรมอาตักษณโก
เป็นสำคัญอันใด เจ้ากรมก็มักคิดนัดหย่อนลงมาเหมือนกรมธรรมการ เมื่อมี
การใช้หนังสือซึ่งกรมราชการมากขึ้นตามลำดับเดิม แต่ด้วยการซึ่งมีหนังสือตอบไป
มาในออฟฟิศเจ้าแผ่นดิน ก็ไม่ได้อยู่ในกรมอาตักษณโก เกิดออฟฟิศหลวงขึ้นต่าง
หาก แต่เจตนาเนื่องกันเพราะต้องใช้คนผู้อยู่ในกรมนี้ พระราชัญญจักรซึ่งเป็น
พนักงานของภาษามาลากับมหาดเล็กมาแต่ก่อน ก็ตกอยู่ในออฟฟิศหลวงเป็นพนักงาน
ที่จะประทับ ออฟฟิศหลวงจึงเป็นตำแหน่งสำคัญใหญ่ เพราะเป็นที่รวบรวมราชการ
ทุกหมู่ทุกกรมบรรดาที่ใคร่กราบทูลเจ้าแผ่นดิน และรวบรวมพระราชหัตถเลขา
บรรดาที่ใคร่ถึงราชการทั้งปวงทูลไป และเป็นผู้รับพระบรมราชโองการถึงราชการ
ไปได้ทุกกรม ถ้าเรียกออฟฟิศหลวงว่าเป็นกรมอาตักษณโกแล้วก็นับว่าเป็น
กรมใหญ่กรมสำคัญซึ่งจะไม่มีไม่ได้ ในราชการซึ่งเป็นอย่างทุกวันนี้

กรมพระคลังต่าง ๆ มีกรมพระคลังมหาสมบัติเป็นต้น ในกรมพระคลัง
มหาสมบัติซึ่งมีหน้าที่ประการใดในการซึ่งจะเรียกเร่งพระราชทรัพย์ของหลวง และที่
จะว่าความอันเกี่ยวของด้วยพระราชทรัพย์ ได้กล่าวมาข้างต้น ๆ นั้นแล้ว บัดนี้จะ
ว่าด้วยการซึ่งเปลี่ยนแปลงไปใหม่ไปเช่นหลัง ๆ จนถึงตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ รวม
พระคลังสินค้าคลังในซ้าย คลังในขวาต่อไป จะต้องว่าด้วยคลังสินค้าก่อน กรม
พระคลังสินค้าเกิดขึ้นด้วยการแต่งตำแหน่งเป็นพนักงานอันหนึ่งซึ่งตั้งขึ้นใหม่พร้อม ๆ
กับกรมท่าซ้ายกรมท่าขวา เพราะว่าแต่ก่อนเจ้าพระยาพระคลังเป็นผู้แต่งตำแหน่งไป
ค้าขายต่างประเทศ กรมพระคลังสินค้าจึงได้เนื่องอยู่ในกรมพระคลัง เป็นพนักงาน
สำหรับที่จะรับของด้วย ซึ่งเกณฑ์ไปตัวหีบมาเป็นสินค้าดังลงตำแหน่ง และเป็นผู้จัด

แต่เดิม จึงได้เป็นพนักงานผูกปจนภายหลังเมื่อเลิกการค้าต่างประเทศ กรม
พระคลังต้นคางได้มีราชการแต่เพียงรับของด้วยบรรณการ ซึ่งเกณฑ์ให้ตั้ง
สำหรับตั้งต่างประเทศ และจ่ายของเหตุนั้นแก่นายด่านนายงานบางเล็กน้อย เป็น
เจ้าจำนนวนภาษีเป็นเจ้าพนักงานผูกปจนไม่มีราชการอื่นโดยอันอื่น ส่วนคลังในซ้าย
คลังในขวา อีกสองคลังนี้ ได้วาอากรของเก่าบางเล็กน้อย แต่ทั้งสองคลังต้องคลังนั้น
โดยความมุ่งหมายที่จะให้เป็นผู้จัดซื้อของสำหรับจ่ายนายด่านทำการโยธา และจ่าย
ราชการเบ็ดเสร็จได้โดยเร็วไม่ต้องคอยซื้ออยู่ให้เสียเวลา คล้ายกันกับคลังสำหรับ
ราชการทั่วไป ด้วยการที่หลวงด่านขออย่างเก่าใช้เกณฑ์คนมาทำไม่ต้องออกเงินค่า
แรงคงจ่ายแต่สิ่งของให้ทำ ผู้ซึ่งเป็นนายด่านทำงานนั้นไม่ต้องเลือกว่าเป็นช่างหรือ
ไม่เป็น หากแต่ผู้ใดซึ่งเป็นคนบังคับบัญชาไพร่ให้ทำงานได้แข็งแรง และหมั่นตรวจ
ตราไม่ให้คนหลอกลวงจากเงินได้แลกเปลี่ยนนายด่านได้ เพราะนายด่านไม่เป็นคนเข้า
ใจในการช่างจึงต้องมีนายช่างคนหนึ่ง มีพระยาราชสงครามเป็นต้น สำหรับให้ตัว
อย่างกะล่อนที่จะทำ เพราะนายด่านไม่ชำนาญในการค้าขาย ไม่รู้เบาะแฉที่จะไปซื้อ
ของอันต้องกาไว้ทำงานหรือไปซื้อได้ก็ไม่รู้ว่าค่าถูกแพงเพียงเท่าใด จึงได้ให้มี
พนักงานที่เข้าใจราคาของสำหรับจัดซื้อของสะสม ไม่ต้องให้เหตุนั้นขอลำบาก
และซื้อในเวลาที่ของแพง เพราะไม่ต้องเป็นการรบกวนที่จะจัดซื้อด้วยเป็นแต่ของ
รองราชการ จึงได้มีพนักงานที่จัดซื้อของนอกเป็นต้องแผนกเครื่องเหล็กต่าง ๆ
ได้เป็นพนักงานคลังในขวา ซึ่งของต่าง ๆ นายทาสีเป็นต้นได้คลังในซ้าย ความคิด
เดิมแนบติดการเช่นนั้น แต่ภายหลังผู้ซึ่งอยากจะขายของต่อเจ้าพนักงานด้วยผล
ประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อจะให้ได้ขายของได้ราคา เจ้าพนักงานก็รับผลประโยชน์
เหตุนั้น แลจุดซื้อของราคาแพงและของไม่ดีจนไม่ต้องการจะใช้สะสมขึ้นไว้และ
จ่ายไปในการต่าง ๆ คลังหนึ่ง ๆ มีหนึ่งคงพินชง ส่วนการที่นายด่านไปทำนั้นจะ
ประมาณค่าที่แห่งใดเงินเท่าใดก็ได้ไม่ได้ ด้วยต่างคนต่างซื้อต่างทำ แต่คงมีราคา
แพงกว่าที่ราษฎรทำต้องเท่าตามทำเป็นอย่างน้อย ส่วนพระคลังราชการนั้นเป็น

พนักงานที่จะรับของด้วยซึ่งมาแต่หัวเมืองชนบทมา คือขาดนาเป็นต้น แต่ถึงของ
 ที่ด้วยเหล่านั้นก็ไม่พอที่จะใช้ราชการอย่างหนึ่งอย่างใด คงเป็นกรมที่สำหรับจัด
 ซ่อสิ่งของเหล่านั้น เบิกเงินหลวงไปใช้เหมือนคลังในซ้ายในขวา แต่กรมนี้เป็น
 เคราะห์ที่ได้อาษาพื้น ซึ่งเป็นภาษีสผลประโยชน์มาก เจ้าพระยาพระคลังซึ่ง
 กลายเป็นผู้ว่าการต่างประเทศ จึงยังห่วงแหนเป็นเจ้าของอยู่ แต่เมื่ออาษาพื้นเป็น
 อาษาพระราชทานขาดไปเฉพาะตัว เจ้าพระยาพระคลังก็ไม่ใช่พระอันใดในราชการนัก
 ต่อเมื่อถอนอาษาพื้นจากผู้ทำประจำตัวได้ เจ้าพระยาพระคลังจึงได้เป็นพระในการคลัง
 ราชการมากขึ้น ความเดียดฉันท์ของคลังราชการก็เหมือนกับคลังที่เข้ามาแล้ว
 คลังพิเศษอีกคลังหนึ่งเป็นคลังฝาทงปอง ยุกเสียแต่ฝาทงปองซึ่งเป็นของคลังที่กวัด
 และเป็นผู้เบิกเงินใช้ในการเบ็ดเตล็ด คือเงินทนายท่งและนิตยภัตรพระสงฆ์ แต่เดิม
 ก็คงจะมีการมากคล้าย ๆ กับคลังในซ้ายในขวา แต่ครั้นภายหลังมาจะเป็นด้วยแพ
 ฆาต่าง ๆ เป็นของเก็บรักษายาก และพระเจ้าแผ่นดินจะเป็นพระธุระมากในการที่จะ
 บำเพ็ญพระราชกุศลเป็นต้น จึงได้ตั้งขึ้นเข้ามาเก็บไว้ด้วยพระคลังใน คลังพิเศษ
 ก็กลายเป็นแต่ผู้สำหรับรับออกไปพระราชทานแต่ผู้หนึ่งผู้ใด หรือถวายในเวลาจะ
 บำเพ็ญพระราชกุศล ทางที่จะหาผลประโยชน์นั้นกับแคบจนกลายเป็นคลังว่าง ไม่
 ใครจะมีใครรั้งครอยู่ในตำแหน่งนั้น ยังกรมพระคลังด้วยอีกคลังหนึ่งขึ้นอยู่ในกรม
 พระคลังมหาสมบัติ เป็นพนักงานที่จะเก็บเงินอากรต่งตามหน้าโฉนด แต่ไปเกิด
 ผิดประโยชน์ต่งนายระวางคล้ายต่งข้าหลวงเดิมนั้นในกรมนี้ เงินอากรต่งนั้นก็อยู่
 กับนายระวางต่งไปโดยมาก แต่ส่วนจากนั้นแยกไปไว้คลังราชการตามหน้าที่ที่เป็น
 พนักงานจ่าย และยังมีคลังอื่น ๆ อีกหลายคลัง ซึ่งเป็นพนักงานซึ่งจะจัดซื้อสิ่งของ
 จ่าย และเป็นผู้ที่รับของด้วยทั้งปวง แยกไปอยู่ในกรมต่าง ๆ จนเหลือที่จะ
 พรรณนา และในคลังทงปองเหล่านั้น บางทีพระเจ้าแผ่นดินก็มอบให้ผู้ใดผู้หนึ่งมี
 อำนาจตรวจตรา ประทับตราในฎีกาเบิกด้วยรวมหลาย ๆ คลัง เพื่อจะมีให้เจ้า
 พนักงานในคลังนั้น ๆ ต่งเบิกสิ่งของเกินกว่าราคาและซื้อของไว้เกินที่ต่องการ แต่
 ก็ไม่เห็นมีประโยชน์อันใด เพราะการวุ่นเฟ้อมาเดี่ยมากแล้ว

ครั้นภายหลังเมื่อการพระคลังมหาสมบัติและคลังสินค้าว่าง รอยลง ด้วยมิได้
มีผู้มีอำนาจบังคับบัญชาพอที่จะบังคับมิให้แบบอย่างว่าง รอยไปได้ จำเดิมแต่
แผ่นดินปัจจุบันมา เงินที่เป็นจำนวนชนในพระคลังทั้งสองกรมนี้ต้องลดหย่อน
ลงไปเกือบครึ่งหนึ่งทุกภาษีอากร ด้วยความคิดของท่านผู้เป็นประธานในแผ่นดิน
แสดงให้ปรากฏว่า เพราะพวกจีนประมุขเงินเกินกว่าที่จะเก็บได้ เพื่อจะได้เอา
เงินไปใช้ทำทุน เพราะถือว่าไม่ต้องเสียดอกเบี้ยและไม่ต้องตั้งเงินต้นตามที่ว่า
จึงได้ลดเงินลงแต่พอเต็มภูมิภาษี แต่การที่จะให้ได้เงินซึ่งลดลงพอควรแก่ภูมิภาษี
แล้วนั้นเข้ามาในคลัง หาได้จัดการหรืออุดหนุนอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ เงินค้างคอง
ค้างไปอย่างเดิม แต่จำนวนเงินนั้นลดลง เมื่อเป็นดังนี้เงินที่ได้นำไปใช้ราชการก็
ลดลงทุก ๆ ปี จนเงินแผ่นดินที่ได้เก็บจะไม่พอใช้การประจำเดือน ส่วนการ
จรมักทำไป คลังต้องเป็นหนี้หนึ่งนับด้วยหมื่นชั่ง จนไม่สามารที่จะปล่อย
ให้การเป็นไปเช่นนั้นได้ จึงได้จัดตั้งหอรัษฎากรพัฒนเป็นออฟฟิศเจ้าพนักงาน
คลัง ยกคลังสินค้ามารวมว่าการพร้อมกับคลังมหาสมบัติ ยกกรมคลังมหาสมบัติ
ขึ้นเป็นเสนาบดีว่าการคลัง ภายหลังรวมอากรคลังในซ้ายในขวาเข้าไว้ในกรมนี้ด้วย
แต่กรมอื่น ๆ ก็ยังรวบรวมเข้าไม่ได้ด้วยกัณฑ์ของต่าง ๆ เพราะฉะนั้นเสนาบดี
ว่าการคลังที่เทียบขึ้นไว้ ก็เป็นแต่ตั้งกวาดล้างหนึ่ง ไม่มีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง
เสนาบดีว่าการคลัง ซึ่งควรจะมีการรับจ่ายเงินแผ่นดินซึ่งเป็นการสำคัญใหญ่ ก็
ยังไม่เป็นรูปร่างอันใดขึ้นได้ คงเป็นความลำบากอยู่หลายอย่างพินิจจะพรรณนา
ในกรมภูษามาตานัน จางวางเป็นขุนนางผู้ใหญ่ตำแหน่งศักดินาห้าพัน
เพราะแต่ก่อนได้บังคับบัญชากรมท โกลเคียง หรือเถวของด้วยเครื่องตนอนพระเจ้า
แผ่นดินจะทรงทวดไป เช่นกรมแต่งหอกดาบ กรมแต่งปืนต้น ตลอดจนพระคลัง
ทอง ภายหลังมาในกรมแต่งมีเจ้านายไปเป็นจางวาง ผู้บังคับบัญชากรมอำนาจ
ครอบงำว่าตลอดไป ทั้งกรมพระแต่งปืนต้น กรมแต่งหอกดาบและแต่งปืน
โรงใหญ่ ส่วนกรมพระคลังทองนั้นมีเจ้านายไปกำกับการโรงทอง ก็บังคับ

การปกแผ่ไปถึงพระคตังทองด้วย กรมภูษามาดาจึงได้คงอยู่แต่ ขัดกรมภูษามาดา
กับกรมขันซึ่งเป็นกรมเล็ก ๆ มีช่างต้นเป็นต้น จนถึงตำแหน่งจางวางกรมภูษา
มาดา ไม่เป็นตำแหน่งที่จำเป็นจะมี ผู้ใดก็ไม่ใ้ใจยินดีอยากจะเป็น กรมภูษามาดา
จึงได้เป็นกรมไคร้ง ๆ สืบมา ไม่เป็นการสำคัญที่จะจัดการอันใดเปลี่ยนแปลง
ได้นัก ว่าไว้เพราะเหตุที่แต่ก่อนเป็นกรมใหญ่เท่านั้น

กรมที่เป็นราชการทหารแต่แบ่งไว้ในฝ่ายพลเรือน คือกรมล้อมพระราชวัง
ตำแหน่งอธิบดีในกรมล้อมพระราชวังนัยกษัตริย์ได้เป็นตำแหน่งใหญ่ ก็จะเป็นด้วย
ไพร่หลวงล้อมวงนั้น เป็นคนที่ได้อำนาจพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน คล้าย ๆ
กับเป็นไพร่ตมตั้งกักพันธนูในพระองค์ ไพร่หลวงล้อมวงตั้งกรักแ้ว แปลกกว่าไพร่
หลวงกรมอื่น ๆ และห้ามมิให้ผู้อื่นนอกจากคนในกรมมาจวนวณ ซึ่งมีได้แบ่งไว้
ในฝ่ายทหารนั้น ด้วยคนพวกนี้ไม่ได้ต้องไปราชการทัพ เป็นพนักงานเฝ้ารักษา
พระราชวังอย่างเดียว คล้ายกับเป็นกรมวงชั้นนอก แต่บรรดาการงานของกรม
ล้อมพระราชวังนั้น เป็นการทหารทั้งนั้น คือรักษาบ้อมกำแพงพระราชวัง เป็น
พนักงานยิงปืนรุ่งยิงปืนไฟไหม้ และยังป็นอาณานิ ซึ่งยกคำดมรดกมาให้อยู่ใน
กรมล้อมพระราชวังนั้น ตูก็เป็นจะให้มีทางได้ประโยชน์และจะให้มีการทำอยู่
บ้างเท่านั้น ด้วยความมรดกได้ผลประโยชน์โดยตรง ๆ มากกว่าความอย่างอื่น
และผู้ซึ่งมาเป็นอธิบดีในกรมล้อมพระราชวังมักจะเป็นคนเข้าใจในการช่าง ด้วย
มาจากกรมทหารในโดยมาก เพราะฉะนั้นกรมล้อมพระราชวังจึงมักจะต้องเป็น
ด้านทำงานคล้ายกรมพระตำรวจ และมีนายงานที่แข็งแรงอยู่ไม่ขาด ในการซึ่งทำการ
ช่างและการดำเนิน ก็นับว่าเป็นการทหารตามที่ท่านได้บ่นไว้แต่ก่อน ๆ คนกรม
ล้อมพระราชวังมีมาก ด้วยเหตุที่หมบญชบิตบงหรือจะคงเกลียดล้อมไว้เป็นกำลัง
ของพระเจ้าแผ่นดิน จนเกินที่จะใช้เฝ้าประจำการ ต้องยกไว้เป็นด้วยเสียโดย
มาก ภายหลังมาได้ยกคนด้วยล้อมพระราชวังมาเป็นทหาร การบังคับบัญชาแยก

เป็นแผนกหนึ่งต่างหากจากกรมตอมพระราชวังอย่างเก่า แต่คงใช้รักษาพระราชวัง มิได้ย้ายไปใช้การอย่างอื่น

กรมแต่งปืน โรงใหญ่ เป็นพนักงานที่เก็บรักษาอาวุธกระสุนปืนคิลาปากนกบรคาทิมทั้งดิน ซึ่งแยกกรมแต่งปืน โรงใหญ่ มาไว้ในฝ่ายพลเรือนนี้ ไม่เห็นมีเหตุอันใด ซึ่งพอจะตั้งนิษฐานว่าเป็นฝ่ายพลเรือนด้วยอันใด ทราบแต่ตามที่ว่ามา แยกไว้ให้เป็นการถ่วงอำนาจกันในสมุหนายก สมุหพระกลาโหม คือแบ่งปืนใหญ่ กรมกองแก้วจินดาและกรมรักษาตึกดินไปไว้ในกรมพระกลาโหม แยกกรมนี้มาไว้ในกรมมหาดไทย ราชการของกรมแต่งปืน โรงใหญ่ เป็นพนักงานที่จะชำระรักษาปืนและอาวุธอันมีอยู่ในโรงและเป็นผู้จ่ายปืนกระสุนคิลาปากนกให้แก่กรมอื่น ๆ มีช่างเหล็กช่างไม้ที่สำหรับทำการปืนเล็กอยู่ในกรมทำการอยู่เดิมมิขาด ภายหลังมาเมื่อเป็นช่องว่างกว่าทำยกไปใช้ในการต่าง ๆ ตลอดจนแต่งเครื่องทองเหลืองเครื่องเหล็กทั้งปวงไม่เลือกด้วยอันใด กรมมหาดไทยก็ไม่มีอำนาจที่จะบังคับบัญชา ตักมาอยู่ในอำนาจผู้บังคับกรมพระแสงหอกดาบและพระแสงปืนต้นตามเช่นว่ามาแล้วนั้น

กรมช้าง กรมม้า ต้องกรมนี้ นับว่าเป็นตวัทวารแท้ มีตัวขุนนางในกรมมาก ๆ ทั้งสองกรม ด้วยต้องการใช้ในราชการทัพศึกเดิมมิได้ขาด ซึ่งยกมาไว้ในฝ่ายพลเรือนนี้ ไม่มีเหตุอันใดที่จะคิดได้นอกจากที่จะถ่วงอำนาจกัน ดังเช่นว่ามาแล้วอย่างหนึ่ง หรืออีกอย่างหนึ่งจะว่าคนเหล่านี้และช่างมาทเป็นพาหนะนั้น มีอยู่เพียงอยู่ในหัวเมืองมหาดไทยทั้งดิน เมื่ออยู่ในฝ่ายพลเรือนกรมมหาดไทยจะได้เป็นพระทนต์บำรุงได้ง่าย หรืออาจจะเกณฑ์ตามหัวเมืองก็คงต้องเกณฑ์หัวเมืองชนกรมมหาดไทย ยกมาได้เพื่อจะเป็นหน้าทอนเดียวตลอดไป เมื่อมีราชการทัพศึกจะได้ประมาณกะเกณฑ์ช้างหลวงช้างราษฎรได้สะดวกดังนอกร้อยอย่างหนึ่ง แต่กรมต้องกรมนี้ไม่ได้อยู่ในบังคับบัญชากรมมหาดไทย มีเจ้านายไปเป็นแม่กองหรือจางวางกรมละองค์แต่เดิมมา เมื่อการทัพศึกขาดไป กรมทั้งสองนี้ก็ทรุดโทรมเสื่อมทวามลงเป็นอันมาก

กรมใหญ่ ๆ ที่มีราชการเป็นทหารแบ่งไว้ฝ่ายทหาร คือกรมอาสาแปดเหล่า
 อาสาใหญ่ซ้ายขวา อาสารองซ้ายขวา เช่นทองซ้ายขวา ทอมทองซ้ายขวา ทั้งแปด
 กรมนี้เป็นทหารหน้า สำหรับรักษาพระนครและพระราชอาณาเขต กรมอาสาใหญ่
 ต้องกรม เจ้ากรมถือศักดินาหมื่นเป็นแม่ทัพใหญ่ชนบทหนึ่ง กรมอาสารองและกรม
 เช่นทองต้องกรม เจ้ากรมถือศักดินาห้าพันเป็นแม่ทัพชนบทสอง กรมทอมทองต้องกรม
 เจ้ากรมถือศักดินาพันหกร้อยเป็นนายพล ในกรมอาสาแปดเหล่านี้ เป็นกองทัพบก
 ซึ่งสำหรับจะออกไปปราบปรามข้าศึกศัตรูทุกทิศ เมื่ออยู่ประจำในพระนคร เจ้ากรม
 อาสาใหญ่ทั้งสองได้มีตำแหน่งตั้งพระหฤดวงขุนหมื่นนาคในหัวเมืองทั้งปวงตามซ้าย
 ตามขวา ซึ่งให้กรมทหารมอญมาจางนายด่านโตน ด้วยกรมทหารเป็นผู้ไปจัด
 ปราบปรามข้าศึกศัตรูได้พระราชอาณาเขตมาแล้ว ตั้งวางด่านทางใดเป็นการป้องกัน
 เมื่อมีเหตุการณ์อันใดมานายด่านนั้นจะได้แจ้งความมาถึงแม่ทัพ ได้รับจัดการออกไป
 ไปป้องกันพระราชอาณาเขตได้โดยเร็ว แต่ครั้นเมื่อเลิกธรรมเนียมนี้ให้กรมต่าง ๆ
 ตั้งตำแหน่งกรมการหัวเมืองเสีย อำนาจก็ขาดไป คงได้ตั้งอยู่แต่ด้านกรุงเทพ ฯ
 สำหรับตรวจตราคนเข้าออกในพระนครอย่างเดียว ทหารทั้งแปดหมื่นมีราชการแต่ใน
 เวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกนอกพระราชวัง ต้องจุกร้องล้อมวงรายทาง ไม่ต้องแห
 เสด็จโดยกระบวน เว้นแต่เมื่อเสด็จกระบวนเรือจึงต้องมีแม่ทัพลงเรือกลต้องนำเสด็จ
 ลำหนึ่งหรือสองลำ ตามกระบวนใหญ่กระบวนน้อย กับเมื่อเสด็จพยุหยาตราทางบก
 คล้ายเสด็จพระราชดำเนินการพระราชสงคราม จึงได้ใช้ทหารรักษาพระนคร เข้า
 ในกระบวนแห่ทุกหมู่เหล่า นอกนั้นก็ไม่มีราชการอันใด มีแต่การจรเช่นกับจะตั้งเลข?
 แผ่นดินใหม่ ใช้ทหารอาสาพวกนอกเป็นกองจับ บางคนก็ได้อาความบ้าง เป็นนาย
 ด้านทำงานบ้าง ตามคุณวิชาของตัวคนไม่เป็นการคงตำแหน่ง ครั้นเมื่อตกมาถึงเวลา
 ที่ไม่มีการทัพศึก เจ้ากรมปลัดกรมอาสาเหล่านี้ ไม่เป็นคนที่มีความชอบความดีใน
 การศึกสงครามมาแต่ก่อน ซึ่งเป็นเหตุจะให้ใหม่แต่มีคุณชกเป็นแต่ตั้งคงตำแหน่งไว้
 ตามราชการทัพศึกเดิกละน้อยก็ต้องเกณฑ์ไปเสมอเพียงซัดทัพ การที่ไปซัดทัพเป็น

เดือตรอนของผู้ต้องไปมากยิ่งขึ้นกว่าไปรบตีเมืองใด เพราะถ้าไปเช่นนั้นจะได้ผลประโยชน์ มีได้เขยเป็นต้น การที่ไปตีทัพเป็นไปเปล่ามาเปล่า ผลประโยชน์อันใดก็ไม่ได้อะไร เป็นแต่ต้องจากบ้านไปชานาน ครั้นเมื่อกลับมากไม่มีอันใดทำ เมื่อเห็นข้าราชการฝ่ายพลเรือนใหม่ที่อยู่กับบ้านสบายและได้ผลประโยชน์มาก ก็ไม่มีผู้ใดจะสมัครเป็นขุนนางฝ่ายทหาร ด้วยได้ผลประโยชน์ผิดกันหลายเท่าหลายล้นจนชั้นแต่เบียดหอดดอเบียดหอดก็ไม่มีใครจะเทียมหน้า เพราะฉะนั้นขุนนางในกรมเหล่านี้จึงเป็นแต่คนเดนเดือก จนภายหลังจะหาตัวผู้ใดเป็นเดโชท้ายน้ำก็ไม่มีใครยอม ในกรมอาสาทางแปดกรมหนึ่งเป็นกรมชนกรมพระกลาโหมอยู่ห่าง ๆ เมื่อมีราชการอันใดในกรมพระกลาโหมที่เป็นการจรและการแห่ง ๆ ก็มักจะขอขุนนางในกรมเหล่านี้ไปใช้อยู่บ้าง แต่ต้องนับว่าเป็นกรมร้างและทรุดโทรมสิ้นทั้งแปดกรม

ยังกรมทหารซึ่งเป็นระหว่างกลางไม่ใช่ทหารหน้า ซึ่งถ้าหวั่นจะเกณฑ์ไปราชการทัพเสมอ ๆ และไม่ใช่ทหารรักษาคำ เป็นทหารที่สำหรับเข้ากระบวนตามเสด็จพระราชดำเนินการพระราชสงคราม คือ กรมอาสาญ่ป็น กรมอาสาจาม กรมฝ่งแม่นปืน กรมเกณฑ์หัดอย่างฝ่ง กรมแตรดังขี กรมกลองชนะ เป็นต้น เป็นกรมที่มีมาแต่โบราณ ยกเสียแต่กรมเกณฑ์หัดอย่างฝ่ง กรมฝ่งแม่นปืนแล้ว กรมเหล่านี้ก็มีการฝ่ายพลเรือนหรือการพลเรือนที่สำหรับทหารทำ คือกรมอาสาญ่ป็นเป็นพนักงานในเครื่องคัพ กรมแตรดังขีเป็นพนักงานที่จะนำพิณพาทย์และกลองชนะ กรมกลองชนะเป็นพนักงานที่จะประโคมคัพและการแห่แห่นทั้งปวง กรมอาสาจามเป็นพนักงานที่จะจายไซ้ในเรือรบเรือไล่ทั้งปวงทางทะเล คงทำการเป็นฝ่ายทหาร กรมฝ่งแม่นปืนเป็นกรมทหารปืนใหญ่ มีราชการสำหรับจุกช่องล้อมวงและแห่ตามเสด็จอยู่ด้วยทั้งบกทั้งเรือ แต่อยู่ในบังคับกรมพระกลาโหมชัดเจนทั้งกรมอาสาจามและกรมฝ่งแม่นปืน

กองมอญทั้งปวง แบ่งออกเป็นกรมใหญ่ห้ากรม คือ กรมดงทองซ้าย ดงทองขวา กรมดาบสองมือ กรมอาทมาตซ้ายอาทมาตขวา ราชการของกรมเหล่านี้

นกลคล้ายกับกรมอาสาร่ำแปดเหล้า แต่อยู่ในบังคับกรมพระกลาโหมแน่นเข้าไปกว่า
กรมอาสาร่ำแปดเหล้า เพราะไม่ได้ตั้งเจ้าพระยามหาโยธา ซึ่งเป็นใหญ่ในกองมอญ
ทั้งปวงมาเสียช้านาน กรมพระกลาโหมจึงได้บังคับบัญชาเหมือนเจ้าพระยามหาโยธา
คล้ายกันกับกรมอาสาร่ำแปดและกรมฝรั่งแม่นปืน

ส่วนที่เป็นทหารรักษาพระองค์ทั้งปวงนั้น คือ กรมพระตำรวจหน้าแปดกรม
กรมพลพัน กรมทนายเลอก กรมคู่ชัก กรมทหารใน กรมรักษาพระองค์ เหล่านี้
เป็นทหารรักษาพระองค์ ต้องนอนประจำเวรในพระบรมมหาราชวัง เมื่อมีเหตุใด
พระราชดำเนินทางบกทางเรือ ในการสงครามหรือในการประพาสก็เป็นผู้ที่
จะเฝ้าพร้อมประจำการในทิวแถวเคียงพระองค์ จนที่สุดเวลาเสร็จออกท้องพระโรง
กรมเหล่านี้ต้องเข้าเฝ้าก่อนชนนางกรมอื่น ๆ เป็นผู้ซึ่งจะมีอาวชเข้ามาในท้องพระโรง
ได้พวกเดียว ตำรวจหน้าเป็นคำรบตั้งชำระความซึ่งเหมือนกับพระเจ้าแผ่นดิน
ทรงเป็นผู้พิพากษาเอง ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเกล้าขุน เป็นพนักงานซึ่งจะทำที่ประทับ
พลับพลา หรือทำการที่เป็นการใหญ่จะให้แล้วโดยเร็ว เช่นทำพระที่นั่ง ทำพระเมรุ
เป็นต้น กรมพระตำรวจใหญ่หาได้บังคับบัญชากรมฝ่ายมาแต่เดิมด้วย เมื่อมี
ราชการอันใดซึ่งเป็นทางใกล้หรือไปในหัวเมืองใกล้ก็ เมื่อจะต้องมีข้าหลวง
ออกไปด้วยข้าราชการนั้น ๆ ก็ใช้กรมพระตำรวจโดยมาก เพราะฉะนั้นถึงว่ากรม
พระตำรวจแบ่งอยู่ในฝ่ายทหาร ก็มิได้เกี่ยวข้องกับกรมพระกลาโหมเลย แต่เดิม
มาเมื่อห้ามมิให้เสนาบดีผู้ใดผู้หนึ่งขอให้ตั้งผู้ใดเป็นเจ้ากรมปลัดกรมพระตำรวจ
ต้องแล้วแต่พระเจ้าแผ่นดินจะทรงตั้งได้พระองค์เดียว บรรดาพระราชอาญาทั้งปวง
ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะลงโทษแก่ผู้หนึ่งผู้ใดยอมใช้กรมพระตำรวจทั้งต้น จึงมิได้ให้
กรมพระตำรวจอยู่ในบังคับผู้ใด ฟังคำสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินตรงแห่งเดียว แต่กรม
รักษาพระองค์นั้นประจำรักษาพระเจ้าแผ่นดินในเวดามือมที่เสด็จไปแห่งใด คล้าย
กันกับตำรวจ แต่เมื่อถึงที่ประทับหรือเมื่อประจำอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เป็นผู้
รักษาราชการในทิวแถวเคียงพระเจ้าแผ่นดินกว่ากรมพระตำรวจอีก เป็นผู้ซึ่งใช้ราชการ

ได้ตลอดถึงพระบรมมหาราชวังชั้นในในการบางสิ่ง นับว่าเป็นผู้ใกล้ชิดชั้นที่สอง
รองจากที่ซึ่งอยู่ในฝ่ายพลเรือนลงมา แต่ไม่ได้เป็นผู้พิจารณาความค่าระดับ เป็น
พนักงานการซึ่งจะเป็นที่ดำริว่าพระราชหฤทัยต่างๆ มีพนักงานรักษาตนไม่ เที่ยงดีตัว
เป็นต้น เป็นนายด้านทำการในพระบรมมหาราชวังปนกันไปกับกรมวัง กรมทหาร
ในก็ไม่ได้เป็นกรมข้าราชการความค่าระดับ เป็นกรมข้างไม่ทำการอยู่ในพระบรม
มหาราชวังและเป็นนายข้างที่ดำริว่าจะตรวจการงานทมนายด้านไปทำ กรมทหาร
ในเป็นพนักงานสำหรับจะรักษาการในที่ใกล้ชิดข้างใน เช่นกับเป็นเจ้าพนักงานลง
รักษาการในเรือบัลลังก์เวลาเสด็จลงลอยพระประทีปเป็นต้น กรมเรือคู่กันเป็นหมู่
คนซึ่งเฝ้าวงพระราชหฤทัยสนิทของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อเสด็จพระราชดำเนินทางบก
เจ้ากรมปลัดกรมตมทบทแก้กับกรมพระตำรวจ แต่เมื่อเสด็จโดยทางเรือ กรมเรือ
คู่กับเรือต้องลาซึ่งไปหน้าเรือพระที่นั่งป้องกันอันตรายทางบวง ตั้งแต่เรือพระที่นั่ง
จะลงเป็นต้นไป แต่ไม่ได้ว่าความค่าระดับเหมือนกันและไม่ต้องประจำเรืออยู่ใน
พระบรมมหาราชวังด้วย กรมพลพันก็เป็นตำรวจที่สนิทภายในคล้ายรักษาพระองค์
แต่ต้องประจำเรืออยู่ชั้นนอกออกไปเด่มอกกับกรมพระตำรวจหน้า กรมทนายเลอก
เป็นกรมที่เลอกคัดเอาแต่คนที่ลาดันมั่นคง มีฝีมือชกมวยดี ให้เดินเหินตามเสด็จไป
ในที่ใกล้ๆ ได้ ป้องกันอันตรายอันไม่พอที่จะต้องถึงใช้อาวุธ เช่นกับจับบ้า เป็นต้น
ซึ่งเกิดกรมทนายเลอกขึ้นด้วยพระเจ้าแผ่นดิน โปรดทรงมวย เลอกหาคนที่มีฝีมือ
ไว้เป็นเพื่อนพระองค์ สำหรับจะเสด็จปลอมแปลงไปในที่แห่งใดที่ไม่ควรจะใช้
ป้องกันด้วยอาวุธ แต่เมื่อเสด็จโดยปรกติก็ให้ถือหอกเหมือนกรมพระตำรวจ
มีเรือประจำการเหมือนกรมพลพัน และไม่มหนาทข้าราชการความค่าระดับทั้งต้องกรม
เพราะฉะนั้นกรมเหล่านี้ เป็นกรมที่ใกล้ชิดเป็นกำลังของพระเจ้าแผ่นดิน จึงมีใหม่
ผู้ใดบังคับบัญชาได้

กรมทหารซึ่งมีมาแต่โบราณกำหนดอยู่เพียงเท่านั้น แต่ครั้นภายหลังมา เมื่อ
ได้เรี่ยรวบมาบ้าง ลาดบาง หรือข้าเจ้าซึ่งเป็นกรมใหญ่เมื่อเจ้าต้นพระชนมดง ยกเดช

ไพร่ตมในกรมนั้นมาเป็นไพร่หลวง เอาเจ้ากรมปลัดกรมเดิมมาตั้งให้เป็นเจ้ากรม
ปลัดกรมต่อไป ชื่อกรมเหล่านั้นก็เรียกญวนอาดำดาวอาดำตามเพศภาษา ที่เป็น
คนไทยก็เรียกอาดำใหม่ บางทีก็ตั้งเป็นกองเรียกตามชื่อเจ้ากรม แจกไปให้ชน
กรมพระกลาโหมบ้าง กรมมหาดไทยบ้าง กรมต่าง ๆ บ้าง กรมใหญ่ ๆ มีกรม
อาดำใหม่มีกองต่าง ๆ เกือบจะทั่วทุกกรม ไม่ได้ปันไว้ในฝ่ายทหารฝ่ายเดียวเพื่อ
จะให้เป็นการกำดั่งของทำนอชบัตในกรมนั้น ๆ ได้บังคับบัญชาทหารหมู่หนึ่งทุก ๆ คน
เพราะมีการทัพศึกไม่ได้เกณฑ์แต่ข้าราชการฝ่ายทหาร เมื่อผู้ใดต้องไปราชการทัพ
ก็จะได้ใช้ทหารในหมู่ของตนเป็นกำดั่ง ที่ความานเป็นทหารอย่างเก่าไม่ได้ผูกมัด
ไม่มเงินเดือนทองต้น

ส่วนทหารที่ฝึกหัดอย่างฝรั่งเกิดขึ้นใหม่ในปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังเป็นการเล่น ๆ ครั้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เก็บลูกหมู่กองมอญมาฝึกหัด
เป็นรากเงาของทหารหน้า มีเจ้าหมู่ ดมห์บุญชู ตำรวจดี ขุนหมื่น รบเบยหวัด
ขึ้นอยู่ในกรมพระกลาโหม การบังคับบัญชาจัดทราดอยู่ในกรมพระกลาโหม
เมื่อทหารพวกนี้ฝึกหัดจนได้พอที่จะใช้ได้ จึงได้แบ่งมาไว้ประจำการสำหรับ
หน้าเสด็จพระราชดำเนิน มีจำนวนคนเข้าเฝ้าประจำการอยู่ในสองร้อย ภายหลัง
จึงได้โปรดให้กรมหลวงมหิศวรินทร์เก็บคนชักเอาในกรมต่าง ๆ ดับเอาหนึ่งทุกหมู่
ทุกกรมมาเป็นทหารอีกพวกหนึ่งเรียกว่าทหารเกณฑ์หัด ทหารต้องพวกนี้เป็นทหาร
ชั้นนอกทองต้น ส่วนทหารรักษาพระองค์นั้นยกเอากรมปืนทองปราย คือเลข
ข้าหลวงเดิมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งให้หนึ่งเขี้ยวขาดพลาย
ดะพายปืนทองปรายให้เสด็จกระบวนหลวงมาแตกอนนั้น ยกขึ้นเป็นทหารปืนทอง
ปรายพวกหนึ่ง เลขข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าซึ่งยกมาเป็นรักษา
องค์ใหม่ ถอพดองด้อมหอกปลายปืนตามเสด็จกระบวนหลวง ยกขึ้นเป็นทหารปืน
ปลายหอก ทหารต้องกรมนี้กำหนดให้เข้าเฝ้าเดือนหนึ่งกรมจะต้องร้อยคน คงเป็น

ทหารหนามประจำราชการตอนหนึ่งอยู่ในฉัตรน้อยคน ทหารรักษาองค์น้อยคน
 ทหารเกณฑ์หัดนเจอบนอยู่ในกรมพระกลาโหม เพราะเจ้าพระยาด้วงค์แต่
 เมื่อยเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถอยู่ ได้บังคับบัญชาตลอดมาถึงกรมเกณฑ์หัด แต่
 ทหารรักษาองค์นั้นเจ้ากรมปลัดกรมบังคับกันเอง ตั้งแต่อยู่ในเกณฑ์ทหารชน
 กรมพระกลาโหมแต่ชื่อนั้น แต่เจ้าพระยาด้วงค์ไประไนการเรือมากกว่าการ
 บก เพราะเหตุที่คนกองมอญซึ่งเก็บมาเป็นทหารหนามตั้งแต่แบ่งตั้งมารับราชการแล้ว
 ก็ไม่ได้ชำระสละหุ้มเพิ่มเติมอะไร พวกเกวาทเหลืออยู่ก็ไป คนที่เหลือเข้าเฝ้า
 ประจำอยู่ก็ไม่มากกวารอยหนึ่ง ทหารเกณฑ์หัดเหล่านั้น เมื่อกรมหลวงมหิศวรินทร์
 ชำระ คนก็จัดเป็นทหารมาก เสียเงินหลดออกเสียก็มากช่วยคนแทนดั่งบ้าง คนที่
 ช่วยมาแทนดงนั้นเกือบจะเป็นคนที่ใช้ไม่ได้ทั้งดั้น คงเหลือทหารที่เข้าเฝ้าประจำการ
 อยู่ไม่กี่ร้อยคน ส่วนทหารรักษาองค์นั้นไม่ได้เป็นคนเกณฑ์ขาดมาเป็นทหาร
 เป็นคนเข้าเฝ้าตามธรรมเนียมแบ่งจ่ายมาเป็นทหาร แล้วแต่เจ้าหมู่จะจ่ายมาเท่าใด
 หรือยกของหลดเลี้ยงกันไปเท่าใด คงมีคนรับราชการกรมหนึ่งไม่กี่ร้อยคน
 คงมีคนประจำการอยู่ทั้งดึกกรมไม่กี่ร้อยคน คนซึ่งจะชำระเพิ่มเติมต่อไปใหม่นั้น
 ไม่เป็นประโยชน์อันใด ด้วยกองมอญอยู่ในกรมพระกลาโหมตั้งรักษาแล้ว จึง
 ได้ตัดทหารบกมาเสียขาด เจ้าพระยามหิธรก็คิดชำระ แต่ยังเป็นมหาดเล็กอยู่ได้
 บังคับบัญชา แต่บังคับบัญชาที่ขาดอยู่ในกรมเกณฑ์หัดและรักษาองค์ ทหาร
 หนามนั้นเป็นการอะลุ่มอล่วยกันอยู่ ครั้นลงมาถึงแผ่นดินปัจจุบันทหารยังทรง
 โทรมมากลง จึงได้ชำระหมู่ทหารหน้าทหารเกณฑ์หัดก็ไม่มีใครจะได้คนเข้ามาจน
 เสนาบดีจึงได้ปรึกษาพร้อมกัน ให้ขอคนมหาดไทยส่วนหนึ่ง กลาโหมส่วนหนึ่ง
 กรมตะพันคน แต่ไม่ให้ยกขาดหมู่มาเหมือนทหารหน้าทหารเกณฑ์หัดอย่างแต่ก่อน
 ให้จ่ายเข้าเดือนเหมือนรักษากองได้คนมหาดไทยครบจำนวนหรือหย่อนกว่าบ้าง
 ได้มาเข้าเฝ้าประจำการตอนหนึ่งต้องร้อยคนเศษ แต่กลาโหมนั้นเจ้าของกรมจะ
 ผูกหัดเองบ้าง ใดๆ ไปบ้าง ก็ไม่ได้คนมาเลยแต่สักคนเดียว แล้วให้เก็บดูหมู่

มอญชนอก ก็ยกเป็นทหารมอญ มอญร้อยคนไม่ได้รับราชการอันใดนอกจาก
รับเล็ดจ่าฟากข้างโน้น มีทหารมหาดเล็กชนอกกลุ่มหนึ่งเป็นทหารที่รับจัดการตาม
แบบวิธีอย่างฝรั่ง ต่อดนายได้เงินเดือนเป็นครั้งแรก แล้วจึงได้จัดการกรมอื่น ๆ
ตามแบบนั้นต่อไป แต่ทุกคนทหารมอญจึงได้มีประกาศรับทหารสมัครเข้ารับ
ราชการ แต่การนั้นก็เป็นไปได้คราวเดียว ความกลัวของคนจะต้องเป็นทหารนั้น
ไม่สิ้นไป การควบคุมยังไม่เรียบร้อย ทหารซึ่งจัดขึ้นใหม่ก็ทรุดโทรมไปได้โดยเร็ว
และกรมทหารที่เข้าเวรประจำการแยกย้ายกันเป็นหลายพวกหลายอย่าง ตลอดจนมา
จนทหารด้อมวัง ทหารกรมข้าง ทหารฝัฟายซึ่งเกิดขึ้นใหม่ ก็มีวิธีต่าง ๆ กันไปไม่คง
เป็นแบบเดียวกันได้ ส่วนทหารปืนใหญ่นั้นแต่เดิมมีทหารฝรั่งแม่นปืน ภายหลังมี
ทหารญวนปืนใหญ่ แต่ไม่ได้ฝึกหัดอันใดอยู่ในกรมพระกลาโหมดีดธิราช ต่อ
ภายหลังมา จึงได้ฝึกหัดทหารญวนปืนใหญ่ขึ้นตามแบบอย่างฝรั่ง ทหารปืนใหญ่นั้น
ก็อยู่ในบังคับบัญชาของกรมพระกลาโหมแต่เดิม แต่มาอยู่ประจำโรงฟากข้างใน
ภายหลังเก็บคนในกรมแต่งขึ้นเป็นทหารปืนแคตถึงคันอีกกลุ่มหนึ่ง ทหารพวกนี้ไม่ได้
ขึ้นกรมพระกลาโหมแต่เดิมมา และวิธีแบบอย่างแปลกออกไปอีกพวกหนึ่งเหมือน
ทหารด้อมวังทหารกรมข้างและทหารฝัฟาย ส่วนการเรือบและเรือกลไฟพระที่นั่ง
อยู่ในบังคับเจ้าพระยาสุรวงค์ ขึ้นกรมพระกลาโหมดีดธิราช ใช้คนอาดำจามและ
มอญ จำลงประจำดำเรือ และมีแยกไปอยู่กับผู้อื่นบ้างบางลำ แต่ก็ได้ดับสูญโดยเร็ว
ภายหลังมีเรือเวสตราเข้ามา จึงได้ชักทหารปืนแคตถึงคันลงไปเป็นทหารเรือ เมื่อกรม
เรือกลไฟเก่าเรือโรยทรุดโทรมไปมาก ก็เกิดเรือเล็กน้อยแยกมาอยู่ในกรมทหาร
กรมแต่งมากจนจนการเรือเป็นต้องแผนก การที่จะรักษาและใช้การต่าง ๆ ก็แปลกกัน

ด้วยเหตุที่ทหารบกทหารเรือมีวิธีฝึกหัดและใช้จ่ายแปลก ๆ กัน ก็เป็นที่ให้
เปลืองเงินและไม่เป็นการเรียบร้อยตลอดไปได้ จึงได้ตั้งกรมยุทธนาธิการขึ้นใน
เร็ว ๆ นี้ เพื่อจะได้รวบรวมบังคับบัญชาการทั้งทหารบกทหารเรือให้เป็นแบบเดียวกัน
ซึ่งเป็นทางที่จะได้จัดการให้เรียบร้อยไปภายหน้า

ส่วนซึ่งแบ่งบ้านฝ่ายทหารแต่ทำการฝ่ายพลเรือนนั้น คือกรมช่างตีเหล็ก ซึ่งแบ่งไว้ในฝ่ายทหารนั้น ก็คงจะเป็นด้วยช่างเกิดขึ้นในหมู่ทหารเหมือนทหารอื่นเยี่ยงนี้ แต่ภายหลังมาเมื่อทำการต่าง ๆ มากจนจนถึงเป็นการละเอียด เช่นเขียนบันและลัทธิก็เลยติดอยู่ในฝ่ายทหารแต่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอันใดในราชการทหาร ไม่เช่นนั้นกรมพระกลาโหม มีแต่กองต่างหาก แม้กองนั้นมักจะเป็นเจ้านายโดยมาก เมื่อเกิดช่างอื่น ๆ ขึ้นอีกก็คงอยู่ในกรมเดิม ฝ่ายพลเรือนบ้างทหารบ้าง ไม่เฉพาะว่ากรมช่างจะต้องเป็นฝ่ายทหาร เช่นช่างประดับกระจุยชนกรมวัง ช่างมหาดเล็กคงอยู่ในมหาดเล็ก เป็นต้น

ในตำแหน่งราชการซึ่งได้พรรณานามาโดยย่อนี้ เพื่อจะให้เห็นว่าการต้นเดิมที่คิดวางตำแหน่งลง แล้วแต่ละเครื่องกลายมาโดยลำดับจนครบอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นอย่างไร เมื่อพิจารณาเหตุการให้ตลอดไปแล้ว ก็จะเห็นได้ว่าช่างซึ่งแบ่งไว้แต่ก่อนกับความต้องการในเวลานปัจจุบันนี้ไม่ต้องการเลย การจึงต้องผันแปรไปตามลำดับ ๆ จนไม่ครบเดิมอยู่ได้ แต่การที่ผันแปรไปนั้นเป็นไปตามเวลาที่ต้องการมอหนึ่งคราวหนึ่ง ไม่ได้เป็นการทักัดแบ่งส่วนส่วนเพื่อจะให้เป็นการเรียบร้อยในราชการทุกกระทรวง เป็นแต่กระทรวงใดอธิบดีมีอำนาจมากก็รวบรวมราชการและผลประโยชน์ไว้ได้มาก กระทรวงใดอธิบดีมีอำนาจน้อยก็เกือบจะไม่ได้ทำการอันใดและไม่มีผลประโยชน์อันใด บางกระทรวงก็มีมากเหลืออันจนทำไม่ไหว บางกระทรวงก็ไม่มีการอะไรจะทำ บางกระทรวงก็มีผลประโยชน์เกินกว่าที่หา บางกระทรวงก็ไม่ได้ผลประโยชน์พอแก่การที่หา ถึงว่าจะไม่มีข้อขัดขวางอันใดแล้วในเวลานี้จะจัดการให้เป็นการเรียบร้อยในราชการไม่ให้เบียดเบียนแผ่นดิน และให้เป็นความดีแก่ราษฎรก็ยังไม่จัดไปไม่ได้ ด้วยผู้ซึ่งทำการมากเหลืออดก็ไม่สามารถจะรักษาในตำแหน่งให้เรียบร้อยไปได้ ผู้ที่ทำการน้อยไม่คุ้มกับตำแหน่งก็ต้องเบียดเบียนเงินเดือน ผู้ซึ่งได้ผลประโยชน์มากโดยง่าย ๆ ก็ไม่ตั้งใจจะทำงานในตำแหน่งของตนซึ่งไม่มีประโยชน์ ฝ่ายผู้ที่ต้องทำการไม่มีผลประโยชน์มากก็คิดท้อถอยหรือแสวงหาผลประโยชน์ที่ไม่ชอบธรรมต่อไป

อนึ่งกรมต่าง ๆ แยกกันอยู่ ไม่มีผู้ใดบังคับบัญชาใครเป็นลำดับ และไม่มี
การดีไมตรีพร้อมเพรียงกัน เมื่อมีราชการอันใดขึ้นก็ขัดทอดกันโยเยไปกว่าจะเดิน
ได้ตลอดทุกกรม บรรดาที่เกี่ยวของก็เป็นการเน้นซ้ำเสียเวลา เมื่อจะพรรณนาถึงโทษ
ที่เป็นอยู่เช่นนี้ก็ไม่หมดดังได้ จึงต้องขอรวมความลงว่าในการซึ่งจะให้ราชการ
ทั้งปวงเรียบร้อยเป็นแบบอย่างคล่องสะดวก ได้ตามสมควร ที่จะปกครองบ้านเมืองใน
เวลานี้ จำจะต้องแบ่งราชการใหม่เป็นหน้าที่รับผิดชอบเป็นส่วน ๆ ไปพอแก่
กำลังทรัพยากรที่น้อยอย่างหนึ่ง จะต้องเลิกการที่กรมทั้งปวงแสดงหาผลประโยชน์
ได้โดยลำพังตัว ไม่มีกำหนดเงินกำหนดการให้ กลับเป็นเงินจ่ายให้ตามสมควร
แก่การที่ได้นั้นอย่างหนึ่ง การจึงจะเป็นไปสะดวกได้ตลอด

เพราะฉะนั้นจึงได้คิดตรวจดูตำแหน่งราชการซึ่งมีอยู่บัดนี้ เห็นได้ว่าการเกิน
กว่าเดิมาบัดนี้ตำแหน่งซึ่งได้ขึ้นไว้แต่เดิม ถ้าจะขึ้นลงอย่างเท่าการก็จะไม่สะดวก
ไปได้ จำจะต้องเพิ่มเติมตำแหน่งเดิมาบัดนี้ใหม่ ให้พอสมควรแก่ตำแหน่ง
ราชการในเวลานี้ เมื่อจะคิดแบ่งราชการเป็นส่วน ๆ ก็เห็นสมควรว่าจะขึ้นออกใน
เวลานี้ได้เป็นสิบสองส่วน คือ

กรมมหาดไทย สำหรับบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือ และเมืองลาว
ประเทศราช

กรมพระกลาโหม สำหรับบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ฝ่ายตะวันตก
ตะวันออก และเมืองมลายูประเทศราช

กรมท่า เป็นกรมว่าการต่างประเทศอย่างเดียวไม่ต้องว่าหัวเมือง

กรมวัง ว่าการในพระราชวัง และกรมซึ่งใกล้ชิดเคียงรับราชการในพระองค์
พระเจ้าแผ่นดิน

กรมเมือง ว่าการไปตักและการบัญชาคน คือกรมตำรวจดีและรักษาคมนโทษ

กรมนา ว่าการเพาะปลูกและการค้าขาย ป่าไม้ ป่อแร่

กรมท่งทอนตั้งตามตำแหน่งเดิม เป็นแต่เปลี่ยนหน้าที่ไปบ้าง ต้องตั้งเดิมาบัด
นี้ใหม่ออกหกกรม คือ

๒๕
ทรงตั้ง

๔๕๑๘
อุทธรณ์ทางแผ่นดิน

บททวนเรือ ซึ่งจะมีปัญหาการทวนรถทวนเรือต่างหากอีกด้านหนึ่ง

ทพ.ยาพรเสด็จ^๔ และเป็นผู้อำนวยการ โรงเรียนและโรงพยาบาลทพพระราช^๕
อาณาเขต

การช่างทอไปทอการไปรษณีย์และโทรเลขหรือรถไฟซึ่งจะนับไปภายหน้า

กำหนดกฎหมาย และหนังสือราชการทรงปอง

ตำแหน่งเก่า ๆ ซึ่งมีหน้าที่คณะประปนกันอยู่ แจกไปตามตมตวรแก้ตำแหน่ง เป็นต้น
ว่าบรรดากรมทงปวงซึ่งได้บังคับบัญชาภาษีอากร เป็นพนักงานคลังด้วหนึ่ง ๆ
อยู่แต่ก่อนนั้น ต้องยกมาให้แก่กรมพระคลังบังคับบัญชากรมเดียว บรรดากรม
ต่าง ๆ ซึ่งได้มีศาลพิจารณาความต้องยกมารวมในกรมยุติธรรมกรมเดียว การ
อื่น ๆ นอกนั้นก็ต้องนั้นออกไปเป็นลำดับองแผนกตามการทไถ่เคียงในหน้าที่กรม
นั้น ๆ แต่การที่จะจัดเช่นนี้ ก็จะเป็นที่ขัดกับการเก่าอยู่โดยยงหนึ่ง ด้วยการแต่ก่อน
นั้นท่านแยกกรมไพร่หตวงต่าง ๆ ซึ่งเป็นกองทหารกองหนึ่ง ๆ ไปไว้ให้กรมต่าง ๆ
ได้เป็นกำลัง เมื่อมีราชการก็ตั้งความหรือราชการในบ้านเมือง อธิบดีกรมนั้น ๆ
ก็ได้อาศัยกำลังคนเหล่านี้ ถ้าจะยกไปรวมตามตำแหน่งที่จัดการใหม่ ก็จะตกไปอยู่
กรมยทนาธิการกรมเดียวทั้งสิ้น กรมอื่น ๆ จะมีแต่ได้มีชนคนใช้เล็กน้อย ก็เหมือน

หนึ่งตักวัดลงเด่นาบตีขึ้น ๆ เสียหมด จะต้องให้เด่นาบตีและข้าราชการทั้งปวงมีกำลังพอสมควรแก่ตำแหน่ง แต่ต้องขึ้นกรมยทมนาธิการเฉพาะในการซึ่งจะจัดให้ลงแบบแผนเป็นอย่างเดียวกัน การซึ่งจะควรจัดประการใดจะกล่าวในบทต่อไปการ เมื่อปรึกษากันจัดการรายละเอียดซึ่งจะได้ใช้แบบอย่างต่อไปนั้น จึงควรพิจารณาให้ตลอด

อนึ่งการประชุมข้าราชการปรึกษาตงพระราชกำหนดกฎหมายเป็นต้น ซึ่งมีเป็นแบบอย่างมาแต่เดิมมี มีอยู่สองพวก คือ ลูกขุน ณ ศาลาพวกหนึ่ง ลูกขุน ณ ศาลาหลวงพวกหนึ่ง ลูกขุน ณ ศาลาชั้นนอก ข้าราชการซึ่งมีตำแหน่งต่าง ๆ มีเด่นาบตีเป็นต้น ลูกขุน ณ ศาลาหลวงนั้น คือลูกขุนที่เป็นผู้ดำหริบพิพากษาคดีของราษฎร ทั้งสองพวกประชุมกันปรึกษาเรียบเรียงพระราชกำหนดกฎหมาย เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงเห็นชอบอนุญาตแล้ว กฎหมายนั้นก็เป็นอันใช้ได้ เว้นไว้แต่บางครั้งโปรดให้มีพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งได้บังคับบัญชาราชการไปเป็นประธานในการปรึกษานั้นบ้าง พระบรมวงศานุวงศ์นั้นกลงพระนามอยู่ในบานแผ่นหน้าลูกขุนทั้งสองพวก ถ้าจะนับว่าเป็นลำพวกก็เพียงพระบรมวงศานุวงศ์ก็พอพวกหนึ่ง แต่ไม่เป็นการลงแบบแผนเดิมต่อไป

ภายหลังมาได้ตงทบทวนราชการแผ่นดินชนนอกพวกหนึ่ง ทบทวนราชการในพระองค์พวกหนึ่ง หน้าที่และอำนาจของทบทวนราชการทั้งสองนั้นแจ้งอยู่ในพระราชบัญญัติซึ่งได้ออกแต่ ณ วันที่ ๑๖ คำ ปีจอ ๑๓๓๖ จุลศักราช ๑๒๓๖ ทบทวนราชการนั้นก็ได้ทำการให้เป็นประโยชน์ขึ้นได้หลายอย่าง ตามเวลาซึ่งต้องการนั้น แต่ในเวลาราชการทั้งปวงเปลี่ยนแปลงไปกว่าแต่ก่อน ทั้งการที่จะจัดตำแหน่งเด่นาบตีเป็นอย่างใหม่ด้วย จึงควรที่จะแก้ไขพระราชบัญญัติที่ปรึกษาราชการเหล่านี้ ให้ลงแบบอย่างสมควรกันกับการที่ได้เปลี่ยนแปลงไปใหม่นั้นบ้าง

อนึ่งราชประเพณี ซึ่งมีแบบอย่างมาแต่ก่อน แล้วเปลี่ยนแปลงลงมากโดยลำดับ ๆ แต่ไม่ได้มีพระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนดกฎหมายอันใด ซึ่งจะ

ของใหม่ต่างของเก่า ให้คงแบบแผนได้เข้ามาแต่พระราชกำหนดกฎหมายบทหนึ่ง
 แห่งนั้น ทำให้เป็นสิ่งที่สงสัยคิดไปได้ต่าง ๆ เป็นทางที่จะให้เกิดการไม่เรียบร้อยขึ้น
 ในบ้านเมือง ควรจะจัดตั้งให้เป็นแบบอย่างเสียให้ชัดเจน ดังเช่นตำแหน่งผู้ซึ่งระดับ
 บรรณราชบัณฑิตยสถาน ในกฎหมายตราสามดวงซึ่งเป็นกฎหมายเก่า ได้ออกชื่อปรากฏว่า
 เป็นสมเด็จพระเอกาทศธรรมเจ้า ครั้นภายหลังมาชื่อตำแหน่งนั้นก็หายไปกลายเป็น
 พระมหาอุปราชซึ่งมีมากในกฎหมายตำแหน่งนาพลเรือน กฎหมายเก่านั้นก็ไม่เลิก
 ถอนอันใด จะว่าพระมหาอุปราชเป็นผู้รับราชสมบัติไม่มีปรากฏในกฎหมายแห่งหนึ่ง
 แห่งใด แต่สังเกตได้ตามตัวผู้ซึ่งได้เป็นพระมหาอุปราชนั้น ย่อมเป็นผู้เป็นพระราชโอรส
 องค์ใหญ่ซึ่งควรจะได้รับราชสมบัตินั้นโดยมาก จึงเข้าใจกันว่าเป็นผู้ที่ได้รับราช-
 สมบัติ แต่เพราะไม่มีกฎหมายอันใดซึ่งชัดเจนว่าตำแหน่งนั้นเป็นอย่างไร ภายหลังมา
 ก็ตั้งกันละเอะลือไป จนผู้ซึ่งไม่ควรจะได้รับราชสมบัติได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งนั้น ก็
 เป็นเหตุให้เกิดความรำคาญ ต่างคนต่างถือต่างคิดไปต่าง ๆ กัน เหมือนหนึ่งเปิด
 ช่องไว้ให้ผู้ใดมาฉ้อโกงให้แย่งชิงเอาเถิด แต่กรุงรัตนโกสินทร์เป็นยามเพราะเหตุ
 จึงยังไม่มีเหตุการณ์ฉลาดในบ้านเมืองด้วยการอนันต์เกิดขึ้นเหมือนอย่างเช่นกรุง
 เก่าและตำแหน่งอันใดกำหนดลงเป็นชัดเจนขึ้นหนึ่ง ในเมื่อสมเด็จพระบรม

โอรสธำมรงค์เมื่อวันที่ ๒๒ ค่ำ ปีมะแม อัฐศก จุลศักราช ๑๒๔๘ ควรที่จะให้มี
 พระราชกฤษฎีกา เป็นกำหนดลำดับราชบัณฑิตยสถานให้มั่นคงเป็นแบบอย่างต่อไป จะ
 ได้ป้องกันเหตุการณ์อันสำคัญยิ่งใหญ่นี้ อย่าให้ชนในภายหน้าได้

อนึ่งพระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนี้ ไม่ได้มีปรากฏใน
 กฎหมายอันหนึ่งอันใด ด้วยเหตุที่ถือว่าเป็นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ไม่มีชื่อใดถึงอันใดหรือผู้ใด
 จะเป็นผู้บังคับบัญชาได้ แต่เมื่อว่าตามความที่เป็นจริงแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะทรง
 ประพุดการอันใด ก็ต้องเป็นไปตามทางที่สมควรและเป็นยุติธรรม เพราะเหตุ
 ฉะนั้นข้าพเจ้าไม่มีความรังเกียจอันใดซึ่งจะมีกฎหมายกำหนดพระบรมราชานุญาตของ
 พระเจ้าแผ่นดินเช่นประเทศทั้งปวงมีกำหนดต่าง ๆ กันนั้น เมื่อจะทำกฎหมายสำหรับ

แผ่นดินให้เป็นหลักฐานทองคำ ก็ควรจะตงว่าด้วยพระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินให้เป็นหลักฐานไว้ แต่การซึ่งควรจะกำหนดอย่างไรนั้น ข้าพเจ้าต้องขอแสดงความเห็นอนึ่งใช้ความเห็นที่ข้าพเจ้าคิดไว้โดยย่อว่า พระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศหมายเอาประเทศยุโรปซึ่งปกครองบ้านเมืองมีกำหนดพระบรมราชานุญาตต่าง ๆ กัน ด้วยอาศัยเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในบ้านเมืองโดยความไม่พอใจของราษฎร จึงได้มีข้อบังคับสกัดกันเป็นชั้น ๆ ตามลำดับเหตุการณ์ซึ่งมีขึ้นในบ้านเมืองนั้น ๆ เหตุการณ์ทั้งปวงนั้นยังไม่เป็นไต่ทอดกัน เพราะฉะนั้นแบบอย่างจึงยังไม่ถึงเป็นแบบเดียวกันทั่วไปได้ทุกประเทศ ส่วนที่กรุงสยามนี้ยังไม่มีเหตุการณ์อันใดซึ่งเป็นการจำเป็นแล้ว จึงเป็นเช่นเหมือนประเทศอื่น ๆ ประเทศอื่น ๆ ราษฎรเป็นผู้ขอให้ทำพระเจ้าแผ่นดินจำใจทำ ในเมื่อเวลานั้นแต่พระเจ้าแผ่นดินคิดเห็นว่าควรจะทำ เพราะจะเป็นการเจริญแก่บ้านเมืองและเป็นความดีแก่ราษฎรทอดไปจึงได้คิดทำ เป็นการผิดกันตรงกันข้าม และการที่จะปกครองบ้านเมืองเช่นประเทศสยามนี้ ตามอำนาจอย่างเช่นเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น ๆ คือประเทศยุโรปก็จะไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้ และจะไม่เป็นที่ชอบใจของราษฎรทั่วหน้าด้วย เหมือนอย่างถ้าจะมีปาลิเมนต์จะไม่มีผู้ใดซึ่งสามารถเป็นแบบอย่างได้สักคน และโดยว่าจะมีแบบอย่างเหล่านั้นจะจากราษฎรได้ก็ไม่ใช่ใจในราชการทั้งปวงทอดลง เพราะไม่มีความรู้และการฝึกหัดอันใดแต่เดิมมาเลย ก็จะทำให้การทั้งปวงไม่มีอันใดสำเร็จไปได้ และจะซ้ำเป็นที่หวาดหวั่นของราษฎรผู้ซึ่งไม่เข้าใจเรื่องราวอันใด เพราะไม่ได้ฝึกไม่ได้ต้องการเกิดขึ้นในใจเลย ราษฎรคงจะเชื่อเจ้าแผ่นดินมากกว่าผู้ซึ่งจะมาเป็นแบบอย่างปาลิเมนต์ เพราะปกติทุกวันนี้ ราษฎรย่อมเชื่อถือเจ้าแผ่นดินว่าเป็นผู้อยู่ในยุติธรรม และเป็นผู้ที่ใครคิดจะทำร้ายราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขยิ่งกว่าผู้อื่นทั้งนั้น ทว่าก็เป็นความจริง เพราะเหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเห็นสมควรว่าพระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินควรจะกำหนดตามแบบเดิมแต่ในข้อที่เป็นข้อจริงอย่างไร คือเหมือนหนึ่งไม่กำหนดตามคำพูดกันนอก ๆ แบบ เช่นเรียกพระนามว่าเจ้าชีวิต ซึ่งเป็นที่

หมายความว่าอำนาจนั้นจะฆ่าคนให้ตายโดยไม่มีคามผิดอย่างหนึ่งอย่างใดได้ ซึ่งความจริงถ้ามารจะทำได้ แต่ไม่เคยทำเจนนี ก็จะเป็นการล้มควมแก่บ้านเมืองในเวลานี้แล้ว

ข้อความซึ่งได้กล่าวมาทั้งปวง เป็นใจความหัวข้อความประสงค์ของข้าพเจ้า ซึ่งจะให้ท่านทั้งปวงทราบว่า ประสงค์ซึ่งจะจัดการเปลี่ยนแปลงด้วยเหตุผลประการใด และประสงค์จะวางรูปใหม่เปลี่ยนรูปเก่าขึ้นอย่างไร เมื่อท่านทั้งปวงได้เข้าใจความประสงค์หัวข้อเช่นนี้แล้ว ขอให้ประชุมกันคิดจัดข้อบังคับสำหรับที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปตามความประสงค์ดังนี้ ให้เรียบร้อยตลอดทุกตำแหน่ง ซึ่งข้าพเจ้าจะได้ลงในที่ประชุมปรึกษาการทั้งปวงนั้นด้วยต่อไป เมื่อคิดการได้ตลอดแล้วเรียบร้อยแล้วจะเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ เพื่อให้เป็นการมั่นคงในการที่เป็นเอกราชของกรุงสยาม เป็นความดีแก่ราษฎรทั้งปวงสืบต่อไป.